

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ve İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ ve ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

*İRAN ve SUUDİ ARABİSTAN REKABETİNİN
ORTADOĞU'DAKİ MEZHEP TEMELLİ ÇATIŞMALARA ETKİSİ:
HİZBULLAH ÖRNEĞİ*

Yüksek Lisans Tezi

Fatih BAŞ

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ve İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ ve ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

*İRAN ve SUUDİ ARABİSTAN REKABETİNİN
ORTADOĞU'DAKİ MEZHEP TEMELLİ ÇATIŞMALARA ETKİSİ:
HİZBULLAH ÖRNEĞİ*

Yüksek Lisans Tezi

Fatih Baş

Danışman: Dr. Ali Erken

İstanbul, 2016

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506414005 no'lu Fatih BAŞ 'ın hazırladığı "İran ve Suudi Arabistan Rekabetinin Ortadoğu'da ki Mezhep temelli Çatışmalara Etkisi: Hizbullah Örneği" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 03/11/2016 tarihinde saat 16:00 da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin 'Kabul' ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr.Ali ERKEN	Kabul	
Prof.Dr.Ahmet TABAKOĞLU	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.Abdurrahman BABACAN	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 29.11.2016 tarih ve 2016/19-28 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I-II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
HARİTA ve TABLO LİSTESİ.....	V-VI
KISALTMALAR	VII-VIII
GİRİŞ	1
A.PROBLEM VE ARAŞTIRMA KONUSU.....	1
B.KONUyla İLGİLİ ÇALIŞMALAR	3
C.TEZİN BÖLÜMLERİ	10
D.METOT VE KAYNAKLAR.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	13
A-ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI	13
B-ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	13
C-ARAŞTIRMADA KULLANILACAK DİLLER	14
D-ORTADOĞU COĞRAFYASI VE ÖZELLİKLERİ	14
E-KÖRFEZ ÜLKELERİ (BASRA KÖRFEZİ)	16
İKİNCİ BÖLÜM	21
A-DİNİ PERSPEKTİFLER	21
1-Vehhabilik	21
1.1.Tarihi Kökenleri	21
1.2. S. Arabistan'da Toplumsal Yansımaları	24
2-Şiilik	26
2.1.Tarihi Kökenleri	26
2.2. 1979 İslam Devrimi.....	29
2.3. Velayet-i Fakih Uygulaması	31
B-SİYASİ PERSPEKTİFLER.....	32
1-S.Arabistan Siyaseti :	32
1.1.Hanedanlık Yönetimi	32
1.2.Savunmacı Politikalar	35
1.3. Sünni Liderliği	39

2-İran Siyaseti.....	42
2.1. Şer'i Esaslı Yönetim	44
2.1.1.İslami Anayasa.....	44
2.1.2.Devrim Muhafızları.....	45
2.1.3.Devrim Komiteleri	46
2.1.4. Uzmanlar Konseyi.....	46
2.2. Ulusçu ve Yayılımacı Politikalar	47
2.3. Şii Liderliği	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	54
A-REKABETİN YANSIMASI OLARAK HİZBULLAH.....	54
1-Hizbullah'ın Hazırlık Aşaması	54
1.1. İmam Musa el-Sadr	55
1.2. Ayetullah Muhammed Mehdi Şemseddin	56
1.3. Ayetullah el-Seyyid Muhammed Huseyin Fadlallah.....	57
2-Hizbullah'ın Doğuşu	58
3- Hizbullah'ın Amaçları ve Stratejileri	60
3.1. Amaçları	61
3.2.Stratejileri :.....	63
3.2.1.İletişim Stratejileri.....	64
3.2.2.Siyaset Stratejileri	65
4-Hizbullah'ın Liderleri	67
4.1.Şeyh Suphi Tufeyli	67
4.2.Seyyid Abbas Musavi.....	67
4.3.Seyyid Hasan Nasrallah	68
5-Hizbullah'ın Etkin Olduğu Bölgeler.....	69
5.1.Lübnan.....	69
5.2.Suriye.....	72
5.3.Yemen	75
5.4.İrak	76
6-Radikal Grupların Öncüsü Olarak Hizbullah	78
6.1.Radikalleşme Süreci	78
6.2.Hizbullah'ın Girişimleri	80

7-Hizbullah/Mezhepçilik İlişkisi	82
7.1.Mezhepsel Ayrışmanın Temelleri.....	83
7.2.Mezhepsel Fay Hatları ve Hizbullah	85
8-Selefi Radikalizm ve Hizbullah.....	88
9-Hizbullah / Terörizm İlişkisi	93
9.1.Terörizm'in Tanımı ?	93
9.2.Hizbullah'ın Terörizm Faaliyetleri	95
10-İran'ın Hizbullah Üzerindeki Gücü.....	98
11-S.Arabistan'ın Hizbullah'a Bakışı ve Karşılıklı İlişkiler	103
12-Sünni/Şii Çatışmasında Hizbullah'ın Rolü.....	107
13-Arap Baharı ve Hizbullah.....	110
13.1.Arap Baharına Kısa Bir Bakış.....	110
13.2.Hizbullah'ın Halk Hareketlerine Yaklaşımı	112
14-Sünni Ülkelerde Hizbullah	116
14.1.Mısır'ın Hizbullah'a Bakışı	116
14.2.Türkiye'nin Hizbullah'a Bakışı.....	118
14.2.1.Türk Hizbullah'ı Nedir.....	119
14.2.2.Lübnan Hizbullah'ı İle İlişkiler.....	121
14.3.Filistin'in (Hamas) Hizbullah'a Bakışı.....	124
SONUÇ	127
KAYNAKÇA.....	130

ÖNSÖZ

Üniversite lisans eğitimimin son yılında çalışmaya karar verdiğim Ortadoğu alanında özellikle son otuz yıla damgasını vurmuş olan radikalleşmeyi ve buradan tezahür eden radikal örgütleri çalışmayı arzulamaktaydım. Bu amaç doğrultusunda Ortadoğu Enstitüsünde başladığım yüksek lisans eğitimimi İran ve Suudi Arabistan ilişkileri bağlamında Hizbullah'ı analiz edecek bir tez ile tamamlamaya çalıştım. Tezimde bir taraftan bölgede İran ve Suud gibi büyük devletlerin siyasi ve dini yapılarını anlamaya çalışırken diğer taraftan da mezhepsel çatışmaları incelemeye ve radikalleşmenin kaynaklarını analiz etmeye gayret ettim. Çalışmanın büyük bölümünde İngiltere'de olduğum için oradaki birikimden önemli oranda istifade etmeye çalıştım. Özellikle Londra Üniversitesinin Ortadoğu Çalışmaları Okulu (SOAS)'nun kütüphanesi benim için önemli bir kaynak yeri olmuştur. Aynı şekilde İstanbul'da çalıştığım TDV İslam Araştırmaları Merkezi(İSAM)'nin kütüphanesi de benim için çokça istifade ettiğim bir diğer yer olmuştur.

Elbette ki eğitimim süresince ve bu çalışmayı yürüttüğüm süre içerisinde ziyadesiyle desteğini gördüğüm ve burada zikretmem gereken pek çok insan olmuştur. Her zaman tavsiyelerini aldığım, desteğini gördüğüm Prof. Dr. Ali Köse hocama, derslerinden çokça istifade ettiğim Prof. Dr. Talip Küçükcan, Prof. Dr. Ali Murat Yel, Prof. Dr. Nuri Tınaz, Prof. Dr. Ahmet Uysal'a ve bende emeği olan tüm hocalarıma teşekkür ediyorum. Çalışmanın nihai hedefine ulaşmasında büyük pay sahibi olan ve tezime danışmanlık yapan kıymetli hocam Dr. Ali Erken'e özellikle teşekkür ediyorum.

Eğitimimiz boyunca sadece üniversite ile yetinmeyip Sivil Toplum Kuruluşlarında da faaliyet göstermek istediğimiz dönemlerde bize kapısını aralayan, sürekli ufkumuzu açıp, bize büyük tecrübeler kazandıran, maddi-manevi destekleyen Ensar Vakfı'na, çalışanlarına ve bünyesinde barındırdığı Değerler Eğitimi Merkezi (DEM)'ne teşekkür ediyorum. Özellikle Ensar Vakfı Genel Başkanı İsmail Cenk Dilberoğlu'nu ve DEM Genel Koordinatörü Hulusi Yiğit hocamı bhusus zikretme gereği duyuyorum ki bana olan destekleri için müteşekkirim.

Üniversite hayatım boyunca tanımaktan onur duyduğum, beraber çokça teşrik-i mesaimiz olan değerli arkadaşlarımı da anmak isterim. Yurt içinde ve yurt dışında beraber zaman geçirdiğimiz dostum Durali Karacan'a, eğitim gönüllüsü değerli insan Abdülkadir Gümüştekin'e, tezime teknik destek sağlayan bilişim uzmanı kıymetli insan Abdülkadir Kılınç'a ve ismini sayamadığım tüm arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Son olarak bugüne kadar arkamda büyük bir güç olarak gördüğüm ve beni karşılıksız sevdiklerini mutlak suretle inandığım kıymetli anne ve babama yürekten teşekkür ediyorum. Onların desteği ve duası olmasa bizim emin adımlarla ilerlememiz ve her zorluğun üstesinden gelmek için azimle çalışmamız mümkün olmayacaktır.

Tezimizin hayırlı olmasını diliyorum, insanların istifade edeceği bir çalışma olmasını temenni ediyorum. Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tandır..

Fatih BAŞ

05.09.2016

Kadıköy / İST.

ÖZET

Ortadoğu geçmişten günümüze pek çok imparatorluğa ve devlete ev sahipliği yapmış köklü bir coğrafyadır. Bu coğrafya'nın insanları sahip oldukları bazı kıymetli kaynaklar sebebiyle son yıllarda savaş veya çatışma unsurları ile yaşamaya alışık hale gelmişlerdir. Ortadoğu'ya dış unsurlar müdahale ederek çatışma faylarını tetikleemekle birlikte, Müslüman dünyanın kendi iç dinamiklerinden ortaya çıkan bazı çatlaklarda mevcuttur. Bunlardan en önemlisi de mezhepsel bölünmedir. Sünni-Şii ayrımı İslam tarihinin ilk safhalarında ortaya çıkmış ve günümüzde Ortadoğu'da etkin bir şekilde sürmektedir.

İran ve Suudi Arabistan, Ortadoğu coğrafyasının tarihsel olarak rekabet eden iki ülkesidir. Birisi Sünni nüfusu temsil etmek ve onun üzerinden bölgeye hakimiyet kurmak amacıyla, diğeri ise Şii dünya üzerinden bölgesel hedeflerine ulaşmak gayesindedir. Bakıldığında her ikisi de dini, gerçekleştirmek istedikleri siyasi amaçlar doğrultusunda sahaya sürmeyi planlamaktadır. İslam dini gibi barış ve esenlik olarak kendini tanımlayan bir din, siyasi rekabetler doğrultusunda kullanılmaya başlandığında asıl fonksiyonundan uzaklaşıp, çatışmacı bir araca dönüştürüleceği açıktır. Nitekim İslam'ın ilk dönemlerinde başlayan Sünni ve Şii bölünmesi de dini bir ayrışma değil siyasi bir ayrışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hizbullah örgütü son otuz yılda bölgede etkin olarak faaliyet göstermeye başlamış ve İran'ın bölgedeki ilgilerinden birisi olmuştur. Bu ilgi doğrultusunda İran-Hizbullah ilişkisi gelişmiş ve zamanla Hizbullah, İran'ın amaçları doğrultusunda faaliyet yürüten bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Bu işbirliği bölgedeki mezhepsel fay hatlarını daha da germiş ve Sünni ülkelerin İran-Hizbullah ittifakını tehdit olarak görmesini sağlamıştır. Geline nokta bizim çalışmamız bu ittifaklar sonucunda bölgede ortaya çıkan mezhepsel gerilimleri ve çatışma ağlarını incelemeye yoğunlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler : Suudi Arabistan, İran, Hizbullah, Sünni, Şii.

ABSTRACT

The Middle East is a rooted geography that hosted a lot of empires and states throughout history. The People of this geography get used to live with war and conflict elements in the recent years because of having some valuable sources. Although foreign factors interfere to the Middle East to induce fault lines, the Muslim World has some cracks because of their own internal dynamics. The most important of these cracks is sectarian division. Sunni-Shi'a divergence emerged in the first period of Islamic History and it still continues effectively in the Middle East.

Iran and Saudi Arabia are two historical competitive countries of the Middle East. One of them aims at the population of the Sunni representation in order to gain dominance in the region, the other aims at the population of Shi'a representation in order to be the regional power. Take a deep consideration; both of them target to use religion for their political goals. Islam identifies itself as a peace and welfare religion, however if it is used for political competitions, Islam moves away from its main role and is clearly transformed to a conflict vehicle. Hence, Sunni-Shia division is not a religious disintegration, on the contrary is politics disintegration.

Hezbollah organization emerged in the area as an active actor in the 1980s and became the one of interests of Iran in the Middle East. In the direction of this interest, Iran-Hezbollah relationships improved and Hezbollah started working towards Iran's aims as an organization. This cooperation more stretched the sectarian fault lines in the area and made Sunni countries to see the Iran-Hezbollah alliance as a threat. At this point, this study concentrated on the examination of sectarian tensions and new conflict lines in the area because of this alliance.

Key Words : Saudi Arabia, Iran, Hezbollah, Sunni, Shi'a.

HARİTA LİSTESİ

Harita 1- Genel Ortadoğu Haritası

Kaynak : google.com.tr (Ortadoğu Haritası görseller bölümü)

Harita 2- S. Arabistan Haritası

Kaynak : google.com.tr (Suudi Arabistan Haritası görseller bölümü)

Harita 3- İran Haritası

Kaynak : google.com.tr. (İran Haritası görseller bölümü)

Harita 4- Lübnan Haritası

Kaynak : google.com.tr (Lübnan Haritası görseller bölümü)

TABLO LİSTESİ

Tablo 1- Ortadoğu'da Dini Grupların Dağılımı Tablosu

Kaynak : Türkan Kebeci - Ortadoğu'nun Etnik ve Dini Yapısı, Ağustos 2014.

Tablo 2- S. Arabistan'da Dini Grupların Dağılımı Tablosu

Kaynak : İslam'ın Nüfus Yapısı tablosundan bilgiler alınarak oluşturulmuştur.

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0slam%27%C4%B1n_n%C3%BCfus_yap%C4%B1s%C4%B1

Tablo 3- İran ile İlgili Kısa Bilgiler Tablosu

Kaynak : Abdullah Yeğin : İıan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA Yayınları, s.15, Haziran 2013. (Not : Tablo üzerindeki bilgilerde bazı değişiklikler/güncellemeler yapılmıştır)

Tablo 4- Lübnan'da Dini Grupların Dağılımı Tablosu

Kaynak : Talha Köse : Lübnan Raporu, SETA Yayınları, s.17, Aralık 2006.

Not : Dini grupların dağılımını gösteren tablolar ile ilgili başka kaynaklarda küçük çaplı farklılıklar görülebilir.

KISALTMALAR

ABD - Amerika Birleşik Devletleri

AGE - Adı Geçen Eser

AGM - Adı Geçen Makale

AK PARTİ - Adalet ve Kalkınma Partisi

BAE - Birleşik Arap Emirlikleri

BM - Birleşmiş Milletler

CENTO - Central Treaty Organization

CIA - Central Intelligence Agency

FBI - Federal Bureau of Investigation

GSMH - Gayri Safi Milli Hasıla

GSYH - Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

KİK - Körfez İşbirliği Konseyi

MTTB - Milli Türk Talebe Birliği

NATO - North Atlantic Treaty Organization

NIC - National Intelligence Agency

IHH - İnsan Hak ve Hürriyetleri

İŞİD - Irak ve Şam İslam Devleti

İİT - İslam İşbirliği Teşkilatı

OPEC - Organization of Petroleum Exporting Countries

ÖSO - Özgür Suriye Ordusu

PKK - Partiya Karkeren Kurdistanê (The Kurdistan Workers Party)

SAVAK - Sazeman-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar (İran İstihbarat Teşkilatı 1957-1979 arası)

GİRİŞ

A.PROBLEM VE ARAŞTIRMA KONUSU

Ortadoğu'nun önde gelen ülkelerinden birisi olan İran, yaklaşık 5000 yıllık bir tarihi geçmişi uhdesinde barındırmaktadır. Günümüzde Pers imparatorluğunun bir devamı niteliğinde görülen İran, bir taraftan Farsi geleneğe sahip olduğu için Arap toplumlarından ayrılmakta diğer taraftan ise Müslüman bir ülke olarak Araplarla ortak bir aidiyete sahip bulunmaktadır. İran tarihi serüveni içerisinde bulunduğu coğrafya'da Osmanlı devleti ile sürekli bir rekabet yaşamıştır. 1906 yılında meşrutiyetin ilanı ile demokratik bir yönetime doğru geçiş sağlamış ve o tarihten 1979 yılına kadar demokratik ve seküler bir yönetimi benimsemiştir. İran, Batı ülkeleri ile de uyumlu bir politika izlemeye çalışmış, dünya ile entegrasyon sağlama noktasında çaba sarf etmiştir. 1979 yılında gerçekleşen İslam devrimi¹ ile 20.yüzyılın dünyasına adeta damga vuran İran, teokratik bir yönetime geçiş yapmış, bu süreç hem batı ile entegrasyonunu hem de Ortadoğu'daki ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Buna karşın İran, devrim sonrası izlemeye başladığı politikalarla beraber Ortadoğu ülkelerinin geneli üzerinde tahakküm kurmayı arzu etmeye başlamış, bu doğrultuda farklı argümanlar sahaya sürmüştür. Ancak gerek İran'a coğrafi olarak yakınlığı, gerek yakın tarihten gelen rekabeti ve gerekse temsil ettiği dini ekol sebebiyle İran'ın bölgedeki en önemli muhalif ülkesi konumundaki Suudi Arabistan, bölgede İran'ın attığı pek çok adımı titizlikle takip etmekte ve kendine tehdit oluşturacak noktalarla mücadele etmeye çalışmaktadır.

Suudi Arabistan'ın bulunduğu coğrafya İslam'ın en önemli merkezlerini elinde bulundurması sebebiyle bütün Müslüman toplumlarda özel bir öneme sahiptir. Suudi Arabistan'ın bulunduğu Arap yarımadası² uzun süre Osmanlı himayesinde kalmış ve Osmanlı sonrası 1932 yılında Suud Hanedanlığı tarafından bağımsız bir ülke olarak yönetilmeye başlanmıştır. Ancak sahip olduğu resmi mezhep Vehhabilik³ Osmanlı himayesinde bulunulan 1700'lü yıllarda zuhur etmeye başlamıştır. Suudi Arabistan

¹ Nomani, Mohammad Manzoor, Khomeini, Iranian Revolution and the Shi'ite Faiths, Chapter I The Nature of Iranian Revolution and Its Foundation, Furqan Publications, Ocak 1988.

² Arap Yarımadası hakkında bilgi için bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Arap_Yar%C4%B1madas%C4%B1

³ Büyükkara, Mehmet Ali, Suudi Arabistan ve Vehhabilik, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003.

sahip olduğu zengin kaynaklar, önemli dini merkezlerle beraber, batı dünyasıyla kurduğu iyi ilişkilerle de bilinmektedir. Özellikle devrim sonrası İran'a yönelik başlatılan geniş çaplı ambargo sürecinde Suudi Arabistan, ABD ve Avrupa'nın bölgede önemli bir müttefiki konumunda olmuştur. Elbette ki tüm bu gelişmeler İran'ın bölgede yeni hamleler yapmasına ve kendine yeni politik etki alanları açma gayretlerine girişmesine neden oldu. İran'ın devrimi gerçekleştirdiği dönemler, Ortadoğu coğrafyasında radikal hareketlerinde şekillenmeye başladığı dönemlere tekabül etmekteydi. Ancak bu hareketler Şii toplulukların oluşturduğu hareketler değil, Sünni selefi⁴ diye adlandırılan grupların başlattığı hareketlerdi ve bunların etkinliği İran'ı bölgede sıkıştırma amacına da hizmet etmekteydi. İran gerek Sünni ülkelerin çoğunlukta olması, gerek Sünni radikalleşmenin artması, gerekse Batı dünyasından gördüğu yaptırımlarla kendine bir etki alanı açamamaktaydı. Tüm bu gelişmeler ışığında İran, Şiiilerin etkin olduğu coğrafyalardaki Şii hareketleri destekleyerek kendine hükmedecek ve yönetecek alanlar açmaya çalışmaktaydı. Aynı dönemlerde Lübnan merkezli bir Şii oluşumun ortaya çıkmaya başlaması, İran'ı yeni bir hamleye sevk etmiştir. Devrimini ihraç etmek isteyen, bölgeyi yönetmeyi arzulayan ve bunun için Şiilik gibi bir dini ideolojiyi en önemli silahlardan biri olarak gören İran için Lübnan'daki Şii oluşum önemli bir fırsat olarak görülmüş ve Hizbullah adıyla oluşturulan yapı İran'ın etki alanına girmiştir.

Hizbullah⁵, 1982 yılında Lübnan'da Şiiilerin kurduğu bir grup olarak ortaya çıkmış ve İran'ın devrim prensiplerini benimseyerek, Humeyni'yi⁶ kendileri için öncü bir lider olarak kabul etmişlerdir. Sünni selefi radikalizmin hızla yükseldiği bölgede Hizbullah'ta zamanla adeta Şii radikalizmi temsil eder hale gelmiş ve pek çok terörist faaliyete karışmaya başlamıştır. İran devrim sonrası Hizbullah'a yönelik gerek askeri gerekse ekonomik desteklerde bulunarak daha da güçlenmesini, İsrail ile mücadele ederek İslam dünyasında sempati kazanmasını arzulamış ve 2000'li yıllara gelindiğinde

⁴ İşcan, Mehmet Zeki, Tarih Boyunca Selefi Söylem, İlahiyat Akademi Dergisi, Gaziantep 2015.

⁵ Lübnan Hizbullah'ının Tarihçesi, Dünya Bülteni Haber Merkezi, Ağustos 2006.

<http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=4221>

⁶ Moin, Baqer, Khomeini Life of the Ayatollah, I.B. Tauris Publisher, London 1999.

kendisi için bölgede bir yayılma projesine aracı olarak Hizbullah'ı sahada kullanmaya başlamıştır.

Bu tez çalışması kapsamında İran ve Suudi Arabistan'ın dini ve siyasi arka planlarını inceleyerek, bölgesel amaçlarını analiz etmeyi hedeflemekte ve bunları gerçekleştirirken dini siyasette nasıl araçsallaştırdıklarını ortaya koymayı amaçlamaktayız. İran'ın yayılmacı faaliyetleri doğrultusunda Hizbullah'ın nasıl ittifaklar oluşturduğunu inceleyerek, bu girişimlerin bölgedeki radikalleşmeyi ve mezhepsel bölünmeleri nasıl derinleştirdiğini analiz etmeyi planlamaktayız. Güncel olarak İran-Hizbullah ittifakı üzerinden Sünni dünyanın nasıl pozisyon aldığını görmekte ortaya koymak istediğimiz bir başka amacımızdır.

B.KONUyla İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Hizbullah ve İran ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar bulunmaktadır ki bunlardan bazılarına değinmek ve öne çıkan noktalarını belirterek, eksik kalan yönlerini veya bizim ilave ettiğimiz noktaları da vurgulamak gerekmektedir. Terörizm, İslamcılık⁷ ve Hizbullah bağlamında 2008 yılında yapılan yüksek lisans çalışmasında öncelikle terörizm⁸ ; dini, etnik, ideolojik gibi birçok boyutuyla kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve bunun yanında İslamcılık tezi de farklı tanımlamalar ve sebepler üzerinden değerlendirilerek, çağdaş İslamcılar ele alınmıştır. İslamcı yapılar olarak Suud ve İran örnek olarak incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde de Lübnan Hizbullah'ı ele alınarak, ülke içerisindeki faaliyetleri analiz edilmiştir. Bu çalışmada ise terörizm kavramı kapsamlı bir şekilde incelenmeyerek sadece tanımı üzerinde kısaca durulmuş ve daha çok Hizbullah'ın terörizm ile ilgili faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. Bunun dışında Hizbullah'ın Lübnan'daki faaliyetlerine değinmekle birlikte Irak, Suriye, Yemen gibi pek çok ülkedeki çalışmalarına da tezimizde yer verdik.

Lübnan'daki dini-siyasi bir hareket olarak Hizbullah'ın incelendiği 2010 yılındaki bir başka çalışmada ise genel hatlarıyla Lübnan tarihi verilmiş, Lübnan'ın dini, etnik, askeri ve siyasi yapılarına detaylı bir şekilde göz atılmıştır. Tezin ikinci

⁷ Kutluer, İlhan, İslamcılık, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 23, İstanbul 2001.

⁸ Webel, Charles : Terror, Terrorism, and the Human Condition, Palgrave Macmillan Publisher, USA, 2004.

bölümünde Lübnan Hizbullah'ının ortaya çıkışı ve İmam Musa⁹ faktörü üzerinde durularak Şiilik ve İran ile olan bağlantısı değerlendirilmiş ayrıca İsrail ile mücadelesi ele alınarak, Lübnan toplumunda Hizbullah'ın yeri incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümünde ise Batı dünyası ve Arap dünyası ile ilişkileri analiz edilmiştir. Bu çalışmada ise Lübnan tarihi üzerinde durulmamış ve Batı ile ilişkileri çok fazla ele alınmamıştır. İran'ın siyasi ve dini yapısı incelenerek, Hizbullah'ın doğuşu ve stratejileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu tez çalışmasında Arap ülkeleri üzerinde çok fazla durulmamıştır. Oysaki biz çalışmamızda Irak, Yemen, Suudi Arabistan ve diğer körfez ülkeleri üzerinde daha fazla durarak, bu ülkelerin İran ve Hizbullah ile ilişkilerini analiz etmeye gayret ettik. Bunun dışında bizim çalışmamızda Hizbullah'ın mezhepçilik ilişkisi ile Sünni-Şii ayrışmasının derinleşmesine etkileri üzerinde de durulmuştur.

Lübnan Hizbullah'ının dönüşüm süreci ile ilgili 2010 yılında yapılan tez çalışması ise üç kısımdan oluşturulmuş ve birinci kısımda Lübnan'ın tarihsel geçmişi ele alınarak, ülke içerisindeki Şiilerin durumu değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Şiilerin toplumsal konumu, mezhepsel yapı içerisindeki durumu gibi başlıklar incelenmiştir. İsrail'in Filistin ve Lübnan'daki varlığı ile Lübnan iç savaşı¹⁰ da çalışmada tartışılmıştır. İkinci bölümde Hizbullah ele alınmaya başlanmış kuruluşu, örgütlenişi, faaliyetleri ve ekonomik kaynakları değerlendirilmiştir. Son bölümde ise Hizbullah iki kısma ayrılarak 1990 yılına kadar ki askeri faaliyetleri ve 1990 sonrası siyasi arenada da var olmaya başlaması analiz edilmiştir. İslam devrimi ve İran ile olan bağlantısı incelenerek Lübnan siyasetindeki etkinliği ve İslamcı bir hareketten Lübnanlılaşan bir harekete dönüşümü tartışılmıştır. Bu çalışmada ise Hizbullah'ın Lübnanlaşması üzerine yoğunlaşmayarak, Lübnan tarihini ve toplumsal yapısını detaylı ele almadık. Ancak bizim yaptığımız çalışma da vurgu Hizbullah'ın oluşumu ve bölgedeki yayılma faaliyetlerine aracılık yapması üzerine olmuştur. Ayrıca bu çalışmada Hizbullah gibi radikal bir oluşuma karşılık aynı dönemlerde yükselen Sünni selefî radikalizmine de değinilmemiştir. Oysaki bu çalışmada konu ile ilgili ayrı bir başlık açarak, konuyu detaylı tartışmaya gayret ettik. Hizbullah'ın İran ile müttefik olarak hareket etmesinin Suudi Arabistan'da

⁹ İmam Musa Al-Sadr : His Life and Disappearance, English Islam Times, June 2014.

<http://islamtimes.org/en/doc/article/389866/>

¹⁰ Odeh, B. J. (çev. Yavuz Alogan), Lübnan'da İç Savaş: Çağdaş Bir Siyasal Tarih, Belge Yayınları, İstanbul 1985.

yarattığı olumsuz etki ve Suud'un Hizbullah ile gergin ilişkilere sahip olması da çalışmamızda yer almaktadır. Çalışmamızda son dönemlerde yaşanan ve daha çok Sünni ülkeleri etkileyen güncel olaylardan Arap Baharına da değinilmiş ve Hizbullah'ın bu halk hareketi karşısındaki tutumu da ele alınmıştır.

İran'ın Ortadoğu politikalarında Şii mezhebinin etkisi başlıklı 2010 yılında yapılan çalışma dört bölümde oluşturulmuş ve öncelikle uluslar arası ilişkiler ile dinin ilişkisi tartışılmıştır. İkinci bölümde Şiiliğin¹¹ ayrıntılı bir şekilde ele alındığı çalışmada Zeydiyye, İsmailiyye, İmamiyye¹² gibi birçok alt kolu incelenmiş ve Şiiliğin İran siyasetinde etkin bir şekilde yer alması süreci anlatılmıştır. Üçüncü bölümde İran'ın dış politikasındaki faktörler ve devrim sonrasında 2010 yılına kadar görev yapmış liderler ayrı ayrı incelenmiştir. Son bölümde ise dış politikada Şiilik faktörü üzerinde durulmuş ve kısaca Hizbullah-İran ilişkisine değinilmiştir. Yapılan bu tez çalışmasında Şii ideolojinin ve toplumun güçlü olduğu ülkeler üzerinde detaylı bir şekilde durulmamıştır. Ayrıca Hizbullah-İran ilişkisi dar bir çerçevede ele alınmış, fazlaca yer ayrılmamıştır. Bu çalışmada ise Şiiliğin tarihsel oluşumu ele alınmış, kategorik ayrımlara girilmemiş ve özellikle devrim sonrası İran'ın siyasetindeki ağırlığı tartışılmıştır. İslam devrimi sonrası başlatılan Velayet-i Fakih¹³ uygulaması incelenmiş ve Şiilikteki önemi anlaşılmıştır. İran'daki Şiiliğe karşılık, Suudi Arabistan'daki Vehhabilik'te incelenmiş ve Suud siyaseti üzerindeki etkisi karşılaştırmalı olarak anlaşılmalı çalışılmıştır. Din faktörünün her iki ülkenin siyaseti içinde en önemli aktörlerden birisi olduğu vurgulanmıştır.

Ortadoğu'da din referanslı örgütler olarak Hizbullah ve El-Kaide'nin incelendiği 2015 yılındaki bir çalışmada terörizmin kavramsal çerçevesi ayrıntılı olarak ele alınarak, terörizme katkı sağlayan unsurlar ve terörizmin amaçları üzerinde durulmuştur. Terörizmin tanımlanmasının ardından Hizbullah ve El-Kaide örnekleri ayrı ayrı incelenmiş, her iki örgütünde kuruluş süreci ve terör eylemleri üzerine odaklanılan bir tez oluşturulmuştur. Yapılan tez çalışmasında bu örgütlerin bölgedeki

¹¹ Gölpınarlı, Abdalbaki , Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, 1. Baskı , DER Yayınları, İstanbul 2003.

¹² Fıçlalı, Ethem Ruhi, İmamiye Şiası, 1. Baskı , Selçuk Yayınları, İstanbul 1999.

¹³ Karaman, Hayrettin, Şia'da İmamlık ve Velayet-i Fakih Anlayışı.

<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0652.htm>

lkeler ile açıktan ya da gizli olarak var olan temasları üzerinde başlıklar halinde durulmamı, örgütlerin yapılarına ve eylemlerine odaklanılmıştır. Bu çalışmada ise El-Kaide üzerinde ayrıntılı olarak durulmamı, daha çok Hizbullah ve Sünni Selefi Radikalizmi zerine younlaılmıtır. Ayrıca Hizbullah'ın Lübnan'daki pozisyonun yanında başta İnan olmak üzere Lübnan dışındaki farklı ittifaklarına ve faaliyetlerine de odaklanılmıştır.

İnan-Suudi Arabistan ilişkileri ve Hizbullah'ın İngilizce kaynaklarda nasıl tartııldıı da değerlendirilmesi gereken bir başka husustur. İngilizce pek çok kitap ve makale de Hizbullah konusu işlenmekte ve gerek İnan ile ilişkisi gerekse bölgedeki radikalleme, mezhepçilik ve terör ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Matthew Levitt'in "Hezbollah : the Global Footprint of Lebanon's Party of God"¹⁴ adlı alıması Hizbullah'ın douu ve Lübnan siyasetinde etkin bir şekilde yer almasını değerlendirmekte, Lübnan'da güçlü bir ii hareketin toplumsal olarak var olduğunu belirtmektedir. Hizbullah'ın İnan ile olan teması ve Filistin meselesi noktasında yaptığı çalışmalarda analiz edilmektedir.

Joseph Alagha'nın "Hezbollah's Document : from the 1985 Open letter to the 2009 Manifesto"¹⁵ alıması örgütün kuruluş faaliyetlerini inceleyerek amaçları ve stratejileri üzerinde durmaktadır. Ayrıca Hizbullah'ın kendini kamuoyuna deklare ettiği 1985 yılından 2009 yılına gelene kadar ki siyasi faaliyetleri ve İsrail ile olan mücadelesi ele alınmaktadır. Hizbullah'ın yaşadığı dönüşüm süreçleri incelenmekte ve örgütün yöneticilerinin beyanatlarına yer verilmektedir.

Hizbullah'ın yöneticilerinden Naim Qassem'in yazdığı ve Arapça'dan İngilizce'ye tercüme edilen "Hezbollah : the Story from Within"¹⁶ adlı kitap Hizbullah'ın kuruluş aşamasından önce Lübnan'da oluşmaya balayan ii hareketlerini ele almakta ve önemli ii din ve fikir adamlarına yer vermektedir. İmam Musa, Mehdi

¹⁴ Levitt, Matthew, Hezbollah :The Global Footprint of Lebanon's Party of God, Georgetown University Press, Washington 2013.

¹⁵ Alagha, Joseph, Hezbollah's Documents : From the 1985 Open Letter to the 2009 Manifesto, Amsterdam University Press, Amsterdam 2011.

¹⁶ Qassem, Naim (ev.Dalia Khalil), Hezbollah : The Story Within, SAQI Publications, London 2005.

Şemseddini, Hüseyin Fadlallah¹⁷ gibi Hizbullah'ın kuruluşunun temellerini oluşturan kişileri inceleyerek, Hizbullah'ın amaçlarına, eylemlerine, İran, Suriye, İsrail, Irak gibi ülkelerle olan ilişkilerine değinmektedir.

Ahmad Nizar Hamzeh “ın the path of Hizbullah”¹⁸ adlı kitabında Hizbullah'ın ortaya çıkış sürecini analiz ederek, İslam Hukuk sisteminin yapısını incelemiş ve din adamlarının hiyerarşik yapılar içerisindeki öncü rolleri üzerinde durulmuştur. Kitabın son bölümünde de Hizbullah'ın İslami değerleri üzerine tahliller yapılmıştır. Eitan Azani'nin “Hezbollah : the story of the Party of God : from Revolution to Institutionalization”¹⁹ adlı çalışmasında ise İran İslam devriminin gerçekleşmesinin ardından Lübnan'da tarih sahnesine çıkan Hizbullah'ın askeri bir yapıdan sıyrılmaya çalışıp, siyaset sahnesinde yer almaya başlamasını tartışmakta ve Lübnan'da siyasi ve toplumsal olarak yer edinmeye çalışan Hizbullah'ın izlediği stratejiler anlatılmaktadır.

“The Hezbollah Phenomenon : Politics and Communication”²⁰ adlı çalışmayı ortaya koyan Lina Khatib, Hizbullah'ı Lübnan için sadece bir siyasi aktör olarak görmeyip, güçlü bir toplumsal yapıya sahip bir örgüt olarak değerlendirmektedir. Kitapta Lübnan toplumunda Hizbullah'ın büyük bir yerinin olduğu tezi işlenmeye çalışılmaktadır. Hizbullah'ın iletişim stratejileri üzerine yoğunlaşan Lina Khatib, Hizbullah'ın iletişimde başarılı olmak için pek çok karizmatik kişi, resim, dil gibi faktörleri değerlendirdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Lübnan'daki Şiilerin güçlü bir temsilcisi olarak İran ile olan ilişkilerine de değinilmekte ve İsrail'e karşı verilen mücadele de kitapta anlatılmaktadır. Hizbullah'ın Genel Sekreteri Hasan Nasrallah'ın örgüt ile ilgili bölgesel ve küresel söylemlerinin ele alındığı ve Nicholas Noe'nin editörlüğünde oluşturulan “Voice of Hezbollah : the Statements of Sayyed Hassan

¹⁷ Mohajir, Mahdi, Fadlallah, Islamic Propagation Center Publications, London 2003.

¹⁸ Hamzeh, Ahmad Nizar, In the Path of Hizbullah, Syracuse University Press, New York 2004.

¹⁹ Azani, Eitan, Hezbollah : The Story of the Party of God : from Revolution to Institutionalization, Palgrave Macmillan Publisher , New York 2009.

²⁰ Khatib, Lina, Matar, Dina, Alshaer, Atef, The Hezbollah Phenomenon : Politics and Communication, Hurst Publisher, London 2014.

Nasrallah”²¹ adlı kitapta Hasan Nasrallah’ın hayatı, örgüt içerisindeki görevleri anlatılmakta ve Hizbullah lideri olduğu 1992 yılından itibaren Hizbullah adına bölgede yapılan siyasi ve askeri faaliyetlere yönelik beyanlarını içermektedir. Kitapta Hizbullah liderinin söylemleri üzerinden örgütün bir tahlili yapılmaya çalışılmaktadır.

Shahram Chubin ve Charles Tripp’in İran-Suudi Arabistan ilişkilerini birlikte analiz ettikleri “Iran-Saudi Arabia Relations and Regional Order”²² adlı çalışmaları Körfez ülkeleri içerisinde sürekli rekabet eden iki ülkenin oluşturmaya çalıştıkları bölgesel ittifakları ve Körfez’de kurmaya çalıştıkları güç dengelerini anlatmaktadır. Suudi Arabistan’ın İran tehdidine karşı Körfezde kurmaya çalıştığı Sünni bir güç bloğu ve İran’ın Körfezde daha fazla aktif olmak için attığı karşı adımlar çalışmada ele alınmaktadır.

“The Dynamics of Sunni-Shia Relationships”²³ adlı Brigitte Marechal ve Sami Zemni’nin editörlüğünde hazırlanan kitap, geçmişten günümüze ikili ilişkileri analiz eden önemli kaynaklardan birisidir. Sünnilik ve Şiilik doktrinini inceleyen çalışma, her iki akımın da dönüşüm süreçlerini, medya’daki algılamalarını tartışmakta ve bu iki ideolojiyi oluşturan ana faktörleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca Sünni-Şii ilişkilerinin arka planında yatan dini, siyasi, kültürel ve toplumsal dinamikler tahlil edilmektedir. Bruce Maddy- Weitzman ve Efraim Inbar’ın editörlüğünde oluşturulan “Religious Radicalism in the Greater Middle East”²⁴ kitabı da Ortadoğu’da 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşmaya başlayan radikal eğilimleri incelemekte, Sünni ve Şii grupların artan kutuplaşmaları tartışılmaktadır. El-Kaide, Hizbullah gibi örgütlerin dini söylemden beslenerek organize ettikleri yapılarının analiz edildiği çalışmada, bu örgütlerin gerçekleştirdikleri eylemlerle nasıl bölgeyi radikalleştirdikleri ve terörize ettikleri anlatılmaktadır. Simon Mabon’un yapmış olduğu “Saudi Arabia and Iran : Soft

²¹ Edit. Noe, Nicholas, Voice of Hezbollah : The Statements of Sayyed Hassan Nasrallah, Verso Publisher, New York 2007.

²² Chubin, Shahram, Tripp, Charles, Iran-Saudi Relations and Regional Order, Oxford University Press, London 1996.

²³ Edit. Marechal, Brigitte, Zemni, Sami, The Dynamics of Sunni-Shia Relationships, Hurst Publisher, London 2013.

²⁴ Edit. Weitzman, Bruce Waddy, Inbar, Efraim, Religious Radicalism in the Greater Middle East, Frank Cass Publisher, London 1997.

Power Rivalry in the Middle East”²⁵ adlı çalışması İran ve Suudi Arabistan’ın bölgesel güç olmak adına geliştirdikleri ilişkileri tartışmakta ve Arap ülkeleri ile oluşturulmaya çalışılan ittifaklar ele alınmaktadır. İran ve Suudi Arabistan’ın dış politikalarının değerlendirildiği çalışmada her iki ülkenin ulusal güvenlikleri ile ilgili attıkları adımlarda analiz edilmektedir.

Ely Karmon’un “Iran Role in the Radicalization of the Sunni-Shia Divide”²⁶ adlı makalesi, mezhepsel ayrışmaları inceleyerek İran’ın Pakistan, Bahreyn, Suudi Arabistan gibi ülkelerdeki mezhepsel fayları nasıl tetiklemeye çalıştığını analiz etmekte, Irak’taki sünni-şii çatışmasına değinmektedir. Ayrıca Şiilerin etkin olduğu Lübnan’daki grupları ele alarak İran bağlantılı olarak Hizbullah ve El-Kaide’nin karşılıklı çatışmalarını anlatmaktadır. Aaron Reese’in “Sectarian and Regional Conflict in the Middle East”²⁷ makalesi ise Irak ve Suriye’de yaşanan mezhepsel savaşları tartışmakta ve sınırlar üzerinde kontrol gücünün azaldığına dikkat çekmektedir. Ayrıca bölgesel çatışmaları da incelemekte Suriye krizinin yanı sıra Körfezde Suudi Arabistan ve Sünni ülkeler ile İran’ın arasındaki gerilimlere de dikkat çekmektedir.

Phillip Smyth’in “The Shiite Jihad and Its Regional Effects”²⁸ makalesi Suriye ve Irak’ta yaşanan krizin ardından İran ve Hizbullah’ın bölgede yer edinme sürecini tartışmakta, Şiilerin Suriye’de ve Irak’ta cihad adı altında yaptıkları faaliyetleri anlatmaktadır. Birçok Şii’nin cihad amacıyla Suriye ve Irak’ta etkin olmaya başladığı ve İran’ın bu yapıları en tepede koordine ettiği analiz edilmeye çalışılmaktadır. Sonuç bölümünde de bölgede izlenilmesi gereken politikalara dair önerilerde bulunmaktadır.

²⁵ Mabon, Simon, Saudi Arabia and Iran : Soft Power Rivalry in the Middle East, I.B. Tauris Publisher, London 2013.

²⁶ Karmon, Ely, Iran’s Role in the Radicalization of the Sunni-Shia Divide, GA Shia Power, January 2007.

²⁷ Reese, Aaron, Sectarian and Regional Conflict in the Middle East, Middle East Security Report 13, Institute for the Study of War, July 2013.

²⁸ Smyth, Phillip, The Shiite Jihad in Syria and Its Regional Effects, The Washington Institute for Near East Policy, Chapter 5-6, Washington 2015.

C.TEZİN BÖLÜMLERİ

Hazırlamış olduğumuz çalışma giriş, birinci, ikinci, üçüncü ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Tezimizin giriş bölümünde çalışacak olduğumuz konu ile ilgili problemin neler olduğunu ele aldık ve ana aktörler olan İran, Suudi Arabistan ve Hizbullah'ı ayrı ayrı değerlendirdik. Daha sonraki aşamada tez ile ilgili olduğunu düşündüğümüz Türkçe ve İngilizce kaynakların önemli gördüklerini analiz etmeye ve bunların yanında bizim sunacağımız katkıyı ortaya koymaya gayret ettik. Tezi hazırlarken kullandığımız metodolojiye ve araştırmalara yer vermeye çalıştık.

Çalışmamızın birinci bölümünde ; konumuzun amaçlarını ifade eden sorular üzerinde yoğunlaşarak, sınırlılıklarımız ve kullanılacak diller üzerinde durduk. Ortadoğu coğrafyasını genel olarak anlatarak, ön plana çıkan birçok özelliğine değindik. Enerji kaynakları, bereketli toprakları, su havzaları, dinlerin merkezi oluşu, tarihi ve kültürel birikimini özetlemeye gayret ettik. Bunun yanında özellikle bölge için en çok ön plana çıkan alanlardan olan ve konumuzu da doğrudan ilgilendiren Körfez coğrafyasını ülke ülke genel hatlarıyla özetledik. Suud ve İran ana konumuz olduğu için onların dışında kalan Irak, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Umman, Bahreyn gibi ülkelerin kısaca siyasi, toplumsal ve ekonomik analizini yapmaya çalıştık.

İkinci bölümde üzerinde duracağımız İran ve Suudi Arabistan'ın dini ve siyasi arka planını görmek adına tarihsel kökenleri incelemeye başladık. Öncelikle Suudi Arabistan'daki Vehhabiliği ele alarak tarihi gelişimini ve Suudi Arabistan'daki toplumsal yansımalarını inceledik. Aynı şekilde İran'da var olan Şiilik anlayışının ortaya çıkış ve bugüne geliş sürecini ele alarak, 1979 İslam devriminin oluşumuna etkisini ve 1979 sonrası İran'ın yeni düzeninde etkin olarak var oluşunu inceledik. Yine İran'da Şiiliğin bir tezahürü olan Velayet-i Fakih uygulamasını da başlık altında ele alarak içeriğini ve İran'da uygulandığını anlamaya çalıştık.

İki ülkenin de dini temellerini açıkladıktan sonra siyasi yapılarını tartıştık. Suudi Arabistan'daki hanedanlık yönetimini inceleyerek Suud Hanedanlığı²⁹ ile Ulemanın ilişkisini analiz ettik. Suudi Arabistan'ın bölgede izlediği savunmacı

²⁹ Suud Hanedanlığı için bkz. <http://tr.euronews.com/2015/01/23/suud-hanedani-na-genel-bakis>

politikalar üzerinde durduk. Son olarak da Sünni ülkeler nezdinde gerçekleştirmeye çalıştığı lider ülke olma hedefine yönelik adımlarını ele aldık. Diğer taraftan İran'ın devrim sonrası uygulamaya başladığı Şer'i Esaslı yönetim anlayışını inceleyerek devrim muhafızları, devrim komiteleri, İslami anayasa³⁰ gibi yenilikler üzerinde durduk. İran'ın ulusçu ve yayılmacı politikalarını değerlendirerek, Şii ülkeler ve toplumlar nezdinde gerçekleştirmeye çalıştığı liderlik hedefini analiz etmeye gayret ettik.

Üçüncü bölüm ise çalışmamızın özgül ağırlığını vermeye çalıştığımız bölüm olmuştur. Hizbullah'ı ele alarak İran ve bölge ile ilişkisini tartışmayı ve bu bölümde tezimizi şekillendirmeyi hedefledik. Öncelikle Hizbullah'ın kuruluşundan önce 1960'lı yıllardan itibaren gelişen hazırlık aşamalarını ele alarak başladık. Akabinde Hizbullah'ın 1980'li yılların başında kuruluşu, amaçları ve stratejilerini inceledik. Hizbullah'ın liderleri, etkin olduğu bölgeler, radikalleşme süreci, mezhepçilik ve terörizm ilişkisi, İran ile uyumlu ilişkileri, Suudi Arabistan ile çatışmacı yaklaşımları, Sünni-Şii ayrışmalarındaki rolü, Sünni ülkelerde oluşturduğu tehditler ve Arap baharı³¹ karşısındaki tutumu gibi konular çerçevesinde çalışmamızı yürüttük.

Sonuç bölümü ; hazırlamış olduğumuz tezimiz ile ilgili bir özet yaparak, bazı analizlere yer verdiğimiz ve öngörülerde bulunmaya çalıştığımız bir bölüm olmuştur. İran-Hizbullah ve Suud ilişkileri bağlamında sonuç değerlendirmelerinde bulunulmuştur.

D.METOT VE KAYNAKLAR

Literatür çalışmasını yaparken birçok faktörü göz önünde bulundurduk. Konu ile doğrudan ya da dolaylı bağlantısı olan kitaplar, makaleler, analiz ve yorumlar ile medya görsellerini taramaya çalıştık. Kitaplar ile ilgili Türkçe, İngilizce ve Arapça'dan tercüme kaynakları dikkatle ele aldık. Aynı şekilde konumuz ile ilgili makaleleri gerek üniversitelerin bağlantılı olduğu veri tabanlarından gerekse internete yüklenen akademik makalelerden istifade etmeye çalıştık. Ayrıca Ortadoğu'yu yakinen takip eden pek çok analiz ve yorum sitelerini inceleyerek, istifade edebileceğimiz kaynakları

³⁰ Asaf, Hüseyin, İran'da Devrim ve Karşı Devrim, Pınar Yayınları, Ekim 2011.

³¹ Kışlakçı, Turan, Arap Baharı, Mana Yayınları, İstanbul 2011.

almaya çalıştık. Medya organlarını İngilizce, Arapça ve Türkçe olmak üzere üç farklı dilde kullanmaya gayret ettik.

Çalışmamızı oluştururken bilimsel kitap ve makalelerden yararlanmakla birlikte, İran, Suudi Arabistan ve Hizbullah ile ilgili önemli şahsiyetlerin görüşlerini de kaynak olarak kullanmak amaçlanmıştır. İran'da devrim lideri Humeyni ve diğer yöneticiler, Suudi Arabistan'da farklı zamanlarda görev yapan krallar ve Hizbullah'ın genel sekreteri Hasan Nasrallah³² gibi önde gelen isimlerin yaptıkları açıklamalar ya da verdikleri mülakatlar bizim için kitap ya da makaleler kadar önemli olmuştur. Ayrıca bölgede görev yapan diplomatlar, araştırmacılar ve yazarlar da sahada var olan gözlemciler olarak önemli birer kaynak olarak değerlendirilmiştir. Tezimizi ortaya koyarken, sadece bölgedeki bilimsel kaynaklarla yetinmeyip, bölge dışında ABD ve İngiltere başta olmak üzere pek çok ülkede yapılan çalışmalardan azami oranda istifade etmeye gayret ettik. Kullandığımız İngilizce kaynakların çoğunluğu İngiltere ve ABD'deki bilim adamları tarafından yapılan değerlendirmeleri içermektedir. Bunun yanında bölgede Lübnan, İran, Suudi Arabistan, Katar, Ürdün, Kuveyt gibi ülkelerden birçok yazar veya gazeteci de yaptıkları analiz ve yorumlarla tezimize katkı sunmuşlardır. Son olarak ülkemizde yetişmiş birçok değerli bilim adamımız da gerek kitapları gerekse makaleleri ile bizlerin önünü açmıştır.

³² Çev. Kemal Saral, Kendi Dilinden Seyyid Hasan Nasrallah'ın Hayatı, İsrâ Haber Ajansı, Mayıs 2014.

BİRİNCİ BÖLÜM

A-ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI

Ortadoğu tarih boyunca kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmış, birçok devletin ve milletin rekabet sahası olmuş bir bölgedir. Bu coğrafya tarih boyunca farklı isimler ve devletlerle anılır bir coğrafya olmuştur. 20. yüzyıla kadar “Yakın Doğu” ismiyle daha geniş bir coğrafyayı ifade eden bu bölge, 20. Yüzyıldan itibaren daha dar bir alanı ifade etmek kaydıyla, İngiltere’nin isimlendirmesinin ürünü olarak Ortadoğu diye anılır hale gelmiştir. Ortadoğu coğrafyası bugün 400 milyonun üzerinde bir nüfusu ve 20’nin üzerinde ülkeyi barındıran bir bölgedir. Tarih, Din, Ticaret, Enerji, Kültür, Tarım, Su kaynakları gibi birçok açıdan zengin olan bu bölge, sürekli mücadele sahası olmaya devam etmektedir.

Ele alacağımız bu çalışmada temelde şu sorulara cevap bulmayı amaçlamaktayız : Ortadoğu’daki mezhepsel çatışmaların ve radikal hareketlerin kaynakları nelerdir ? İran-Suudi Arabistan ilişkileri bu çatışmaları ve hareketleri nasıl etkilemektedir ? Hizbullah gerek İran-Suud ilişkilerinde gerekse bölgedeki radikal hareketler ve mezhepsel çatışmalar içerisinde nasıl konumlanmaktadır ?

B-ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Yapacak olduğumuz çalışmada Ortadoğu ülkelerinin tamamını incelemek gibi bir durumumuz söz konusu değildir. Yukarıda da belirttiğim gibi Ortadoğu ve Körfez ülkeleri ile ilgi kısa bir değerlendirme yapıp çalışmamızın ağırlık merkezini Suudi Arabistan ve İran’ın din-siyaset ilişkisini analiz etme ve bu ilişkinin “Hizbullah” özelinde mezhep çatışmaları üzerindeki etkisini ortaya koyma üzerine kuracağız. Bu bağlamda iki ülkenin siyaseti doğrultusunda konumuza müdahil olan bazı bölge ülkelerinden de çalışmamızda bahsedeceğiz.

Suudi Arabistan ve İran toplumlarının dini ve etnik yapılarını çalışmamızda malzeme olarak kullanacağız. Bunun yanında Arap ve Fars kültürünün iki ülke üzerindeki etkilerinden de yararlanacağız. Konuyu çok fazla dağıtmadan, din-siyaset ilişkisinin mezhepsel çatışmalara nasıl yansıdığı üzerine bir çalışmayı hedeflemekteyiz.

C-ARAŞTIRMADA KULLANILACAK DİLLER

Ortadoğu üzerine yapılan çalışmalarda dil çeşitliliği açısından zengin bir birikim karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere Ortadoğu ülkelerinin genelinde ana dil olarak Arapça kullanılmakta ancak bunun yanında Farsça, Türkçe, İbranice ve bilimsel olarak da İngilizce gibi diller de karşımıza çıkmaktadır.

Biz bu çalışmamızda kaynak olarak konumuzla ilgili olan kaynakların hepsinden istifade etmeyi amaçlamaktayız. Ancak bu aynı zamanda tüm dillere de vakıf olmayı gerektirmektedir. Bu açıdan biz ağırlıklı olarak Türkçe ve İngilizce, bir miktarda Arapça ve Farsça'dan tercüme kaynak kullanmayı ve bu şekilde çalışmamızı sonuçlandırmayı planladık.

D-ORTADOĞU COĞRAFYASI VE ÖZELLİKLERİ

Ortadoğu coğrafyası tarihin her döneminde, büyük imparatorlukların, medeniyetlerin ya da ulus devletlerin hakim olmak isteği bir saha olmuştur. Eski Yunan medeniyetinden, Roma İmparatorluğuna, İslam'ın ortaya çıkışından Selçukluya ve Osmanlı'dan günümüze hep bir çekişmenin yaşandığı bu coğrafya, içerisinde barındırdığı bereketli toprakları, su kaynakları, dinlerin merkezi oluşu, ticaret kavşaklarına sahip olması gibi sebeplerle dünyadaki büyük güç merkezlerinin her zaman elinde bulundurmak istediği bir yerdir.

Ortadoğu diye isimlendirilen bölge, doğu-batı ekseninde Afrika'nın batısındaki Fas'tan doğuda Afganistan'a kadar, kuzey-güney ekseninde ise Türkiye'den Yemen'e kadar uzanan bir alanla çevrilidir. Bu coğrafyanın içerisinde ; Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Filistin, İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün, Türkiye, Irak, İran, Afganistan, Pakistan, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Bahreyn, Yemen gibi ülkeler yer almaktadır.

Dini ve etnik yapı açısından da çeşitlilik arz eden bölge ; Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Zerdüş, Putperest, Yezidi, Süryani gibi pek çok ilahi ve beşeri oluşumlu dinlere de sahiptir. Etnik olarak ise ; Araplar'ın ağırlıkta olduğu bölgede, Fars, Kürt,

Türkmen, Çerkez, Ermeni, İsrailoğulları, Kıpti, Maruni gibi pek çok farklı etnisiteleri de barındırmaktadır.

Su kaynakları olarak da önemli denizlere ve boğazlara sahip olan Ortadoğu; Kızıldeniz, Arap ve Umman denizleri, Aden, Akabe ve Basra Körfezleri, Süveyş Kanalı, Hürmüz ve Babülmendep boğazları ile Fırat ve Dicle gibi önemli su kaynakları ve ticaret güzergahlarını da elinde bulundurmaktadır. Özellikle denizler ve boğazlar uluslararası ticaret ve Ortadoğu'daki enerji kaynaklarının Avrupa'ya ve Amerika'ya ulaştırılmasında çok büyük bir işleve sahiptir.³³ Sanayi devrimi sonrasında önemli bir dönüşüm sağlayan Avrupa ve Amerika üretimde kullanacağı enerji ve hammadde ihtiyacı için Ortadoğu bölgesini büyük bir sömürü alanı olarak belirlemiştir. Osmanlı'nın yıkılışının üzerinden geçen neredeyse 100 yıllık süreçte bu coğrafya, bir paylaşım alanı olarak İngiltere, Fransa, Rusya, ABD gibi ülkelerin sürekli aktif oldukları ve doğrudan ya da dolaylı olarak yönettikleri bir coğrafya olmuştur. Bugünde küresel güçler bu coğrafyayı abluka altında bulundurmakta ve özellikle bazı bölgelerde çok daha etkin olarak yer almaktadırlar. Bu bölgelerin en önemlilerinden birisi de Basra Körfezidir.

Tablo 1: Ortadoğu Ülkelerinde Dini Grupların Dağılımı

Ülke	Sünni %	Şii %	Diğer %
İran	8	90	2
S. Arabistan	85	15	-
Suriye	74	12	14
Irak	30	60	
Yemen	65	35	-
Ürdün	95	-	5
Bahreyn	45	55	-
Katar	78	14	8
BAE	80	16	4
Kuveyt	60	16	24
Umman	25		75

³³ Detaylı bilgi için bkz. Özey, Ramazan, Ortadoğu Coğrafyası, Aktif Yayınevi, 5.Baskı, İstanbul 2012.

E-KÖRFEZ ÜLKELERİ (BASRA KÖRFEZİ)

Körfez bölgesi sekiz kıyıdaş devletten oluşmaktadır. Bu devletler ; Suudi Arabistan, İran, Kuveyt, Irak, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'dır. 2006 yılı verilerine göre Körfez, 597 milyar dolar Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve 34 milyon nüfustan oluşmaktadır. Körfezin önemi esasen sahip olduğu enerji kaynaklarından ileri gelmektedir. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %50 ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %40'ına sahip olması, Körfezi dünya ekonomisinin vazgeçilmez gücü yapmaktadır. Bu durum doğal olarak büyük güçlerin ilgisini bölgeye çekmektedir. Askeri açıdan çok zayıf olan bölge ülkeleri güvenlikleri nedeniyle petrol gelirleri ile silahlanmaya yönelmektedirler. Çin ve Hindistan gibi ülkelerin hızla artan enerji ihtiyaçları da bu ülkelerin ilgilerini ve çıkarlarını Körfez'e çekmektedir.³⁴

Katar, Basra körfezinin merkezinde olması ve İran ve Irak'a yakınlığı sebebiyle jeostratejik açıdan son derece önemli bir ülkedir. Ekonomisi balıkçılık ve inci avcılığına bağlı olan Katar'ın petrol rezervlerinin keşfiyle ülkenin tüm ekonomisi değişime uğrayarak yüksek yaşam standartlarını da beraberinde getirmiştir. 2010 tarihi itibarıyla nüfusu 1.667.045 olan Katar'ın yaşadığı ekonomik gelişim, siyasi ve hukuki reform sürecine paralel olarak dış dünyaya da yoğun bir şekilde açılma, dış dünyada yer alma ve söz sahibi olma stratejileri izlemektedir. 2009 yılı rakamlarına göre kişi başına düşen milli gelir sıralamasında 75 bin 956 dolar ile dünyada ilk sıralarda yer alan Katar, 2008 yılı petrol ve doğalgaz ürünleri ihracatını içeren mineral yakıtlar kalemi toplam ihracatının %94.8' ini oluşturmaktadır.³⁵

Birleşik Arap Emirlikleri, Arap Körfezinin ortasında yer almaktadır. Kuzeyden Arap Körfezi, batıdan Katar ve Suudi Arabistan, güneyden de Umman Sultanlığı ile komşu bir ülkedir. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) yedi emirlikten meydana gelen bir federasyondur. 1971 yılına kadar İngiltere'nin himayesinde kalmış ve bu tarihten itibaren bağımsızlığını ilan etmiştir. BAE geleneksel Arap kültürü ve İslami Değerler

³⁴ Ekşi, Muharrem, Körfez'de Güvenlik : Güvenlik Sistemleri, Güvenlik Sorunları ve Güvenlik Yapıları, Akademik Ortadoğu Dergisi, cilt 3, sayı 2, s.115-116, Ankara 2009.

³⁵ Koçgündüz, Leyla Melike, Basra Körfezinin Parlayan İncisi : Katar, Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 26, s.72-73, Ankara 2011.

açısından diğer Arap ülkelerinden farklıdır. Ülkede modern tarzda inşa edilmiş binaların dışında, çöl bölgelerinde de eski yaşam yerlerine rastlanmaktadır. Nüfusu sürekli artış gösteren ülkenin 2007’de nüfusu 5 milyona ulaşmıştır. Ülkenin ekonomisi petrol ve doğalgaza dayanmakta olup, petrol türevleri hammadde kullanılan üretim yerleri ve doğalgaz endüstrisi de oldukça gelişmiştir. Bütçe gelirlerinin %60’ı petrole dayalı olup, ülke ekonomisinin gelişmesi ya da daralması petrol fiyatlarındaki dalgalanmaya bağlıdır. Ülkedeki Dubai şehri, bölgesel ve küresel alanda Körfez ülkeleri içerisinde en önemli ticaret ve hizmet merkezlerden olup, ön plana çıkmayı başarmıştır.³⁶

Kuveyt, 1961 yılında bağımsızlığını kazanan ülke, sekiz yıl süren İran-İrak savaşları boyunca büyük yara almış akabinde 1991 yılında Irak tarafından işgal edilmiştir. Ancak daha sonra ABD ve çeşitli ülkelerle oluşturulan askeri güçlerin ortak hareketiyle yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur. Emirlikle yönetilen ülkede seçim yapılmamakta ve babadan oğla geçen bir sistem bulunmaktadır. Kuveyt Körfez ülkeleri arasında yer almasına rağmen diğer Arap ülkelere nazaran daha özgür bir ortam bulunmaktadır. Petrolün bulunması ve işletilmeye başlanması adeta Kuveyt’in tarihi dönüm noktasıdır. Kuveyt’teki petrol üretimi 1975 yılında millileştirilmiştir.

Kuveyt, 104 milyar varil ham petrol rezervleriyle dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 8’ine sahip ve ekonomik olarak zengin bir ülkedir. En fazla petrol üreten 4. ülke olan Kuveyt’in ihracatının %95 petrole dayalıdır. Petrol ihracatı daha çok Asya ülkelerine olup, Japonya, Güney Kore ve Singapur başta gelmektedir, bunun dışında ABD’de önemli bir petrol alıcısıdır. Ayrıca Kuveyt’te yeni doğalgaz rezervlerinin de bulunduğu Enerji Bakanlığınca açıklanmış ve bundan da önemli bir gelir elde edileceği ifade edilmiştir.³⁷

³⁶ Onur, Gülsevin, Birleşik Arap Emirlikleri Raporu, T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, s.2-6, Ankara 2011.

³⁷ Kuveyt Ülke Raporu, Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Merkezi, s.3-10, Konya 2010.

Harita 1: Ortadoğu Siyasi Haritası

Umman, Arap yarımadasının doğusunda bulunan stratejik olarak önemli bir ülkedir. Umman Basra Körfezini ve Hint Okyanusunu birbirine bağlayan Hürmüz boğazına da hakimdir. Diğer Arap ülkelerinden farklı olarak Hariciliğin İbadi koluna mensup bir halka sahiptir. Umman bulunduğu stratejik coğrafyadan dolayı çok eski yerleşim yerlerine sahiptir. Ülke Said Hanedanlığı tarafından sultanlıkla yönetilmektedir.

Arap ülkelerine göre petrol rezervi daha düşük olan Umman buna rağmen güçlenen bir ekonomiye sahiptir. Petrol ve doğalgaz ülke ekonomisinin en önemli kaynaklarıdır. Umman'ın 2008'de petrol gelirleri yaklaşık 25 milyar dolar olmuştur. Umman tahminlere göre 5-6 milyar varil petrol rezervine sahiptir. Petrol gelirleri Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) %40'ını, ihracat gelirlerinin ise % 75'ini oluşturmaktadır.³⁸

Irak, Körfez ülkelerinin içerisinde en çok dalgalanmaların yaşandığı ülkedir. Bağımsız bir ülke olduktan sonra ülkenin iç politikasında sürekli küresel güçler

³⁸ Ayhan, Veysel, Oman Sultanlığı : Arap Yarımadasında Geleneksel ile Modernite Arasında Bir Ülke, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt 2, s. 26,41-42, Ankara 2010.

tarafından müdahale olmuştur. Irak, coğrafi konumu, stratejik önemi, zengin enerji kaynakları ve karmaşık toplumsal yapısı olan bir ülkedir. Çok etnikli ve çok mezhepli bir yapıya sahip olan Irak'ı kuruluşundan beri kendi içerisinde sürekli bir mücadele sahasına dönüştürmüştür. Irak, Arap, Kürt ve Türkmen grupların yanı sıra Keldani, Asuri, Yezidi, Fars gibi etnik yapıları mensup insanları da içerisinde barındırmaktadır. Dini olarak ise Irak Nüfusunun %97'si Müslüman geriye kalan %3 ise Hristiyan'dır.

Irak ekonomisi esas olarak petrolden gelen gelire dayanmaktadır. Bu nedenle Irak'ın sanayisinin en önemli ürünleri petrol ürünlerinin rafinerisi ve kimyasal ürünlerdir. Irak tarihi olarak büyük tarım arazilerine sahiptir ve topraklarının %50'si ekilebilir arazi olmasına rağmen gıda ithalatı yapmakta olan bir ülkedir. İşsizliğin 2003-2006 arası savaş döneminde %50'lere çıktığı Irak'ta, savaştan sonra bu rakam %30'lara gerilemiştir. Irak'ın GSMH'sı 2009 itibarıyla 112 milyar dolardır. Irak'ın toplam gelirinin %95'i petrolden elde edilen gelirden oluşmaktadır. Irak 115 milyar varil petrol rezerviyle Suudi Arabistan ve İran'dan sonra dünyanın en büyük petrol rezervine sahip üçüncü ülkesi konumundadır. En büyük petrol üretimi yapan şehri ise Basra'dır. Onun ardından Kerkük gelmektedir. Diyala, Selahattin, Musul'da gibi yerlerde de önemli üretimler yapılmaktadır.

Irak siyasetini etkileyen en önemli gelişmeler, etnik ve dini temelli politikalar, milliyetçilik, aşiretçilik ve dış güçlerin müdahalesidir. Arap ülkelerinin çoğunda yaygın bir şekilde var olan aşiretçilik anlayışı Irak'ta da etkin bir şekilde var olmaktadır. 2003 yılından itibaren ülke siyasetinde Sünni, Şii ve Kürt gruplar etkin bir şekilde görünmektedirler.³⁹

Bahreyn, Körfezde bulunan küçük bir ada ülkesidir. Yaklaşık 1.5 milyonluk bir nüfusa sahiptir. Osmanlı döneminden beri İran ve Batı dünyası Bahreyn'i elinde tutmak için çaba göstermiştir. Bahreyn küçük bir ülke ancak Körfezde stratejik değeri sahip bir

³⁹ Erkmen, Serhat, Irak'ta İşgal Sonrası Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri, Ortadoğu Etütleri, Cilt 2, Sayı 2, s.109-121, Ankara 2010.

ülkedir. İngiltere'nin körfez ülkelerinden çekilmeye başlamasının ardından Bahreyn 1971 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.⁴⁰

⁴⁰ Yazıcı, Hüseyin, Bahreyn'de Kısa Öykü, s.139-140.

İKİNCİ BÖLÜM

A-DİNİ PERSPEKTİFLER

1-Vehhabilik

1.1.Tarihi Kökenleri

İslam'ın en katı yorumunu meydana getiren Hanbeli ekolünden doğan vehhabilik, Orta Arabistan'ın Necd bölgesinde Muhammed b. Abdulvahhab (1703-1792) tarafından başlatılmıştır. İlk dönem Müslümanlığına dönüş çağrısı yaparak İslamiyet'i tarih dışına iten Abdulvahhab, tarihsel süreç içerisinde İslamiyet'e girmiş her türlü ilaveleri bid'at olarak değerlendirmiş ve İslam'ı bunlardan arındırmak suretiyle, kurtuluşu altın çağ olarak görmüştür. Vehhabilik hareketi 17 ve 18. yüzyılda bilhassa Hintli Müslümanlar arasında görülen dinsel hareketlilikten kısmen etkilenmiş izlenimi vermesine rağmen daha çok kendi lokal şartlarının etkisiyle nativistik* bir karakter arz eden ancak siyasal yönü ağır basan bir dini oluşum olarak görülebilir.⁴¹ Mekke ve Medine'yi kapsayan Hicaz bölgesi ticaret ve eğitimsel değişimlerin uluslar arası boyutta olduğu daha kozmopolit bir yapıda iken, Necd bölgesi daha çok geleneksel yapıların hakim olduğu, izole edilmiş bir bölge olarak kabul ediliyordu. 18. yüzyılda Necd bölgesi turizm ve yabancı ziyaretlerin yoğun olduğu bir bölge değildi. Ancak buradan Necd bölgesinin tamamen dış dünyadan arındırılmış bir bölge olarak Suudi Arabistan'da yer aldığı anlamı çıkarılmamalıdır. Necd'den öğrenciler, hacılar, tüccarlar düzenli bir şekilde Arap coğrafyasının diğer bölgelerine seyahat ediyor ve gittikleri yerlerde kültürel ve ideolojik işbirlikleri geliştiriyorlardı. Vehhabilik 18. yüzyılın en önemli İslami düşünce eğilimlerinden birisi olmuştur. Hicaz ve Necd bölgesinde Müslümanlar arasında etkilere ve değişimlere neden oldu. 18. yüzyıldaki İslami hareketler daha çok kendi özel karakteristik yapısına sahip iken, 19. ve 20. yüzyıldaki hareketler dış etkiler doğrultusunda şekillenmişlerdir.⁴²

* Bknz. Nativist nedir ? (<http://www.nedirnedemek.com/nativist-nedir-nativist-ne-demek>)

⁴¹ Bodur, H.Ezber, Vahhabi Hareketi ve Terör, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 2, s.7-8, Kilis 2003.

⁴² Delong, Natana J., Wahhabi Islam From Revival and Reform to Global Jihad, Oxford University Press, s.7-8, Oxford 2004.

Vehhabiliğe adını ve şeklini veren isim Muhammed bin Abdulvehhab 1703 yılında bugünkü Riyad'ın yetmiş kilometre kuzey batısındaki Uyeyne kasabasında dünyaya geldi. Hanbeli ulemadan olan ve Uyeyne kadılığı yapan babası yanında hıfzını tamamlayan ve ilk dini ilimleri alan İbn Abdulvehhab, ilk ilim yolculuğunu genç yaşında Hicaz'a yaptı. Hac için geldiği Mekke'den sonra Medine'ye geçti ve burada dört yıl kaldı. İbn Teymiyye'nin görüşlerini ilk defa detaylı bir şekilde burada gözden geçirdiği rivayet edilmektedir. Medine'den Basra'ya geçen Abdulvehhab'ın özellikle tevhid ile ilgili geliştirdiği fikirlerini burada yaymaya başladığı söylenir. Şehirdeki bir kısım ulemanın şiddetli tepkisi üzerine oradan ayrılmak zorunda kalan İbn Abdulvehhab 1726 yılında babasının meskun olduğu Hureymile'ye geldi ve babasının vefatı olan 1740 yılına kadar burada kaldı. İbn Abdulvehhab başlıca kitabı olan "Kitabu't Tevhid'i" Hureymile'de kaleme aldığı bilinmektedir. Dinin niteliği, şefaath ve bid'at ile ilgili kendine özgü düşüncelerini yayma çalışması ona birçok düşman kazandırmıştı. Bu yüzden babasının vefatının ardından memleketi Uyeyne'ye dönmek zorunda kaldı. Uyeyne emiri Osman b. Hamad onu himayesine aldı ve böylece fikirlerini daha rahat yayabileceği bir ortam buldu.

Uyeyne ve çevresindeki eğitim ve irşad faaliyetleri yanında Hicaz ve Yemen gibi uzak bölgelerdeki umera ve ulemaya mektuplar göndererek ismini duyuran İbn Abdulvehhab bir süre sonra bölgedeki dini karizması ile güç dengelerini sarsabileceği endişesiyle Uyeyne'den uzaklaştırıldı. 1744 yılında Riyad'ın bir banliyösü durumundaki Dir'eye kasabasına gelerek oranın emiri Muhammed b. Suud'a sığındı. İbn Abdulvehhab'ın fikirlerine sempati duyan Muhammed b. Suud, onu himayesine almakla kalmadı davasını yayma hususunda ona her türlü yardımı yapacağına söz verdi. İbn Abdulvehhab ve Muhammed b. Suud arasındaki bu ittifak Necd tarihinin en önemli hadiselerinden biridir. Davet çalışmalarını Necd'in tamamını kapsayacak boyuta getiren ittifak, fikirlerini ve siyasi otoritelerini kabul etmeyen kabilelere karşı cihat adı verilen askeri hareketlere başladı. Onbeş yıl gibi kısa bir sürede Necd, Asir ve Yemen'in büyük bir bölümü itaat altına alındı. İbn Abdulvehhab 1766 yılında Muhammed b. Suud ölümüyle oğlu Abdülaziz'e "emirü'l müslimin" sıfatıyla tüm toprakların yönetimini devretti ve kendisi bundan sonraki zamanının tamamını da'vet çalışmalarına ayırdı. İbn Abdulvehhab'ın öldüğü yıl olan 1792'ye gelindiğinde onun girişimiyle başlatılan dini-

siyasi ittifak Arabistan yarımadasının önemli bir bölümünü elinde tutan güçlü bir devleti ortaya çıkarmış durumdaydı.⁴³

Fikre ve inanca yönelik hoşgörüsüzlüğü dini doktrinle pekiştiren Vehhabilik akımı katı bir şekilciliğe ve kuralcılığa yönelmiş olarak dini kültürel çeşitliliğe hoşgörülü yaklaşımı imkansız hale getirmiştir. Böylece bir yandan sosyal yapı, kültür ve tarihi tecrübelerle göre dini tercih ve düşüncelerin değiştiğini ortaya koyan bir yandan da sosyal yapı kültür ve tarihi tecrübelerin zaman içerisinde değişebileceğini ileri süren sosyolojik gözlemlere adeta meydan okuyan Vahhabiliğin, ütopyik bir modele göre toplumu biçimlendirme anlayışı köktenci hareketler için ilham kaynağı olma misyonunu sürdürüleceğe benzemektedir.⁴⁴

18. yüzyılın buhranlı ve karmaşık ortamında ortaya çıkan ve Hanbeli ekolünden beslenen Vehhabilik, Selefiye hareketinin de en önemli kaynaklarından birini oluşturmuştur. Muhammed b. Abdülvehhab tevhidi İbn Teymiyye gibi ameli esasları göz önünde bulundurarak değerlendirmiştir. Peygamber döneminde olmayan bütün şeyleri de açık bi bid'at olarak tanımlamıştır. Vehhabilik içerisinde katı bir yapılanmayı barındırmaktadır. Kur'an ve Hadisler üzerinde aşırı ısrarcı olup, onlar dışında bir kaynağı reddeder.⁴⁵ Muhammed bin Abdülvehhab'ın doktrininin temelini Allah'ın zat, sıfat ve filleri yönünden birleşmesinin tevhid için yeterli olmayıp kullarında kendi filleri ile Allah'ı birlemeleri gerektiği prensibi oluşturur. Bu tevhidi yerine getirmeyenler kafir olup onların mal ve canları muvahhitlere helaldir. Müteşabih ayetleri tev'il ve tefsir etmek caiz olmayıp, şefa'at etmek yalnızca Allah'a mahsustur. Kur'an ve sünnette bulunmayan her yeni şey bidat, her bidat ise sapıklıktır. İyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak için çalışmak ve gerekirse savaşmak farzdır. Suudi Arabistan krallığının kurulduğu 1932 yılından bugüne kadarki tarihi süreç içerisinde Muhammed bin Abdülvehhab, Vehhabi hareketinin ve Suudi Krallığının en büyük teorisyeni olarak yerini korumuştur. Vehhabilik özellikle dini düşünce olarak sadece Arabistan yarımadasını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda tesiri Kuzey Afrika'dan

⁴³ Büyükkara, Mehmet Ali, a.g.e., s.21-24.

⁴⁴ Bodur, H.Ezber, Orta Asya'da Militan İslamcı Hareketler ve Vehhabilik, Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 20, s.201.

⁴⁵ İşcan, Mehmet Zeki, a.g.m., s.8.

Uzakdoğu'ya kadar birçok bölgede görülmüştür.⁴⁶ Arap yarımadası dışında Vehhabiliğin 18. ve 19. yüzyıldan ziyade, 20. yüzyılda tesirini gösterdiğini görmekteyiz. Ulaşım ve iletişim imkanlarının gelişmesi Vehhabilerle diğer bölgedeki Müslümanların ilişkisini artırarak yayılmasına zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan emri bil maruf neticesi doğrultusunda Vehhabiler öğretilerini dünyanın çeşitli yerlerine yayma amacı içerisinde olmuşlardır. Günümüzde bu amaç için çeşitli vakıflar, dernekler, yayınevleri, eğitim kurumları kurmuşlardır.⁴⁷ 1932 yılında Abdülaziz bin Suud (1876-1953) tarafından modern anlamda kurulan Suudi Arabistan'ın kuruluş aşamasında Vehhabi hareketi son derece önemli bir rol oynamıştır. Vehhabilik anlayışı geçmişte olduğu gibi bugünde Suudi Arabistan'ın iç ve dış politikasında özgün rolünü korumaktadır. Vehhabilik temelde dini bir hareket olarak kendini göstermesinin yanında devletin politikalarını yönlendiren toplumsal ve siyasal bir hareket niteliği de taşımaktadır.⁴⁸

1.2. S. Arabistan'da Toplumsal Yansımaları

Suudi Arabistan devletinin kuruluşundan sonra resmi olarak benimsenen Vehhabilik, dini kuruluş olarak resmi rolünün dışında önemli derecede devletin sınırları içinde ve dışında yayılma alanı bulmuştur. Devletin kuruluşu ile birlikte Vehhabiliğin dini eğitimi, kültürü, hukuku gibi temel prensipleri de toplum ile paylaşılmıştır. Böylece Suudi Arabistan'da Vehhabiliğin etkisiyle Sünni ve Şii İslamcı eğilimler de toplumda oluşmaya başlamıştır. Modern Suudi Arabistan devletinin kurulmasından sonra 1970 ve 1980'li yıllardan itibaren özellikle üniversitelerde İslamcı hareketler boy göstermeye başlamıştır. Bu hareketlerin kökenleri ise biraz daha geriye 1960'lı yıllara dayanmaktadır. Vehhabi ideoloji doğrultusunda Suudi Arabistan'da farklı toplumsal gruplar ortaya çıkmıştır. Bu gruplar ; Reformcular, İslamcılığı reddedenler, Cihadistler olarak ifade edilmektedir. Reformcular grubu, geleneksel

⁴⁶ Koca, Ferhat, İslam Düşünce Tarihinde Selefilik : Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği, İlahiyat Akademi Dergisi, s.20-22.

⁴⁷ Türkel, Rifat, Etkileri Açısından Vehhabilik, The Journal of Academic Social Science, Cilt 6, s.711-712, Ekim 2013.

⁴⁸ Akdoğan, İsmail, Kalaycı, Rıdvan, Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Mayıs 2014.

Vehhabilik anlayışı ile Müslüman kardeşlerin yaklaşımlarını harmanlayarak bir bakış açısı ortaya koymaya çalışmışlardır. Vehhabiliğin dışında çağdaş dünyaya da kendilerini açan bir yaklaşımın içinde olan bu grup, modern teknolojiyi kullanmış ve farklı kesimlerle iletişim kanallarını açık tutmuşlardır. Reformcular grubu bir taraftan yeniliklere kendini dahil ederken diğer taraftan Vehhabi kuruluşlardan önemli derecede eleştiriler alıyordu. İkinci grup olan İslamcılığı reddedenler ise, daha çok bireysel inançlar, ritüeller, pratikler ve ahlaki konular üzerinde yoğunlaşıyorlardı. Bu grup yeni oluşan ulus-devlet modeline de karşıydı. Üçüncü grup Cihadistler, günümüzde de etkin olan cihadist grupların kökenlerini oluşturan bu akım, Sovyetlerin Afganistan işgaline karşı binlerce Suudi'yi mücadele teşvik eden ve ekonomik ve lojistik destekte sağlanan bir gruptur. Cihadist grubun içerisinde gençler önemli bir orana sahiptir. Cihadist grup bugün dünyada iki önemli sonucu ortaya çıkardı. Birincisi, her geçen gün gelişip büyük bir askeri organizasyon oldu ve şiddet unsuru dünyaya yayıldı. İkincisi, Suudi Arabistan dışında de önemli tecrübeler kazandılar ve politik bir uyanış sağladılar. Suudi radikalistler 1990'lı ve 2000'li yıllarda Ortadoğu'da ve özellikle Afganistan'da önemli roller oynamışlardır.⁴⁹ Sosyal ve coğrafi şartların neden olduğu çeşitli zorluklara rağmen, Suudi hanedanlığı ve Vehhabi akımının temsilcileri arasında uzun süreli bir işbirliği var olmuştur. Her ikisi de birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı bulunup, birbirleri olmaksızın varlıklarını sürdüremezler. Bu durum Vehhabilik için politik düşüncenin, din ve siyaset ile birleşmesinden meydana geldiğini de ispatlamaktadır. Vehhabiliğe göre İslam sadece bir din değildir. O aynı zamanda toplumsal ve siyasal açıdan kapsamlı bir yönetim anlayışıdır. Ulemanın Suudi Arabistan politik sistemi ve toplumu üzerindeki etkisi Suud hanedanlığının geleneksel devlet yönetimi anlayışında değişimlere neden oldu. Din ve devlet ilişkilerinde yaşanan değişimler ulama ve Suud yönetimi arasında yeni bir çalışma tarzı yaratmıştır. Ulema, Kral'ın alacağı kararlar konusunda en büyük destekçisi konumunda olmaktadır. Kral'ın uygulamalarını toplumsal zeminde meşrulaştırmak için en önemli rolü ulema üstlenmektedir.⁵⁰

⁴⁹ Saudi Arabia Backgrounder : Who Are the Islamists ? , ICG Middle East Report N31 , s.1-4, Eylül 2004.

⁵⁰ Atawneh, Muhammed Al, Wahhabi Islam Facing the Challenges of Modernity, Brill Publisher, s.35-37, Boston 2010.

Tablo 2: Suudi Arabistan’da Dini Grupların Dağılımı

Dini Gruplar	Nüfus	%
Sünni	26,634,913	88,8
Şii	3,359,359	11,2
Toplam	29,994,272	100

2-Şiilik

2.1.Tarihi Kökenleri

Arapça’da peşinden gitmek, bir kimseyi uğurlamak, birine taraftar olmak, ayrılmak gibi anlamlara gelen “Şia”, Kur’an’da ise fırka, bölük gibi anlamlarda kullanılmıştır. Şia’nın Hz. Peygamber’in sağlığında şekillenmeye başladığı ve onun vefatından sonra bir mezhep olarak ortaya çıktığı neredeyse tüm Şiiler tarafından kabul görmektedir. Şiiliğin merkezinde yer alan Hz. Ali’nin, Hz. Peygamber tarafından imam tayin edildiği anlayışı benimsenmektedir. Şiilikte imamet meselesi ilk akla gelecek konulardandır. Şiiliği özgün niteliğine kavuşturan özellikler, imamet meselesiyle ortaya çıkan itikadi farklılaşmaların zamanla kurumlaşması sonucu tarih sahnesinde yer almaya başlamıştır.⁵¹ Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde devlet görevlerinin ehil insanları verilmesi, fetihlerin sürdürüldüğü bir dönemde devlet içerisinde bir otorite boşluğuna sebebiyet vermeme gibi nedenlerle başka yöneticilere görev verilmesi gibi bir durum ortaya çıkmamıştır. Ancak Hz. Osman dönemine gelindiğinde yönetimde yaşanan aksaklıklar, valilerin Emevi soyundan ve akrabalarından atanması ve bu insanların çalıştıkları yerlerde zaman zaman aşırılıklara kaçan uygulamalar yapmaları halkın bazı kesimlerini halife karşıtı bir anlayışa sevk etmiş ve Şia’nın siyasi anlamda gelişmesine zemin hazırlamıştır. Hz. Osman’ın şehit edilmesinin ardından Hz. Ali’nin halife olmasıyla bir süreliğine durgunluk yaşansa da sonraki süreçte problemler tekrar ortaya çıkmıştır. Hz. Ali’nin (m.661) hariciler tarafından şehit edilmesiyle bir süre oğlu Hz. Hasan halife olmuş sonra bu görevi Muaviye’ye devretmiştir. Hz. Ali taraftarlarının bu durumdan hoşnut olmaması ve Hz.

⁵¹ Onat, Hasan, Şiiliğin Doğuşu Meselesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.79-82, Ankara.

Hüseyin'i halifelik için mücadeleye teşvik etmeleri sonucunda Kerbela hadisesi (m.680) yaşanmış ve Emevi askerleri tarafından Hz. Hüseyin şehit edilmiştir. Kerbela hadisesi Şia'nın teşekkül sürecine girmesinde en önemli etken olmuştur.⁵² Şia'ya göre Hz.Ali'nin liderliğinin ilk delili Peygamberin davetine ilk onun uymasındır. İslam'ın ilk ortaya çıkması ve gelişmesi ile birlikte 23 yıllık mücadele boyunca Şia'ya mensup insanlar Peygamberin yanında bulunan ve ona eşlik eden gruplardan birisi olmuşlardır. Hz. Peygamber görevinin ilk günlerinde öncelikle yakın ilişki içerisinde olduğu kişileri İslam'a davet etmiş ve bu davete ilk uyan Hz.Ali olmuştur. Hz. Peygamber'in vazifesi boyunca Hz. Ali çeşitli görevler üstlenmiş ve değerli hizmetler yapmıştır. Öyle ki Peygamber'e kurulan tuzağı Hz. Ali bertaraf etmiş ve Hz. Peygamber'i Medine'ye hicret ettirmiştir. Bedir, Uhud, Hayber, Huneyn gibi savaşlarda da Hz. Ali, Hz. Peygamberin yanında yer almıştır. Şia'ya göre, Hz. Ali'nin halifeliğin en önemli delillerinden biri de Gadir Hum* olayıdır ki Hz. Peygamber iddia edildiği üzere Hz. Ali'yi kendisinden sonra ümmetin başına vekil olarak belirlemiştir. Hz. Peygamber'in ölümünden sonra Hz. Ali'nin dini otorite ve halife olacağı inancı Şia otoritesi içerisinde düşünülmektedir. Bütün bu düşünceler Hz. Ali'nin Hz. Peygamber ile olan uzun dönemli yakın ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatı sonrası yapılan seçimlerde ümmetin halifesi olarak Hz. Ali'nin seçilmemesi, Ali taraftarları tarafından protesto edilmiş ve eleştirilmiştir. Ali taraftarlarının politik ve askeri güç olarak ilk dönemlerde yeterli güce sahip olmamaları, etkin olmalarını engellemiştir. Hz. Ali'nin tüm dini ve manevi konularda rehber olması gerektiği görüşünü yaygınlaştırmaya çalışmışlar ve insanları Hz. Ali'nin takipçisi olmaya davet etmişlerdir.⁵³

Hz.Muhammed'den sonra Hz.Ali'nin nass ve tayin ile halife olduğuna inanan, "imamet'in" kıyamete kadar onun soyundan gelen imamlarda olacağına düşünen ve bu imamların masum olduklarını ileri süren toplulukların ortak adına "Şiilik" denmektedir. Şiilik zamanla kendi içinde de önemli bölünmeler yaşamıştır. Zeydiyye, İsmailiyye, İmamiyye, Dürzilik, Nusayrilik gibi kollara ayrılmıştır. Şiilikte zamanla bu kollar

⁵² Üzüm, İlyas, TDV İslam Ansiklopedisi "Şia" maddesi, Cilt 39, s. 112, İstanbul 2010.

*Gadir Hum Olayı Nedir ? Bknz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Gadir-i_Hum

⁵³ Nasr, Sayyid Husayn, Shi'a, Ansariyan Publications, s.39-42, Tahran 1971.

arasında da önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.⁵⁴ Bugün dünya Müslümanlarının yaklaşık %10'unu oluşturan İmamiyye (İsnaaşeriyye/Caferilik) Şia'sının tarihi ile ilgili çalışmalar özellikle 1979 İran devriminden sonra yoğun bir şekilde arttığını görmekteyiz. Dünyadaki bir buçuk milyar Müslüman nüfusunun yaklaşık yüzelli milyonunu İslam dininin Şii mezhebinin mensupları oluşturmaktadır. Bu Şii nüfusun büyük çoğunluğu Pakistan ve Lübnan arasındaki bölgede yaşamaktadır.⁵⁵ Günümüzde Şia'nın en etkili olduğu ülke olan İran'da bu akım, 16.yüzyıldan itibaren Safevi hanedanlığının kuruluşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Safeviler'in resmi mezhebini Şiilik olarak ilan etmesi ve bu doğrultuda çalışmalar yapması, insanlara Şiiliği teşvik etmesi sonucu İran coğrafyasında zemin bulmaya başlamıştır. Safeviler döneminde Şiiliğin yayılması ve bu coğrafyada kalıcı olabilmesi için sistematik bir çalışma başlatılmıştır. Safeviler döneminde Irak, Lübnan gibi bölgelerden Şii ulema İran' a getirilmiş ve İran'da krallığın başkenti İsfahan'da eğitim merkezileri açılmış ve burada Şii teolojinin ana kaynakları da telif edilmiştir. Şiiliğin İran'dahakim olan kolu Oniki İmam Şiiliğidir. İran, Şiiliğin resmi mezhep olarak kabul edildiği tek ülkedir.⁵⁶

⁵⁴ Şahin, Mehmet, İran İçin Fırsatlar ve Engeller, Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s.39, Ankara 2006.

⁵⁵ Demir, Habip, Twelver Shism : Unity and Diversity in the life of İslam, E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi, Sayı VII/2, s. 175, 2014.

⁵⁶ Aydın, Fuat, Ortadoğu Ülkelerinin Dinsel Yapısı, Ortadoğu Yıllığı, s. 531, 2011.

Tablo 3: İran ile İlgili Bilgiler

Resmi adı: İran İslam Cumhuriyeti		
Başkent: Tahran	Nüfus: 77,500,000	Yüzölçümü: 1.648.000 km ²
Dini Lider: Ayetullah Seyyid Ali Hamanei	Cumhurbaşkanı: Hasan Ruhani	
Resmi Dil: Farsça		
Konuşulan Diller: Türkçe'nin Azeri, Talaş, Türkmen, Afşar lehçeleri ile Kürtçe, Ermenice, Arapça ve Beluci dilleri		
Etnik ve Dini Yapı: Nüfusun ana omurgasını oluşturan Farslardan sonra, en büyük grubu Azeriler oluşturmaktadır. Ayrıca Kürtler, Araplar, Beluciler, Lorlar, Türkmenler, Kaşgaylar, Afşarlar, Halaçlar ve başka bazı küçük gruplar yaşamaktadır. Dini gruplar ise ülkenin resmi dinine mensup Müslümanlar dışında, yine anayasada resmen tanınan Ermeniler, Yahudiler ve Zerdüştlere sahiptir. Resmi mezhebin Şii'lik olduğu İran'da çok sayıda Sünni Müslüman da bulunmaktadır.		

2.2. 1979 İslam Devrimi

Humeyni, 24 Eylül 1902 yılında İran sınırları içerisindeki Humeyni kasabasında doğmuş olup orjinal ismi Ruhullah'tır. İran İslam devriminin öncüsü Humeyni'nin kökeni Şii'lerin önemli bir merkezi olan İran'ın kuzeybatısındaki eski yerleşim yerlerinden birisi konumundaki İsfahan'a dayanmaktadır. Humeyni döneminde İsfahan bölgesi çok geniş bir nüfus popülasyonuna sahip değildi. Humeyni'nin ve ailesinin Peygamber soyundan geldiği ifade edilmektedir. Ailesinin Şii'lerin yedinci imamı olan İmam Musa el-Kazım ile bağı olduğu söylenmektedir. Humeyni, çocukluk yıllarının ardından genç yaşında dini eğitim tahsil etmek üzere Necef'e gitmiştir. Gençlik yıllarında uzun süre aldığı eğitim neticesinde dini ilimlerde önemli bir yetkinlik elde etmiştir. 1930'lu yıllardan itibaren 1950'li yılları kadar çevresinde oluşturduğu bir öğrenci topluluğu ile İslam Hukuku üzerine düzenli dini dersler yapmıştır. Ayrıca dil, mantık ve felsefe üzerine de çalışmaya başlamıştır.⁵⁷1950'li yılların sonundan itibaren Şah rejimi aleyhine faaliyetlerini yoğunlaştırdı. 1965'de Türkiye'ye sürgüne gönderildi

⁵⁷ Moin, Baqer, Khomeini Life of the Ayatollah, I.B. Tauris Publisher, 1-39, London 1999.

ve oradan da Irak'ın Necef kentine geçti. Irak'ta uzunca bir süre kalan Humeyni akabinde Fransa'ya yerleşti. 1979 yılına kadar 15 yıl sürgünde kaldıktan sonra 11 Şubat 1979'da Şah'ın devrilişi ile birlikte İran'a geri dönmüştür.⁵⁸ Humeyni'nin gerçekleştirdiği devrimin doğasını anlamak için Şia'nın imamet anlayışını mutlaka bilmek gerekir. İran İslam devrimi Şiilik anlayışı ve bu anlayışın içinde barındırdığı imamet doktrini üzerine temellendirilmiş ve sonrasında Velayet-i Fakih uygulaması oluşturulmuştur.⁵⁹

Devrim kavramı genellikle yanlış anlaşılacak iktidarların şiddet yollarına başvurarak darbelerle yönetimleri değiştirmek amacıyla matuf olarak kullanılmıştır. İran İslam devrimi ise yapılışı ve ortaya çıkan sonucu itibarıyla gerçekten bir devrim niteliği taşımaktadır. Amacı net olan bir ideolojik karşı çıkış ile beraber büyük çaplı bir değişim yaşanmış ve bütün İslam dünyasını önemli derecede siyasi ve toplumsal olarak etkilemiştir. İran'daki dini rejim, Şah döneminde izlenen politikalara ve yapılan yanlışlara toplumun duyduğu büyük bir kızgınlıkla ortaya çıkan bir halk kitlesinden beslenmiştir.⁶⁰ 1979 yılında gerçekleşen İslam devrimiyle beraber sadece iç politikada önemli değişiklikler yaşanmamış, dış politikada da bölge siyaseti için önemli değişiklikler yaşanmıştır. Devrim öncesi Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Ortadoğuda'ki en önemli müttefiki olan İran, devrimden sonra ABD ile ciddi ve kalıcı sorunlar yaşamaya başlamıştır. 1979 yılından itibaren Humeyni'nin vefat ettiği 1989 yılına kadar ABD ve İsrail ile ilişkiler kopmuştur. Humeyni İslam devrimini gerçekleştirdikten sonra, en önemli amaçlarından biri olarak bu modeli bölgedeki diğer ülkelere de ihraç etmeyi hedeflemekteydi.⁶¹ Devrim ihracı söylemi İran'ın dış politikasındaki en önemli söylemlerden birisini oluşturuyordu. Bununla ilgili devrim öncülerinden Hüseyin Ali Muntazari devrim sonrası Eylül 1979'da yaptığı açıklamada şunları ifade etmiştir : “gerçekleştirilen devrim, herhangi bir coğrafya ile sınırlandırılmaz. Bu devrim sadece İran devrimi değil, aslında bir İslam devrimidir. Sömürge altındaki bütün Müslümanların İran halkından beklentileri vardır ve devrim

⁵⁸ İmam Humeyni'nin Biyografisi, İran Kültür Evi. <http://www.irankulturevi.com/turkce/tarih/imam.htm> (Erişim Tarihi : 19.09.2016)

⁵⁹ Nomani, Mohammad Manzoor, a.g.e., s.17.

⁶⁰ Lewis, Bernard, İnanç ve İktidar : Ortadoğu'da Din ve Siyaset, Oxford University Press, s.23, Oxford 2010.

⁶¹ Özcan, Mesut, Devrimden Günümüze İran Dış Politikası, Anlayış Dergisi, Eylül 2004.

dalgası bu insanlara da ulaşacaktır.” Aynı şekilde devrim lideri Humeyni’de İran devrimini bütün İslam ülkelerini kapsayacak genel bir İslam devriminin safhası olduğunu ifade etmiştir. Körfez ülkelerindeki monarşik rejimlerin yaşadığı meşruiyet krizi ve bölgede önemli sayılabilecek bir orana sahip olan Şii nüfusun varlığı, İran’ın devrim ihracı söylemini güçlendirmiştir.⁶²

2.3. Velayet-i Fakih Uygulaması

Sözlükte Fıkh “bilmek, bir şeyi iyi anlamak, bir konuda derin bilgi sahibi olmak anlamında olup bu kökten türeyen Fakih kavramı da “ bir şeyi iyi bilen, iyi anlayan” anlamına gelmektedir. Kur’an-ı Kerimde 19 ayette geçen fıkh kelimesi “anlamak, hakkıyla idrak etmek” manasında kullanılmıştır. Hadislerde Fakih’in tanımı yapılırken sadece dini bilgisi ile yetinilmemiş, bir kimseye fakih denilebilmesi için onun dünyaya düşkün olmaması, sabırlı olması, Allah’tan korkması ve insanları Allah’ın rahmetinden ümit keser hale getirmemesi gibi özelliklere sahip olunması gerektiği ifade edilmektedir.⁶³

İran İslam Cumhuriyetinin yönetim anlayışında önemli bir yer tutan Velayet-i Fakih ilkesi ve fakihlerin yönetimi Sünni ve Şii İslam anlayışı arasındaki farktan ortaya çıkmış bir durumdur. Şiilik inancına göre Peygamberlerin iki vazifesi vardır. Bunlardan biri Allah’tan vahiy almak ve tebliğ etmek, diğeri ise toplumu yönetmektir. Şiilik anlayışına göre vahiy almak peygamberliğin, toplumu yönetmek ise imametın bir gereğidir. Peygamber’in vefatıyla vahiy olayı son bulmakta ancak toplumun yönetilmesi gerektiği anlayışı doğrultusunda imamet devam etmektedir. İmam olan kişi vahiy almak dışında Peygamberle aynı vasıflara sahip olarak düşünölmekte ve imamların günahsız olduğu kabul edilmektedir. Peygamberler gibi imamların kim olacağına da halk karar vermez, imam olan kişinin doğrudan Allah tarafından seçildiği kabul edilmektedir. İmama karşı itaat edilmesi ve saygı duyulması da toplumun görevleri arasındadır. Şii inanişaya göre Allah tarafından imam tayin edilen Hz.Ali ve ondan sonra sırayla gelen toplam 12 imam ümmetin velayetine sahiptir. 12 imamdan 12. olan Mehdi Muntazar küçük yaştan itibaren gaybete çekilmiştir ve günün birinde kurtarıcı olarak geri

⁶² Dağı, İhsan, Ortadoğu’da İslam ve Siyaset, Boyut Kitapları, s.60-61, Ekim 2002.

⁶³ Karaman, Hayrettin, TDV İslam Ansiklopedisi “Fakih” maddesi , Cilt 12, s. 126, İstanbul 1995.

geleceğine inanılmaktadır. Velayet-i fakih teorisi bu noktadan sonra ortaya çıkmış ve o gelene kadar ümmetin yönetilmesi gerektiği fikri ortaya çıkarılmıştır. İran dışında da velayet-i fakih anlayışına benzer fikirler ortaya çıkmıştır. İran'da velayet-i fakih anlayışı ise İmam Ayetullah Humeyni ile başlamıştır.⁶⁴ Humeyni devrim sonrası İran yönetiminde İslam hukukunun önemli bir yerinin olmasını vurgulamaya başlamıştır. Humeyni ve Şii ulema devleti dışarıdan gelecek tehditlere karşı koruyacak önemli adımlardan biri olarak Şer'i esaslı bir yapının oluşturulmasını görmekteydiler. Ayrıca Humeyni'ye göre İran'da din dışı bir yapının kurulması, başka bir ifadeyle seküler bir oluşumun ortaya çıkması imkansız olarak görülmüştür. Toplumun ahlaki ve sosyal yapısını korumak için dini bir yönetim oluşturmanın şart olduğu kabul edilmiştir. Humeyni, Müslüman bir ülkede siyasi ve hukuki yapının ayrı ayrı düzenlenmesine karşı çıkmıştır. Ona göre İslami bir ülke siyasi, ekonomik ve kültürel birçok konuda İslam hukukuna başvuracak bir yapı ve yönetici ekibi oluşturmalıdır. Humeyni bu hedef doğrultusunda İslami bir devletin yönetimi ile ilgili bir sistem oluşturmuştur. Oluşturduğu sistemin adına da Velayet-i Fakih ismini vermiştir. Bu sistem Şii felsefesinin tarihi içerisinde önemli bir yer tutmuştur. Humeyni Velayet-i Fakih anlayışı ile devleti yönetme konusunda İran'daki öğretmenleri, üniversite hocalarını ve esnafları sürekli destek olmaya davet etmiştir. Humeyni'nin oluşturduğu Velayet-i Fakih sistemi İslami bir devlet yapılanması için örnek bir uygulama teşkil etmeye başlamıştır. Böylece İran'da devlet dini bir otoritenin kontrolü altında yönetilmeye başlanmıştır.⁶⁵

B-SİYASİ PERSPEKTİFLER

1-S.Arabistan Siyaseti :

1.1.Hanedanlık Yönetimi

Suudi Arabistan devleti 18. yüzyıldan itibaren bağımsız bir devlet olmak arzusuyla hareket etmeye başlamıştır. Suud devletinin ortaya çıkış fikri Vehhabilik anlayışının ortaya çıkışı ve güçlenmesi ile paralellik göstermektedir.⁶⁶ Suudi-Vehhabi

⁶⁴ Yeğin, Abdullah, İran'ı Anlama Kılavuzu, Seta Yayınları, Haziran 2013.

⁶⁵ Kamalı, Masoud, Revolutinary Iran, Ashgate Publisher, s.156-160, England 1998.

⁶⁶ Kurşun, Zekeriya, Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti : Vehhabi Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı, 1.Baskı, Ankara 1998.

işbirliği ile birlikte güçlenen devlet kurma talebi Osmanlı'nın da dikkatini çekmiş ve Suud hanedanlığı ile birkaç kez mücadeleye girişilmiştir. Ancak 19. yüzyıldan sonra Osmanlı'nın iyice zayıflaması bölgede güçlü ittifaklar kuran hanedanlığın ve Vehhabilik akımının elini güçlendirmiştir. Neticede 1932 yılına gelindiğinde Suudi Arabistan devleti kurulmuştur.

Suudi Arabistan ülkesi Ortadoğu'daki diğer pek çok ülkeden farklı olarak kuruluş sürecini geç tamamlamıştır. Arap dünyasındaki güçlere ve Osmanlı devletine yönelik dini ve siyasi bir mücadele sürdürmüş, bu sebeple de Osmanlıyla birçok kez karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı'nın 20. yüzyılın başlarında yıkılmasıyla beraber bir süre İngiliz himayesi altında kalmış ve daha sonra Arap yarımadasında bağımsızlığını ilan etmiştir. Suudi Arabistan yönetimi, kökenleri İslam'ın eski tarihlerine dayanan Selefî anlayışın etkisinde ortaya çıkan Vehhabilik ideolojisi üzerine kurulmuş ve Şiilik karşıtı bir söylem içerisinde olmuştur. Suudi Arabistan devleti, Suud hanedanlığı tarafından yönetilen krallık rejimine sahiptir. Bu rejim tek adam ve tek aile anlayışına dayalı olup, halkın taleplerine çok yakın bir anlayışta olmamaktadır. Suud siyaseti Vehhabiliği benimsemiş olup, kendi dinamikleri üzerinde durmaya çalışan bir ülke görüntüsü verip, Batı karşıtı bir söylemi benimsediğini deklare etsede, esasen bölgede ve bölge dışında var olan rekabetten ve mücadeleden oldukça etkilenmektedir. Suud yönetimi iç politikada Vehhabilik ilkeleri gereği hareket etmekte olup, dış politikada ise birçok batılı devletle yakın ilişki içerisinde bulunmaktadır. Enerji başta olmak üzere birçok alanda batılı ülkelerle stratejik işbirliği içerisinde bulunan Suudi Arabistan yönetimi böylelikle varlığını da güven içerisinde devam ettirmeye çalışmaktadır.⁶⁷

Suudi Arabistan'ın uygulamış olduğu birçok iç politikanın arkasında dini bir nokta genellikle bulunmaktadır ve dini meşruiyetli bir iç politika düşüncesi Suudi Arabistan'da önemli bir yer edinmektedir. Bilindiği üzere İslam dini Suudi Arabistan'ın bulunduğu coğrafyada ortaya çıkmış ve bugün de hala en önemli merkez olarak orada faaliyetlerine devam etmektedir.

⁶⁷ Ataman Muhittin, Kuşçu, Yurdanur, Suudi Arabistan'da Siyasal ve Toplumsal Olayların Gelişimini Etkileyen Faktörler, Alternatif Politika, Cilt 4, Sayı 1, s.3-6, Şubat 2012.

Suudi Arabistan ülkesi yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Suud Hanedanlığı'nın krallıkla yönettiği bir ülkedir. Kral hem yasamanın hem de yürütmenin başında bulunmaktadır. Danışma (Şura) meclisi adı verilen bir organa sahip olan Suudi Arabistan devleti, bu mecliste alınan kararları ancak Kral onayladıktan sonra uygulama esasına göre yönetilmektedir. 150 üyeye sahip Danışma meclisinde, yasa önerme yetkisi 2003 yılından itibaren üyelere tanınmıştır. Suudi Arabistan'da siyasi partiler bulunmamaktadır ve vatandaşlar eğer herhangi bir problemi varsa bunu düzenli olarak yapılan ve meclis adı verilen bir yerde doğrudan Kral'a iletebilmektedir.⁶⁸

Suudi Arabistan'da kral ile ulema ilişkileri özellikle devletin kuruluşunda etkin bir şekilde yer almıştır. Suudi Arabistan devletinin kurucusu ve ilk kralı Abdülaziz el-Suud'dan itibaren devlet yönetiminde atılacak adımlarda İslami dayanak elde etmek ve bunun üzerinden meşruiyet sağlamak gibi bir hedef belirlenmiş ve ulema ile bu doğrultuda ilişkiler sürdürülmüştür. Hanedanlık yönetimi Suud devletinin İslam'ın kutsal topraklarının bulunduğu coğrafyaya sahip olduğunu ifade edip, bu toprakları korumak ve kollamak için toplumsal destek taleplerinde bulunmuşlardır. Suud hanedanlığı monarşiyi topluma benimsetmek için anayasalarının Kur'an olduğunu savunmuştur. Böylelikle devletin kuruluşundan itibaren arkalarına İslam dinini ve ulemayı alarak güçlü bir şekilde monarşik yönetimi devam ettirmeyi hedeflemişlerdir. Kral Abdülaziz el-Suud'dan itibaren ülke içinde başlatılan birçok reformda ulema desteği alınmıştır. Örneğin, Abdülaziz El-Suud radyo ve otomobil gibi teknolojileri kullandığında, petrol çalışmaları için gayrimüslim petrol mühendislerini ülkeye getirdiğinde ulemadan da destek görmüştür.

Abdülaziz El-Suud, hanedanlığını sağlamlaştırmak için ulema ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmış ve kabilelerin dağınık yapısından da istifade etmiştir. Suudi Arabistan'da ulema başlangıçta oldukça güçlü bir yapıya sahipti. Krallık devamlılığını sağlamak için ulema ile belirgin bir çatışmaya girmemeye özen göstermekteydi. Ulema, Suudi Arabistan'da özellikle eğitim alanında belirgin bir etkiye sahiptir. Suud yönetimi eğitim alanında modern adımlar atmaya çalışsa da birçok yüksek okulda halen daha ulemanın uyguladığı metotlarla eğitim sürdürülmektedir. Ulema, eğitimin yanı sıra

⁶⁸ Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Merkezi, Suudi Arabistan Ülke Raporu, s.1-2, Şubat 2008.

vakıfları, toplumu kontrol etmek için kurulan sosyal birimleri, halkın İslam ahlakına uygun yaşaması gibi birçok konuyu ülke genelinde denetlemektedir. Ayrıca, ülke içerisinde evlendirme memuru, anlaşmazlıklarda aracı, devlet ve kurumlar arasında arabulucu gibi görevleri de yürütürler.

Suud hanedanlığı rejimin devamı için önem arz eden konularda mutlaka toplum üzerinde etkin olan ulemayı yanlarına almaya özen göstermektedirler. 1964 yılında Abdülaziz El-Suud'un tahtta olan ancak yeterli görülmemiş oğlu Suud b. Abdülaziz'in yerine diğer oğlu Faysal'ın tahta geçirilmesinde ulemanın desteğine de ihtiyaç duyulmuştur. Kral Faysal dönemiyle beraber ülke yönetiminde ulemanın etkisinin azaltılması için girişimler başlatılmıştır. Ancak ulemanın bu coğrafyada uzun bir geçmişe sahip olması, güçlü bir gelenekten beslenmesi ve toplumun dini yapısı göz önünde bulundurulduğunda bu çokta kolay olmamıştır. Suud ailesi ve hükümeti ulemanın aydın kesim içerisinde olması ve devletten maddi destek almasına rağmen toplum üzerinde ne denli etkisi olduğunu ve ülke çapında güçlü bir prestije sahip bulunduğunu bilmektedir.⁶⁹

1.2.Savunmacı Politikalar

Ortadoğu'nun en önemli ülkelerinden birisi olan Suudi Arabistan, körfez ülkeleri içerisinde de ayrı bir yere sahiptir. Özellikle bölgedeki Sünni ülkeler tarafından önemli oranda destek gören Suudi Arabistan, dış devletlerin de Arap yarımadası üzerindeki stratejilerinde önem atfettikleri ve işbirliği içerisinde oldukları bir ülke konumundadır. Bünyesinde barındırdığı zengin enerji kaynakları elbette ki bu konumu elde etmesinde önemli bir yere sahiptir. Suudi Arabistan körfez ülkeleri içerisinde en büyük coğrafyaya sahip olup, batı sınırı tamamen Kızıldeniz ile doğusu da Basra körfezi, Irak, Kuveyt, BAE gibi ülkelerle çevrilidir. Kuzey sınırında Ürdün ve Irak, güney sınırında da Yemen ve Umman gibi ülkeler komşu olarak yer almaktadır.

Suudi Arabistan devleti uzun bir süre Arap politikalarının dışında kalmaya çalışmıştır. Suud liderleri Arap milletleri ile ilgili toplantılarda bulunmanın kendilerini Nasırizm

⁶⁹ Piscatori, James P. (çev.Haluk Ersoy), Suudi Arabistan'da İdeolojik Siyaset, İslam Düşüncesi Araştırma Merkezi, Ağustos 2014.

veya diğ er sol eğ ilimlere katılım konusunda mecbur bırakacağı kanaatindeydiler. 1950'li yıllardan itibaren başlayan bu yaklaşım tarzı 1970'lere kadar Suudi Arabistan'da hakim politika olarak yer almıştır. 1970'li yıllardan itibaren aş ama aş ama bu anlayış değı şmeye başlamıştır. 1973 yılında Mısır lideri Nasır'ın ölümü ve akabinde Arap-İsrail savaşlarının Araplar lehine zaferle sonuçlanması Suudi yönetimi tarafından bölgede oluşturulacak yeni bir düzen için önemli bir fırsat olarak görülmeye başlanmıştır. Suudi Arabistan petrol gibi önemli bir silahını da oluşturulacak yeni politik düzende ana aktör olarak kullanmayı planlamaktaydı. Suudi Arabistan İslam dünyasına karşı önemli bir sorumluluğı da elinde bulundurmaktadır. Mekke ve Medine gibi iki önemli şehrin sınırları içerisinde bulunması ülke için özel bir anlam da ifade etmektedir. Nasır döneminde uygulanan milliyetçi politikalara⁷⁰ karşılık Kral Suud bir İslam Dünyası Ligi oluşturmaya çalışmıştır. Mısır'da Nasır döneminde, Suudi Kralları İslam dünyası ile ilgili çeşitli endişeleri taşımışlardır. Suud'lu liderler İslam dünyası ile ilgili yaşanan gelişmeleri uzun süre endişe ile karşılamışlardır. Özellikle 1970'li yıllardan sonra yaşanan radikalleşme eğ ilimleri Suud yönetimi tarafından hem dini hem de politik bir problem olarak görülmüştür. İslam dünyasında ateizm, komünizm ya da batılı devletlerdeki sekülerizm gibi akımların etkili olmaya başlayabileceğı iddia edilmiştir. Suudi Arabistan, İran'ın ve Mısır'da Enver Sedat'ın izlediğı politikaların Müslümanları birbirlerine karşı kışkırttığını dillendirmektedir. Enver Sedat'ın ölümünün ardından Mübarek döneminde Suudi Arabistan ile Mısır ilişkileri yeniden dikkatlice entegre edilmeye çalışılmıştır. Suudi Arabistan tarihi olarak güçlü bir Mısır devletine de karşı olmuştur. Sünnileri önemli oranda temsil eden Mısır'ın güçlenmesi Suud için Sünniler üzerinde pasif bir siyaset anlamına gelmekteydi. Enver Sedat döneminde imzalanan Camp David anlaşmasının Mübarek döneminde yeterince önemsenmemesi Suud-Mısır ilişkileri açısından önemli arz ermiştir. Suudi Arabistan ve Mısır İran'a karşı da özellikle devrim sonrası ortak hareket etmeye başlamışlardır. Suudi Arabistan'ın Irak ile ilişkileri de 1960'lı yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. 1958 yılında Haşim oğulları hanedanlığının Irak'ta çökertilmesine kadar Suudi Arabistan'ın Irak ve Ürdün ile ilişkileri olumsuz seyir etmiştir. Suudi Arabistan bu süreçte Irak, İran, Türkiye ve İngiltere arasında oluşturulan Bağdat Paktına (1955-

⁷⁰ Detaylı bilgi için bkz. Güler, Zeynep, Süveys'in Batısında Arap Milliyetçiliğı, Mısır ve Nasırcılık, Yeni Hayat Kütüphanesi, 1.Baskı, İstanbul 2004.

1979)-sonraki adıyla Central Treaty Organization (CENTO)- da anti-komünizm karşıtı politikası sebebiyle katılmamıştır. Suudi Arabistan Nasırizm politikasının Irak ve Suriye’de etkili olmasından sürekli endişe duymuştur. 1970’li yıllarda Irak, Suudi Arabistan’ın petrol fiyatları ile ilgili tutumunu eleştirmesine rağmen, ilişkiler gelişmeye başlamış ve Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC)’in içerisinde beraber yer almışlardır. Devrimin hemen akabinde başlayan Irak-İran savaşlarında Suudi Arabistan Irak’ın yanında yer almıştır. Ancak yaşanan çatışmaları kendisi için büyük bir tehdit olarak görmüştür. Irak’ın yanında yer almasına rağmen, savaş sürecinde çatışmaya direkt dahil olmak istememiştir. Irak ile İran arasında yaşanan çatışmaların, 1981 yılında Suudi Arabistan öncülüğünde Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)’nin kurulmasında payı bulunmaktadır. Bu çatışmalar Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerinde önemli bir güvenlik tehdidi yaratmıştır. Suudi Arabistan ve İran savaş sürecinde bazen karşı karşıya gelmişlerdir.⁷¹ Suudi Arabistan’ın bölge dışında en çok ilişki içerisinde olduğu devletlerin başında ABD ve Rusya gelmektedir. İran devriminin ardından özellikle ABD, Suudi Arabistan’ın devrimden etkileneceğini düşünerek Suud yönetimine desteğini artırmıştır. Ayrıca ABD soğuk savaş döneminde Rusya’nın Körfez ülkelerinde etkin olmasına sıcak bakmamıştır. İkinci dünya savaşından sonra var olmaya başlayan Sovyet tehdidi, ABD tarafından Suudi Arabistan’daki çıkarları için endişe yaratmaktaydı. Çünkü ABD’nin Suudi yönetimi ve petrol rezervleri üzerinde önemli bir gücü bulunmaktaydı. Suudi Arabistan ise uluslar arası düzende ABD ve Sovyet Rusya’nın ülke üzerindeki hedeflerinden sürekli endişe duymuştur.⁷²

21. yüzyıldan itibaren Suudi Arabistan’ın dış politikasındaki zorluklar daha da artmaya başlamıştır. ABD’nin Irak harekatı ile beraber Saddam yönetimini devirmesi ve akabinde Irak’ta oluşturulan yeni düzende Şii’lerin nüfuzunun artması Suudi Arabistan tarafından bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Suudi Arabistan’da özellikle doğu kısmında bulunan önemli orandaki Şii nüfuz bu güçlenmenin olumlu yansıyacağı ve

⁷¹ Meri Report Saudi Arabia, Middle East Research Institute, University of Pennsylvania, Croom Helm Publisher, s.33-40, Australia 2001.

⁷² Harrison, Martin, Saudi Arabia’s Foreign Policy : Relations with the Superpowers, Center for Middle Eastern and Islamic Studies, University of Durham, s.18-30, February 1995.

ülke içerisinde bazı tehditlere zemin hazırlayacağı görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Irak'ta yaşanan olumsuz gidişat Suudi yönetiminin etrafında daha fazla problemle yüzleşmesine neden olmuştur. İran'ın, Irak siyasetini etkin kullanmaya başlaması ve Bahreyn, Yemen gibi körfez ülkelerinde de dolaylı yoldan söz sahibi olmaya başlaması, Suudi Arabistan'da bir kuşatılmışlık düşüncesi oluşturmaya başlamıştır. Suudi Arabistan'ın Irak savaşı sonrası bu ülke ile olan diplomatik ilişkilerinin önemli derecede kesilmesi, Suriye'de Esad yönetimi ile güçlü ilişkilerinin olmaması ve hemen yanı başındaki tarihsel olarak da rekabet ettiği İran ile sürtüşmeli ilişkileri içine kapanık ve güvenlikçi bir politik tutumun içine girmesinde etkili olmuştur. İran, bir taraftan uluslar arası siyasette gücünü artırırken, diğer taraftan bölge üzerinde yayılmış olan Şii nüfuzu kullanarak Suudi Arabistan'ı etkisiz hale getirmeyi hedeflemektedir. Lübnan'la başlayan bu politika Irak'la devam etmiş ve daha sonra Suriye, Bahreyn ve Yemen'e doğru genişletilmiştir. Suudi Arabistan, Arap baharı sürecinin de İran'ın arka planında desteklediği bir süreç olduğunu iddia etmekte ve kendi üzerinde yarattığı tehdidin farkına varmaktadır. Bu sebeple Arap baharını bertaraf edebilmek için Kral Abdullah döneminde topluma bir takım ekonomik ve sosyal haklar getirilerek, isyan dalgasının tesiri kırılmaya çalışılmıştır.⁷³ Selman bin Abdülaziz'in kral olmasından sonra dış politika analizi yapıldığında Suud yönetimi çevresinde üç önemli problemi görmektedir. Bu problemler, İran'ın hızlı ve tehlikeli yayılması, IŞID ve benzeri radikal grupların etki alanlarını genişletmesi, ABD ve İran'ın uzun bir aradan sonra müzakere görüşmeleri yapmaya başlamaları olarak ifade edilmektedir. Suudi Arabistan dış politikası çoğunlukla geleneksel yapılara bağlı, gelişmelere geç cevap veren ve koruyucu bir anlayışı içeren yapıdadır. Kral Selman ile beraber Mısır'da Sisi ile ilişkilerde geçmişe nazaran olumsuz bir seyir halindedir. Suudi Arabistan'ın artan tehditler karşısında ilişkilerini geliştirdiği ve destek aradığı bölge devletlerinde birisi Türkiye'dir. Özellikle son yıllarda Suud-Türkiye ilişkileri hızla gelişmektedir. Aynı şekilde Suudi Arabistan-Türkiye iş birliğine Katar'da dahil olmaktadır. Bütün bu gelişmeler ışığında Kral Selman dönemi ile beraber Suudi dış politikasında daha fazla değişimlerin yaşanacağı ön görülmektedir.⁷⁴ Suudi Arabistan tüm bu gelişmeler

⁷³ El-Maraşı, İbrahim, Suudi Arabistan'ın Cesur Siyasi Hamlesi, Al-Jazeera Turk, Ocak 2015.

⁷⁴ Bakir, Ali Huseyin, Kral Selman'ın Dış Politikası : Değişimin Boyutu ve Fırsatlar, Al-Jazeera Turk, Şubat 2015.

doğrultusunda askeri savunma harcamalarını özellikle 2010'dan itibaren büyük oranda artırmıştır. Petrol fiyatlarındaki ciddi azalışa rağmen, bölgesel tehditler Suudi yönetimini daha fazla silahlanmaya yöneltmiştir. Suudi Arabistan ABD ve Fransa ile yaptığı anlaşmalar neticesinde yeni birçok askeri teçhizat alımları yapmaktadır. Suudi Arabistan güncel olarak en önemli sınavlarını Yemen'de Husilere karşı ve Irak'ta IŞİD ile vermektedir. IŞİD'e karşı oluşturulan koalisyonda Suudi Arabistan'da bulunmaktadır. 2014 yılında Stockholm Uluslar arası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün yayınladığı askeri harcama raporuna göre : Riyad yönetimi 80,8 milyar dolarlık harcama ile ABD, Çin ve Rusya'nın ardından dördüncü sırada yer almıştır. ABD merkezli uluslar arası danışmanlık şirketine göre ise Suudi Arabistan 2014 yılında en fazla silah ithal eden ülke sıralamasında birinci sırada yer almaktadır. Bölgesel istikrarsızlık ve çatışmalar Suud yönetimini her geçen yeni tehdit algılamalarına itmiştir. 2010 yılında 45,3 milyar dolar olan askeri giderler, 2011'de 48,5, 2012'de 56,5, 2013'de 67 milyara ve 2014'de de 80 milyar doların üzerine çıkmıştır. Gelinek noktada askeri harcamalar 10 yıl öncesine göre yaklaşık iki kat artmıştır ve Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları gayri safi yurt içi hasılasının % 10,4'üne denk gelmektedir.⁷⁵

1.3. Sünni Liderliği

Doğru bir yol ve istikamet üzere gitmek anlamına gelen “sünni” kelimesi daha geniş kapsamda Hz. Peygamber ve ashabın dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler anlamında “ehl-i sünnet” olarak kullanılmaktadır. Sünnet'ten ifade edilmek istenen Hz. Peygamber'in İslam dininin temel konularını anlama ve benimseme tarzıdır. Ehl-i Sünneti izleyenlere sağlam ve doğru inancı benimseyenler anlamında Sünni ismi verilmiştir ki M. Watt, bu isimlendirmenin ilk defa 10. yüzyılda kullanıldığını ifade etmiştir. Ancak İslam tarihi kaynakları Sünni kelimesinin ilk olarak 8. yüzyılın başlarından itibaren kullanılmaya başlandığını göstermektedir.⁷⁶ Yaklaşık 1,7 milyar Müslüman'ın bulunduğu dünya üzerinde bakıldığında nüfusun çoğunluğunun Sünni olduğu görülmektedir. Tahmini rakamlara göre dünya da 1,5 milyar'ın üzerinde Müslüman kendini Sünni olarak tanımlamaktadır.

⁷⁵ Anadolu Ajansı, Suudi Arabistan'ın Savunma Harcamaları Artıyor, Haziran 2015. <http://aa.com.tr/tr/dunya/suudi-arabistan-savunma-harcamalarini-artiriyor/32392> (Erişim Tarihi : 06.06.2016)

⁷⁶ Yavuz, Yusuf Şevki, TDV İslam Ansiklopedisi "Ehl-i Sünnet" maddesi, Cilt 10, s. 525-530, İstanbul 1994.

Müslümanların dünya üzerinde çoğunluğu oluşturdukları en önemli coğrafyalardan birisi de Ortadoğu'dur ki yaklaşık 400 milyonluk bir nüfusu barındırmaktadır. Ayrıca bu bölge İslam dininin kalbi konumunda bir bölge olup Sünni ve Şii merkezlerinin çoğunluğu burada bulunmaktadır. İslam dünyası içerisinde Sünni ülkelere bakıldığında liderlik yapabilecek potansiyele sahip birkaç ülke olduğu göze çarpmaktadır. Ortadoğu coğrafyası bağlamında değerlendirildiğinde bölgedeki devletlerin çoğunda Sünni nüfusun Şii nüfustan daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye, Suriye, Mısır, Kuveyt, Suudi Arabistan, Ürdün, Katar gibi pek çok ülkede ağırlıklı olarak Sünni nüfus bulunmaktadır. Ancak bu ülkelerin hepsinin liderlik yapabilecek siyasi, askeri, sosyal ve kültürel birikimi bulunmamaktadır. Tarihsel olarak köklü bir geçmişe sahip olan, bölge ve dünya siyasetinde önemli bir aktör olabilecek, ekonomik gücü bulunan ve İslam dininin önemli merkezlerine ev sahipliği yapan ülkeler liderlik yapmak için daha yüksek bir potansiyele sahiptirler. Mevcut ülkeler içerisinde değerlendirildiğinde bu özellikleri taşıyabilecek ülkeler olarak Suudi Arabistan, Türkiye ve Mısır ön plana çıkmaktadır.

Harita 2: Suudi Arabistan Siyasi Haritası

Derin ve tarihi bir birikime sahip olan Mısır geçmişte Sünni dünya için önemli bir temsil yeri olan ve liderlik rolü bulunan bir ülke konumundaydı. Ezher gibi ilmi saygınlığı olan bir merkezi ve orada eğitim veren pek çok saygın ilim adamını bünyesinde barındıran Mısır, Mübarek döneminden itibaren izlenen politikalarla beraber bu fonksiyonunu yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Buna karşın Suudi Arabistan Arap coğrafyasında ve İslam dünyasının genelinde önemli bir nüfuzla sahiptir. ABD ile yakın diyalogu, Körfez ülkeleri içerisindeki liderlik rolü, İran tehdidine karşı oluşturmaya çalıştığı Sünni bloğu elde ettiği nüfuzda önemli etkenlerdir. Suudi Arabistan'ın resmi mezhebi Vahhabilik otoriter bir yaklaşımı içerse de bölge üzerinde uygulanacak düzen de Suudi Arabistan'ın her zaman büyük bir rolü mutlaka bulunmaktadır. Bölgede artan İran tehdidi, Körfez ülkelerinin duyduğu güvenlik endişesi Suud'un bölgede Sünni liderliğini elde etmeye girişimlerine destek vermiştir. İran'ın yayılmacı politikalarını sürdürmesi Suudi Arabistan'a iyi bir fırsat yakalatmıştır. Suudi Arabistan bölgedeki Sünni gücünü, İran'a benzer bir yaklaşımla kullanmak istemektedir. İran'ın Şiileri bir siyasi güç olarak kullandığı gibi, Suudi Arabistan'da Sünniler üzerinde oluşturacağı hakimiyeti siyasi hedefleri doğrultusunda kullanmayı amaçlamaktadır. Ancak Suudi Arabistan'ın yönetiminin otoriterliğe dayanması sorunlu noktalardan birisi olarak gözükmektedir. Özellikle Mısır'da Müslüman Kardeşler hareketinin iktidarı Suudi Arabistan için güçlü bir rekabetin ortaya çıkması anlamına gelmekteydi. Çünkü Müslüman Kardeşler hareketinin daha özgürlükçü ve adaletli bir yönetim tarzı etrafında şekillenmesi Suudi Arabistan'ı pasifleştirebilirdi. Ayrıca hareketin birçok ülkede aktif kollarının bulunması da gücünü pekiştirmektedir. Suudi Arabistan'ın İsrail ile ilgili doğrudan bir eleştiriyi dile getirmemesi ise onun Sünni dünyadaki kabulü için olumsuz bir imaj olarak ifade edilmektedir.⁷⁷ Suudi Arabistan Kralı Selman önceki Kral Abdullah'a göre daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Ülkenin içerisinde bulunduğu birçok tehdidin farkında olan Kral Selman, Körfez İşbirliği Konseyi'nin yanı sıra Türkiye, Ürdün, Mısır gibi pek çok ülke ile ilişkilerini güçlendirmeye başlamıştır. İran'ın artan yayılmacılığı ve IŞİD'in varlığı Suudi Arabistan'ın güçlü bir Sünni bloğu oluşturma çabalarını artırmasına neden olmuştur. Suudi Arabistan'ın tüm gayretlerinin

⁷⁷ Duran, Burhanettin, Yılmaz, Nuh, Ortadoğu'da Modellerin Rekabeti : Arap Baharından Sonra Yeni Güç Dengeleri, SETA Türk Dış Politikası Yılığ, s.40-47, Ankara 2011.

olumlu neticelenmesi ve güçlü bir Sünni bloğu oluşturulup, Riyad'ın bunu yönetmesi Müslüman Kardeşler ile geliştirilecek pozitif ilişkilere bağlıdır. Aksi takdirde Suudi Arabistan'ın bölgede güçlü bir Sünni bloğu oluşturması ve başarılı olması oldukça zor görünmektedir. Suudi Arabistan Müslüman Kardeşler hareketini ya da diğer İslamcı hareketleri kuruluş yıllarından itibaren bastırmaya ya da kontrol altına almaya çalışmıştır. Ancak İhvan hareketinin halk ile kurduğu güçlü bağlar, sosyal ve ekonomik vermiş olduğu destekler Suudi Arabistan'ın işini zorlaştırmıştır.⁷⁸

2-İran Siyaseti

İran dünyanın en eski ülkelerinden biridir. İran'ın tarihi neredeyse 5000 yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. Güneybatı Asya'nın Ortadoğu'sunda stratejik olarak konumlanmış bir ülkedir.⁷⁹ Eski bir medeniyete sahip olan İran'ın idari yapısı da köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Bulunduğu coğrafyanın tarihinden dolayı İran İslam öncesi ve İslam sonrası diye iki bölüm halinde ele alınmaktadır. Yakın dönem itibarıyla ise Şah dönemi ve İslam Cumhuriyeti dönemi diye ikiye ayırabiliriz. İran'ın son monarşisi 1925 yılında Şah Rıza Pehlevi tarafından kurulmuştur. Kuruluşun ardından Pehlevi hanedanlığı hızlı bir şekilde gelişti ve orduda, bürokraside yeni bir güç merkezi haline geldi. Rıza Şah, saltanatının ilk dönemlerinde toplumun pek çok kesiminin desteğini yanında gördü ve devlet hızlı bir reform sürecine girdi. Ancak zaman içerisinde Şah diktatörlük eğilimleri içerisine kaymaya başlayınca toplumsal desteğini de yitirmeye başladı. Aynı dönemlerde İran petrolünün millileştirilmesi ve bunun üzerine ABD ve İngiltere'nin ambargosuyla karşılaşılması üzerine İran ekonomisi ciddi manada bir dar boğaza girdi. 1950'li yıllarla beraber ABD'nin etkiliğini artırmasıyla İran'da iç ve dış politikada birtakım değişikliklere gitmek durumunda kalmıştır. İran sermayesi bu dönemde dünyadaki güçlü devletlerin tekeline girmeye başlamıştır. 1962 yılında Şah Rıza Pehlevi "Beyaz Devrim" dediği 16 maddelik bir ıslahat programı hazırlamış ve bu program toplumun gencinden yaşlısına, çiftçisinden esnafına birçok kesim tarafından olumlu karşılanmış ancak Şah'ın devamlılığını sağlamaya yetmemiştir. Şah Rıza Pehlevi bu tarihten itibaren toplumdaki bazı muhalif gruplardan tenkitler almıştır. Bu

⁷⁸ Huri, Rami G., Suudilerin Sünni Koalisyon Çabaları, Al-Jazeera Turk, Mart 2015.

⁷⁹ Dr.Zayar, The Iranian Revolution Past, Present and Future, Chapter 1, s.3.

dönemin önemli liderlerinden olan Ayetullah Humeyni bu tarihlerden itibaren açıkça muhalefetini başlatmış ve toplumun farklı kesimleri tarafından tanınmaya başlanmıştır. Humeyni özellikle ıslahat programının içeriğinden ziyade toplumsal problemleri, ahlaki yozlaşmayı, dini inançların hiçe sayılması, üniversitelerin susturulması, batılılaşmanın teşvik edilmesi, anayasa ihlalleri gibi konuları gündeme getirerek geniş bir kitleyi etkisi altına almıştır.⁸⁰

Harita 3: İran Siyasi Haritası

⁸⁰ Ahin, Tahereh, İran İslam Cumhuriyetinde Devlet Yapısı, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 43, Sayı 2, s.83-85, Haziran 2010.

2.1. Şer'i Esaslı Yönetim

1979 yılındaki devrimden sonra Humeyni tarafından kurulan İran İslam Cumhuriyeti, imamet modeli üzerine inşa edilmiştir. İran İslam Cumhuriyeti diğer pek çok devlet gibi yapı ve fonksiyon olmak üzere iki temel üzerine kurulmuştur. Ancak yapılar İslami devlet düzeni göre inşa edilmeye çalışılmış ve eğer buna müsait değilse lağv edilip yeniden oluşturulmuştur. Devrimden sonra kurulan yeni düzende anayasa, meclis, siyasi partiler gibi pek çok kuruluş yeniden dizayn edildi. İran'da yaşayan insanlar diğer ülkelerdeki insanların aksine uygulamaya konulan İslami prensipleri benimsemek ve yaşamak gibi bir kararlılıkları vardı. Şu unutulmamalıdır ki her düzenlenen oluşumlar insanların ürünüdür ve onu benimseyen insanların istediği fonksiyonları icra ederler. Kurumların başında bulunan insanlarda aranan en önemli nitelik İslam tevhidinde inanmış olmaktır. İran'da devrim sonrası oluşan en önemli siyasi kurumlar Devrim Konseyi, İslam Cumhuriyeti Anayasası, Meclis ve Adalet ve Savunma kurumlarıdır. Devrim konseyi 11 Ocak 1979'da Humeyni tarafından oluşturuldu ve ağırlıklı olarak ulemeden insanlar buraya üye olarak seçildi. Özellikle devrimin ilk yılında ağırlıklı güç merkezi Devrim Konseyi idi. Meclis ve hükümet üzerinde önemli bir güce sahipti.⁸¹

2.1.1.İslami Anayasa

İran'da laik görüş üzerinden hazırlanmış bir anayasanın ardından devrim sonrası İslami referanslarla hazırlanacak bir anayasa ihtiyaç vardı. Anayasa çalışması İran'da dört esas üzerinden yürütüldü. Öncelikle halkın görüşlerinin alındığı bir referandum yapıldı akabinde ulemanın görüşü alındı ve devrim konseyinin onayı ile taslak olarak halkın tartışmasına açıldı. Ardından anayasa yapımı için 75 üyeli bir uzmanlar meclisi oluşturuldu. Bu meclis çalışmalarını sürdürürken Humeyni oluşturulacak anayasanın mutlaka İslami prensiplere bire bir uyuşması gerektiğini uzmanlar meclisine bildirdi. Uzmanlar meclisinin çalışmalarını tamamlayıp meclisin onayıyla anayasa halka sunuldu ve 2 Aralık 1979 yılında halktan alınan onay ile kabul edildi.

⁸¹ Asaf Hüseyin, (çev.Taha Cevdet), a.g.e., s.215-220.

İran anayasası 175 maddeden oluşturuldu⁸² ve içerik olarak tamamen İslami esaslar vurgulanıyordu. Allah'ın adaleti, dini liderlik ve rehberlik devamlı ön plandaydı. İran anayasası sadece ülkenin iç meselelerine yoğunlaşmakla kalmayıp, İslam dünyasına el uzatan maddeleri de bünyesinde barındırıyordu. Buna göre Müslüman ülkeler için moral ve motivasyonun yükseltilmesi, Müslüman ülkelerle dostça ilişkiler kurulması, ezilmiş halklara yardım edilmesi gibi maddeler de yer almaktadır. Ayrıca kendileri ile ilgili eğitim, kültür, bilimsel çalışmalar, İslami sahada yapılan hizmetler, despotizm, sömürgecilik karşıtlığı gibi önemli konularda da maddeler bulunuyordu. Anayasadaki en önemli maddelerden biri ise imamet ile ilgili olan 5. Madde idi. Buna göre : On ikinci İmam'ın gaybı, dönünceye kadar halk içerisinde bilgili, izzetli, dindar, şerefli bir insan tarafından temsil edilecektir. Anayasanın 107. maddesinde de Humeyni'nin devrim lideri olduğu onaylanmaktadır. Devlet başkanının 4 yıllığına seçilmesi ve yürütme ile yasama arasındaki kontrolü sağlaması esası da anayasada 113. Maddede belirtilmektedir. İran'daki ordu ise anayasanın 144. maddesine göre iki esas üzerine oluşturulmuştur. Birincisi İslami Cumhuriyet ordusu, diğeri ise devrimleri korumak ve sürdürmek üzere inşa edilmiş Devrim Muhafızları birlikleridir.

2.1.2.Devrim Muhafızları

İslam devriminin ardından Mart 1979'da oluşturulan Devrim Muhafızları İran'ın içerde en güçlü kurumlarından birisi olmuştur. Anayasa'da devrim muhafızlarının rolü devrimleri kollamak ve sürdürmek olarak tanımlanmaktaydı. Devrim muhafızları imam olarak Hz. Hüseyin, lider olarak ise Humeyni'yi benimsediklerini ifade ediyorlardı. İran'da devrim muhafızlarına katılma imkanı belli şartları yerine getiren herkes için bulunmaktadır. Bunlar ; iyi bir karaktere sahip olmak, devrimci bir ruh taşımak, velayet-i fakih ilkelerini benimsemek, askeri açıdan kabiliyetli olmak, yönetim becerilerine vakıf olmak, diye özetlenebilir. Devrim muhafızları içerde bir güç unsuru olabildikleri gibi dışarıda da İran yönetimine destek vermekteydiler. 1980-1988 arasındaki İran-İrak savaşına devrim muhafızları da katılmışlardır. Ayrıca diğeri Müslüman ülkelerdeki grupların İslami olmayan rejimlere yönelik verdikleri mücadeleye de destek vermektedirler.

⁸² Çev. Ömer Okumuş, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, Kayıhan Yayınevi, İstanbul 1980.

2.1.3.Devrim Komiteleri

İran'ın, devrimden sonra kurduğu en önemli yapılardan birisi de Devrim komiteleri olmuştur. Komiteler devrimden önce Şah Rıza döneminde de var idiler. Daha çok gösteriler yapmak ve ihtiyaç sahibi halkın problemlerini çözmek gibi amaçlara hizmet etmekteydiler. Devrim sonrası devlet sisteminde resmiyet kazandırılan komiteler, halk ile Humeyni arasındaki iletişim aracı olarak vazife yapmaktadırlar. İran Devrim Komiteleri günümüzde İç İşleri Bakanlığı denetimi altında çalışmakta ve tanımlanmış belli görevler doğrultusunda iş yapmaktadırlar. Bu görevler ; karşı devrimcilerin tutuklanması, İslami rejim programlarının uygulanmaya başlanması, barış ve sükunetin ülkenin tamamında temin edilmesi, seçimler ve referandumlarda düzenin oluşturulması, İslami ideoloji doğrultusunda dersler ve konferansların halka verilmesi, ülkenin muhtelif yerlerinde çıkabilecek problemlerde, dini görevliler ve vatandaşlar arasından kişileri tayin edip meseleyi çözmeye çalışması, on iki milyonluk bir askeri güç oluşturmak için gayret etmesi, silah ve eroin kaçakçıları ile mücadele edilmesi şeklinde özetlenmektedir.⁸³

2.1.4. Uzmanlar Konseyi

İran devlet yapısı içerisinde dini rehberi seçmek ve denetimini yapmak için doğrudan halk tarafından seçilen insanlardan oluşan bir konseydir. İran siyasetinde çok önemli bir konuma sahip olan dini lider, Şiilikteki pek çok uygulamayı temsil etmektedir. Velayet-İ Fakih uygulaması gibi bir yönüyle masum imamları ve peygamberi temsil eden dini lider, diğer taraftan da yargı, yasama ve yürütme gibi pek çok kurumu da denetlemekte ve hepsinin üzerinde bir konuma sahip bulunmaktadır. Dini liderlik konumu önem arz ettiği için İran anayasasında bu konuya detaylıca yer ayrılmıştır. Aynı şekilde uzmanlar konseyinde görev yapacak insanların hangi şartları taşıması gerektiği de anayasada belirtilmiştir. Buna göre adayların dindarlığı ile bilinen ahlaklı kişiler olması, fıkhi konularda içtihat yapacak kadar ehliyet sahibi olması, yaşanılan dönemin siyasi ve sosyal şartlarını bilmesi, İran devletinin yapısına sadık kalması ve herhangi bir sabıkaya sahip olmaması gibi şartlar aranmaktadır. Başvuruda

⁸³ Asaf Hüseyin, (çev.Taha Cevdet), a.g.e., s.221-227.

bulunan adaylar ile ilgili bilgilerin doğruluğunu Koruyucular konseyi adı altında bir konsey incelemektedir. Ancak dini lider başvuran herhangi bir kişi ile ilgili olumlu kanaat bildirirse, incelemeye gerek kalmadan aday olabilir. Bu bilgiler doğrultusunda şunu da ifade etmek gerekir ki İran'da dini lider büyük bir güç sahibi olduğu için bu konseyin çok fazla etkisi söz konusu değildir. Sadece dini liderin ölümünün akabinde yeni liderin seçimi ile ilgili görev üstlenir.⁸⁴

2.2. Ulusçu ve Yayılmacı Politikalar

Günümüzde bulunduğu konum itibarıyla sürekli çatışmaya eğilimli bir bölgede yer alan İran kuzey sınırında küresel rekabet ve petrol sanayisinde etkin olmaya başlayan Orta Asya ülkeleriyle komşu durumundadır. Kuzey'de Hazar denizine de kıyısı bulunan İran'ın, güneyde sıcak denizlere inme arzusu da ülkeye ayrı bir önem kazandırmaktadır. Körfez ülkeleri içerisinde en uzun kıyıya sahip olması, elinde bulundurduğu zengin gaz ve petrol yatakları da İran'ı güçlü kılan jeopolitik etkenlerdir. Buna karşın bölgede yaşanan Irak, Pakistan, Afganistan gibi ülkelerdeki çatışmaların İran sınırında olması, El-Kaide ve Taliban gibi yapıların komşu ülkelerde etkin olması, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu, ABD ve müttefiklerinin müdahale planları ise İran jeopolitiği için risk taşıyan unsurlardır.⁸⁵ Son yıllarda Akdeniz'den Umman'a, Kızıldeniz'den Yemen'e, Suriye'den Arap denizine kadar uzanan bölgedeki stratejik yapı İran'ın ideolojik ve müdahaleci politikaları nedeniyle kendi lehine işleyen bir sürece dönüşmüştür. Başta Suudi Arabistan olmak üzere bazı ülkeler bölgede İran'ın doğrudan uyguladığı yayılmacı siyasetin kendi ulusal güvenlikleri için risk oluşturduğunun farkında olmalarına rağmen, bu sorunla yeterli derecede mücadele edecek stratejik derinliğe ve işbirliğine sahip değildir. Aksine bölgede her geçen gün düşmanlarının sayısını artıran bir Suudi Arabistan göze çarpmaktadır ki en güncel örnekleri İhvan Hareketi ve Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD)'dir. Arap ve Körfez ülkelerinin stratejik düşünce yetersizliği, İran'ın ve onun mobilize ettiği örgütlerin Irak, Yemen, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerde etkin rol oynamalarına ve kullandıkları medya araçlarıyla ideolojik

⁸⁴ Yeğin, Abdullah, a.g.e., s.58-59.

⁸⁵ Edit.Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Ortadoğu Siyasetinde İran, İkinci Bölüm : İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler :Bir İranlı Görüşü (Nasır K. Asl),Barış Yay., s.144-145, Ankara 2011.

düşüncelerini yaymalarına sebep olmaktadır.⁸⁶ İran'ın bölge ülkeleri ile kurmuş olduğu ilişkilerde Şii-Sünni mezhebi bölünmesi ve Arap-Acem etnik ayrımı göz önünde bulundurulmaktadır. Bu mezhebi ve etnik ayrım bölgedeki küçük ülkeleri, İran gibi büyük ve geniş bir ülkenin kendilerini kuşatacağı korkusuna yönlendirmiştir. Şah dönemi yayılcılığına geri döneceği ve İslam devriminin ihraç edileceği düşüncesi Körfez ülkelerindeki monarşik rejimlerde kendilerinin devrileceği izlenimi uyandırmıştır. İran politikacıları bu süreçte Arap ülkelerinin endişeleri karşısında duyarsız bir tepki içerisine girmiştir. 1990'lı yılların yarısından itibaren İran'lı politikacılar ve analistler Arap ülkelerinin endişelerinin sonlandırılması gerektiğinin farkına varmaya başlamışlardır. İran kendi misyonu gereği Körfez ülkelerini sürekli baskılamaya çalışmıştır. Ayrıca uzun tarihi deneyimi, güçlü bir ülke oluşu ve geniş bir nüfusa sahip olması da bölge üzerindeki yayılcılığını desteklemektedir.⁸⁷ İran'ın dış politikasında takip ettiği Şiilik "velayet-i fakih" gibi bir sistemi içermektedir ki bu sistem kendini İslami köken üzerine inşa etmektedir. Şiiliğin politik olarak İran'da varlığı devlet gücü ile dini gücün birbirini desteklemesine ve İran'ın daha etkin bir dış politika izlemesine neden olmuştur. Humeyni ve Rafsancani döneminde İran'ın bölge ülkeleri ve Batı ile gergin ilişkileri devam etmekteydi. Hatemi döneminde iç reformist politikalara İran'da ağırlık verilmekle birlikte, dış politika da komşu ülkelerle ikili ilişkiler geliştirilmek isteniyordu. Ahmedî Nejat dönemine gelindiğinde ise Irak savaşının akabine denk gelmesi nedeniyle İran'ın yeni bir strateji belirlemesine ve dış politikasını taktiksel ve stratejik olarak değiştirmesine neden olmuştur. Batıya karşı ağır suçlamalar ve Müslüman dünyaya çağrılar yapan Ahmedî Nejat İslam dünyasında saygınlığını artırmıştır. Suriye ve Filistin yönetimleri ile iyi ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Suudi Arabistan ile karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Irak konusunda karşılıklı neler yapılabileceği tartışılmış ve mezhepsel gerilimler müzakere edilmiştir. Ayrıca Lübnan'daki gerilimlerin düşürülmesi hususunda da Ahmedî Nejat Suudi Arabistan'a destek vereceğini deklare etmiştir. Bütün bu gelişmeler İran'ın bölgedeki ilişkilerini tamir etmesine ve daha fazla işbirliği ile alanını genişletmesine imkan sağlamıştır. Ahmedî Nejat'ın özellikle 2005-2009 yılları arasını kapsayan ilk

⁸⁶ El-Hattap, Faris, İran Yayılcılığı ve Körfez Ülkeleri, Al-Jazeera Turk, Mart 2015.

⁸⁷ Marschall, Christin, Iran's Persian Gulf Policy, Routledge Curzon Publisher, s.3-5, London 2003.

dönemi İran ve bölge siyaseti içinde adeta özel bir yerde konumlanmıştır ki bu dönemde Sünni ülkeler ile pozitif ilişkiler geliştirilmiştir.⁸⁸

11 Eylül'ün ve Irak İşgalinin ardından değişen Ortadoğu siyasetinde İran güvenlikçi bir yaklaşımla daha fazla silahlanmaya yönelmiştir. Bu durum bölgedeki ülkeleri İran tehdidine karşı daha fazla önlem almaya itmştir. İran ve bölgedeki en büyük rekabetçisi konumundaki Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler devrim öncesine kadar normal olarak sürmekteydi. Ancak devrimden sonra İran'ın bölgede izlemeye başladığı Şii eksenli yayılmacı politika, Suudi Arabistan ve diğer Sünni ülkelerde olumsuz karşılanmıştır. İran'ın desteği altında bulunan Hizbullah'ın kuruluşundan sonra Irak, Bahreyn ve Kuveyt gibi ülkelerde örgütlenmelere gitmesi, İran'a karşı daha büyük bir cephe oluşmasına neden olmuştur. Körfez İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri Abdullah Bismara ; körfez ülkelerinde en önemli güvenlik tehdidinin İran olduğunu açık bir şekilde beyan etmiştir. İran'ın yayılmacı politikası başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap ülkelerinin daha fazla savunmacı politikalar izlemesine ve silahlanmasının Ortadoğu'da hızlı bir şekilde artmasına sebep olmaktadır. 2010 yılında yaşanan Arap baharı ile birlikte İran'ın devrim dalgasını desteklemesi, monarşik bir anlayışla yönetilen Körfez ülkeleri ve Arap ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bahreyn ve Irak'ta Şiiilerin çok oluşu, Yemen'de Husi'lerin varlığı, Lübnan'daki Şii Hizbullah İran tarafından desteklenmekte ve bu durum ülkeler için açık bir tehdit potansiyeli içermektedir. İran'ın bölge siyasetindeki mezhepçi yaklaşımı, ayrışmayı ve çatışmaya körüklemekte, silahlanma oranlarını da yükseltmektedir. İran'ın nükleer silah üretimi konusunda batı ülkeleri ile anlaşması, bölgedeki Şii nüfuzunu kullanıp, yayılmasının önüne geçememiştir.⁸⁹

2.3. Şii Liderliği

Müslüman nüfus içerisinde azınlık konumunda bulunan Şia, günümüzde başta İran olmak üzere birçok ülkede temsil edilmektedir. Şia'nın dini bir terimden politik bir

⁸⁸ Rakel, Eva Patricia, Power, Islam and Political Elite in Iran: A Study on the Iranian Political Elite from Khomeini to Ahmadinejad, Brill Publisher, Chapter Five, s.147-199, Boston 2009.

⁸⁹Yıldırım, Yusuf, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İran'ın Silahsızlanmasının Ortadoğu Bölgesi Üzerindeki Etkileri, International Journal of Social Science and Education Research, s.420-425, Kasım 2015.

terime dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkan Şiilik anlayışı etki alanını her geçen gün genişletmektedir. Bugün Ortadoğu'da Şii nüfusun Sünni nüfusa oranla daha yüksek olduğu dört ülke bulunmaktadır. Bu ülkeleri ; İran, Irak, Lübnan ve Bahreyn olarak sıralayabiliriz. Bu ülkelerin nüfuslarının büyük çoğunluğu Şia mezhebine mensup insanlardan oluşmaktadır ki sadece Lübnan'da Şii ve Sünni nüfus oranları birbirine biraz daha yakındır. İran nüfusunun yaklaşık %90'ı, Irak'ın yaklaşık %65'i ve Bahreyn'in nüfusunun %70'i Şiilerden meydana gelmektedir. Ancak İran gerek tüm Şii popülasyonunun neredeyse yarısına sahip olması gerekse elinde bulundurduğu tarihi, kültürel, siyasi ve ekonomik birikimler, ulaşmak istediği bölgesel ve küresel güç noktaları kendisini Şii dünyanın lideri olmak yönünde önemli derecede motive etmektedir.

Sünni-Şii geriliminin 1980'li yıllardan itibaren artmaya başlaması ile beraber mezhepsel ayrışmalar ve bölge üzerindeki tansiyon da artmıştır. Geleneksel olarak İranlılar ya da Acemler stratejik faktör olarak hep Araplara karşı olarak değerlendirilmiştir. Körfez bölgesindeki monarşiler de İran'ın liderliğinde güçlenen Şii popülasyonundan her zaman rahatsızlık duymuşlardır. Saddam Hüseyin döneminde Şii elitleri bastırmak için uygulanan şiddetli politikalarından sonra Şiiler İran'ı daha fazla desteklemeye ve onun öncülüğünde hareket etmeye başlamışlardır. Irak dışında Pakistan ve Afganistan gibi ülkelerdeki Şii nüfus yaşadıkları baskılar ve yapılan katliamlardan sonra kendi aralarında 1980'li yıllarda politik bir Şii hareket oluşturmaya başlamışlardır. Suriye'de Müslüman kardeşler ile Şia arasında yaşanan husumetler, Kuveyt ile Bahreyn'deki Şii grupların Sünni emirlerin rejimlerine karşı yaptıkları başkaldırıları ve Lübnan'da Şiilerin ülke içerisinde 1980'li yıllardan itibaren etkin olmaya başlamaları Şiilerin daha fazla kenetlenmesine ve İran'ın şemsiyesi altına girmesine olanak sağlamıştır. İran bir taraftan Şii'lerin liderlik rolünü üstlenirken diğer taraftan da Sünni yönetimler ve İslami dayanışma grupları arasındaki ittifak ilişkilerine zayıflatmaya çalışmıştır. Elbette ki Şii hareketlerin güçlenmeye başlaması sadece İran devriminin sonucu değildir, devrim öncesi de yerel aktörler ve genç mollalar sayesinde Şiiler bölge üzerinde bir hareketlilik oluşturmaya başlamışlardır. Özellikle Lübnan, Afganistan, Pakistan gibi ülkelerde yaşanan soysal ve ekonomik problemler Şiileri adeta bir diriliş hareketi başlatmaya sevk etmiştir. 1970'li yılların ortalarından itibaren

başlayan Şii hareketler, İran devriminden sonra kendisine model olarak İran'ı ve onun uygulayacağı yeni sistemi görmeye başlamışlardır. İran devriminin başarılı olması Şii hareketlerin daha güçlü bir şekilde politik arena da yer almalarına imkan sağlamıştır. Ayrıca devrim Şii hareketlerin daha fazla radikalleşmesine ve hedeflerini büyütmelerine neden olmuştur. 1980'li yıllar Şii dünyanın kutuplaşmasında adeta bir dönüm noktası olmuştur. 1982 yılında kurulan Hizbullah' da Tahran yönetiminden ilham aldığını deklare etmiştir.⁹⁰ Devrimden sonra İran'ın dış politikasında önemli değişimler yaşanmıştır. İdeolojik olarak farklılıklar baskın bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Arap-İsrail çatışmasında Araplara olan destek, Mısır ve Ürdün ile diplomatik girişimler, Fas ve Libya gibi Kuzey Afrika ülkeleri ile geliştirilen dostane ilişkiler İran'ın bir taraftan Şii ülkeler içerisinde güçlenirken diğer taraftan da Sünni dünyayı bölmeye yönelik adımları olarak değerlendirilmektedir. İran özellikle bu süreçte Suudi Arabistan ve Körfezdeki emirliklere karşı yeni bir retorik benimsemiştir. İran devrim sonrası kendi sistemini oluşturmaya ve güçlendirmeye çalışırken, başka ülkelerde yaşayan Şii gruplara karşı herhangi bir mezhepsel çatışma veya saldırı olmasına da izin vermemeye gayret göstermiştir. Örneğin Pakistan ve Hindistan arasında Keşmir ile ilgili yaşanan tartışmalarda taraf olmamaya çalışmıştır. Irak'ta da Saddam döneminde baskı gören Şii'lerin desteğini kaybetmemek için sınırlı miktarda yardımlarını sürdürmüştür. Saddam döneminde Irak'ta Şiilerin en kutsal mekanlarına yapılan silahlı ve bombalı saldırılar, İran'ın Saddam yönetimi ile mücadele etmesine neden olmuş ve bu süreç İran'ın Şii ülkeler nezdinde popülaritesini artırmıştır.⁹¹ Geçmişten beri bölgede önemli bir güce sahip olan İran, devrim sonrası bu gücüne din faktörünü de ilave etmiştir. Şiilik ideolojisi İran'ın politika yapım sürecini doğrudan etkilemiştir. İran Şiilerin çoğunlukta olduğu ülkeler dışında, bölgede kendine rakip olarak gördüğü Suudi Arabistan içerisinde azınlık konumundaki Şii nüfusun gücünü kullanarak onları harekete geçirmeyi ve bir ayaklanma başlatmayı zaman zaman hedeflemektedir. İran'ın Şiilere yönelik bu tutumuna Şii azınlıklarda olumlu tepkiler vermektedirler. Suudi Arabistan İran'ın ülke içerisinde Şiileri mobilize edeceğinden ve kendi aleyhine yönlendireceğinden derin şüpheler duymaktadır ki sürekli İran ile ilgili endişelerini

⁹⁰ Edit. Mervin, Sabrina, The Shi'a Worlds and Iran, SAQI Publisher, s.29-41, London 2010.

⁹¹ Edit. Ansari, Ali M., Politics of Modern Iran, Routledge Publisher, s.32-44, New York 2011.

uluslar arası kamuoyunda dile getirmektedir. İran geçmiş yıllarda Batılı ülkelerin bölgedeki sömürüleri sonucunda güçlü bir Farisi milliyetçiliğe sahip olmaya başlamıştır. Batılı ülkelerin bölge üzerinde en ufak bir politik planları bile İran tarafından büyük bir hassasiyet ile takip edilmektedir. Ancak güçlü milliyetçiliği kimliğine, Şii dünyasındaki güçlü bir dini ve siyasi liderlik rolünün de eklenmesi İran'ı bölgedeki süper güçlerden birisi haline getirmektedir. İran'ın içerisindeki toplumsal, kültürel ve ekonomik yapının güçlü olması, İranlı ailelerin birbirleriyle dayanışma içerisinde bulunması, ülke içerisindeki bürokratik işleyişin uyumlu olması da İran'ı içeride güçlü yapan etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹² İran'ın devrim sonrası oluşan ve uzun bir süre devam eden ABD ve Rusya karşıtı politikalar, Arap ülkeleri ile arasındaki ilişkiyi de belirleyecek ana etkenler olarak değerlendirilmekteydi. Bu ülkeler ile olan yakınlık ya da uzaklık İran'ın da bölge siyasetini doğrudan etkilemekteydi. İran bölgedeki pek çok Sünni ülkenin batı ile iyi ilişkiler geliştirmesi doğrultusunda hem Şii örgütlemiş hem de bölgedeki Radikal gruplarla ilişkilerini geliştirmiştir. Bu süreçte İran Türkiye'deki askeri yönetim ile de 80'li yıllar boyunca olumlu ilişkiler sürdürmüştür. İran'ın devrim sonrası Irak ile uzun süre verdiği mücadele de Şiiilerin desteğini alırken, Sünni ülkelerin çoğunluğu İran'ın gücünü yitirmesi için Saddam Hüseyin'i desteklemişlerdir. İran için Baas rejimi bölgedeki en önemli düşmanlardan birisi olarak görülmekteydi. Irak'ta Baas rejiminin gücü kırılmak istenirken, ülke nüfusunun çoğunu teşkil eden Şiiilere zarar vermemek ve onların desteğini almak da İran için elzem bir nokta olarak görülmüştür. Kerbela, Necef gibi kutsal şehirlerin varlığı Irak'ı, İran için sadece bir ülke olmaktan çıkartmakta ve ona özel bir anlamda yüklemektedir.⁹³ Son yıllara bakıldığında İran'ın Şii gruplarla ittifakını daha da pekiştirdiği görülmektedir. İran'ın Sünni ülkelere olan kuşatıcı politikaları 2004 yılında Ürdün Kralı Abdullah'ın ortaya attığı "Şii Hilali"* tartışmalarını da güçlendirmektedir. Şii Hilali İran'dan başlayıp, Irak, Suriye ve Lübnan'a doğru yayılmaktadır. Pakistan, Afganistan, Suudi Arabistan, Katar, Yemen, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerdeki Şii nüfusta düşünüldüğünde İran'ın ne kadar geniş bir coğrafyayı kuşatabileceği anlaşılmaktadır. Şii Hilali ile Ortadoğu'yu bölmekte olan İran özellikle Irak ve

⁹² Efeğil, Ertan, İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Faktörler, ORSAM Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 48, s.57-60, Aralık 2012.

⁹³ Zabih, Sepher, Iran Since the Revolution, Croom Hell Publisher, s.168-176, London 1982.

Suriye'deki varlığıyla Türkiye'nin Ortadoğu'daki Sünni ülkelerle arasında bir kopukluk oluşturmaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu'da üstleneceği liderlik rolünü de sekteye uğratmayı amaçlayan İran, Suriye ve Irak'taki güçlü bağıni hiçbir zaman kaybetmeyip, Türkiye'yi bölgeden ve Sünni gruplardan kopuk, yalnız bir siyasi arenaya itmeye çalışmaktadır.⁹⁴

⁹⁴ İran Tehlikesi : Şii Hilali Nedir ?, Word Press.com, Nisan 2012. <https://irantehlikesi.wordpress.com/category/iran-yavilmaciligi/> (Erişim Tarihi 09.06.2016)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A-REKABETİN YANSIMASI OLARAK HİZBULLAH

1-Hizbullah'ın Hazırlık Aşaması

1960'lı yılların başında Lübnan'da aktif bir dini hareketin başlangıcına şahit olunmuştur. Bu hareket İslam'ın ana prensiplerini yeniden canlandırmayı ve bu amaca hizmet edecek faaliyetler yürütmeyi hedefliyordu. Birkaç İslami din adamının Necef'teki kutsal dini merkezlerden başlattığı "dini eğitimler, konuşmalar, kültürel diyaloglar" gibi çalışmalar İslam'ın yaşam için amaçlanmış rolleri ile ilgili endişeleri ve sorgulamaları göstermekteydi. Ortaya çıkan bu hareket, ilk olarak inançlılara öncülük etmeye çalışmak amacıyla camilerde, köy okullarında ve yakın çevrelerde sınırlı aktiviteler yapmış ve kademeli olarak kültürel faaliyetlerini Lübnan'ın çeşitli bölgelerine yaymaya başlamıştır. Zamanla genç insanların sayısı ve bu harekete olan ilgisi ciddi bir seviyeye ulaşmış ve İslam'a katılımlar hızlanmıştır. Genç kitlenin tamamı din adamlarını yakından takip etmeye başlamış ve bireylerin oluşturduğu küçük gruplar, cemaatler üzerindeki eğitimsel oyunu ve topluluğun hizmet rollerini izlemeye başlamışlardır. Çoğunlukla erkeklerin, din adamları ve onların aktiviteleri etrafında aktif bir işbirliği yapmasına rağmen üniversite öğrencilerinin sayısı oluşturulan bu mecliste oldukça azdı. Aynı şekilde kız öğrenci mevcudiyeti de sınırlıydı ve pek tatmin edecek boyutta değildi. Çocuklar ise zaman zaman cami faaliyetlerine katılmaya başlayarak geleceğe dair bir ümit olarak görülüyordu. Hizbullah'ın hazırlık aşamasında üç önemli isim vardır ki onların vizyonları ve kültürel yeterlilikleri oldukça kapsamlıdır. Her biri kendi yaklaşımına, pratik mantığına ve eylem planına sahiptir. Bu üç isim ara ara bir araya gelerek Lübnan'da İslami aktivitelerin daha etkin hale getirilebilmesi için gelen talepler üzerinden önemli konuları müzakere ediyorlardı. Her biri kendi gündemine, kendi bağımsız ve farklı yaklaşımına sahipti. Bu isimleri ; İmam Musa el-Sadr, Ayetullah Muhammed Mehdi Şemseddini, Ayetullah el-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah olarak ifade edebiliriz.⁹⁵

⁹⁵ Qassem, Naim (çev.Dalia Khalil), a.g.e., s.13.

1.1. İmam Musa el-Sadr

1928 yılında İran'ın Kum şehrinde doğmuştur. İlk eğitimini Kum şehrinde alan Musa el-Sadr, ardından İslami ilimler ve politik bilimler eğitimi almak için İran'ın başkenti Tahran'a gitmiştir. Tahran Üniversitesindeki eğitiminin ardından tekrar Kum'a dönen Musa Sadr, Muhammed Huseyin Tabatabai'nin kontrolü altında İslami ilimler ve felsefe çalışmalarına devam etmiştir. 1953 yılında babasının vefatı ile birlikte Kum'dan ayrılarak Necef'e gitmiş ve dini çalışmalarına orada devam etmiştir. 1960 yılında Şii'lere öncülük etme davetini kabul ederek, Lübnan'ın Sur şehrinde faaliyetlerine başlamıştır. Musa el-Sadr kısa sürede Lübnan'daki Şii nüfus içerisinde güçlü bir aktör olmaya başlamıştır. Politik ve ekonomik olarak dezavantajlı durumda olan Şii topluluklarını geliştirmek için çalışmalar yapmıştır.⁹⁶ Dini eğitiminin çoğunluğu Kum, İran, Necef gibi bölgelerde başarılı bir şekilde tamamlamış olan Musa el-Sadr çalışmalarını genellikle Lübnan'da sürdürmüştür, özellikle “bağış ve yardımseverlik derneği” aracılığıyla çeşitli faaliyetler organize etmiştir. Bölgesel sosyal yardım, onun aktivitelerinin tümünde yansıtılmıştır ki bu çalışmalar kültürel olarak da Lübnan'ın çevresine yayılmıştır. Musa el-Sadr uyguladığı çeşitli kültürel ve eğitimsel forumlarla ve kiliseler içinde yapmış olduğu bazı sunumlarla yerel halkta önemli bir ağırlık kazanmıştır. Onun aktif kişiliği, katı bir kimlikle ve doğrulanmış bir mantıkla tamamlanmıştır. Sosyo- politik bir hareket için endişesi vardı ki 1967 yılında En Yüksek İslami Şii Konseyi'nin bir resmi dini kuruluş olarak kurulmasını destekledi ve onunla beraber zirveye ulaştı. Ancak diğer benzer cemaatlerin Lübnan'da kurulmasıyla Şii cemaatlerin endişelerini görüyordu. İslami Şii Konseyi'nin kurulmasıyla beraber bazı fikir ayrılıkları ve zıt düşünceler ortaya çıktı ve Musa el-Sadr önemli Şii politikacılarla karşı karşıya geldi. Musa el-Sadr inanıyordu ki oluşturulan konsey Şii cemaatinin saygın üyelerinin bir yeriydi ve bu yüzden spesifik bir role sahip olarak görülmeliydi.

Musa el-Sadr bir süre sonra “Ezilenler Hareketi'ni” kurmuş ve öncelikli misyonu olarak yoksullukla mücadeleyi benimsemiştir. Güney Lübnan, Doğu Bekaa bölgesi ve sözde yoksul bölge olan başkent Beyrut çevresinde çalışmalar yürütmüştür.

⁹⁶ Ebuzeri, Abdurrahim (çev.Sedat Baran), Lübnan'da Direnişin Mimarı İmam Musa Sadr, Feta Yayıncılık, İstanbul 2012.

Dini gruplar dışında diğer türlü gruplarda bu çalışmalara katılmış ve bireysel ideolojilerin çeşitliliğine bakmaksızın İmam'ın doğru olduğuna inanılan yolu üzerinde gidilecek bir hareketin çizgileri oluşturulmuştur. İmam Musa el-Sadr ayrıca Lübnan Direniş Grubu'nu (Emel)⁹⁷ kurdu ki bu grup ezilenler hareketinin askeri kanadı olarak kabul edilmekteydi. Hareket kuruluşunu 1974 yılında açık olarak deklare etti. Bu grubun bütün misyonu İsrail işgaline karşı direnmektir. Grubun ana sloganı olarak "İsrail mutlak bir şeytandır" ifadesi belirlenmiştir. İmam Musa el-Sadr, Libya lideri Kaddafi ile olan çatışmaları neticesinde 1978 yılında Libya'da kaçırıldı ve o tarihten beri de akıbeti bilinmemektedir.

1.2. Ayetullah Muhammed Mehdi Şemseddin

Çalışmalarına Doğu Beyrut'ta başlayan M. Mehdi Şemseddin, cemaatin kültürel ve sosyal boyutu ile ilgilendi. Daha sonra Güney Beyrut'a hareket etti ve orada kurulan "Kültürel ve Hayırseverlik" derneğinin başkanlığını yürüttü. Bu çalışmalarını kapsamında, eğitimsel kitapçıklarda kültürel bir istikamet kurmayı ve onu bölgeye yaymayı amaçlamıştır. Bu faaliyetlerini yürütürken birkaç yardımcı kuruluşu daha hayata geçiriyordu ki en önemlisi İslami Sanatlar Kuruluşuydu. M.M.Şemseddin'in göze çarpan kişiliği, entelektüel kapasitesi, derinlemesine ve doğru kurulmuş cümleleri onu ön plana çıkaran özellikleriydi. Ayrıca vermiş olduğu dersler, çeşitli konferansları ve yazdığı birçok kitabı Mehdi Şemseddin'i Arap dünyasının tamamında meşhur ediyordu. Önemli niteliklere sahip olmasına rağmen, çoğu insana göre -özellikle Yüksek İslami Şii Konsey'i başkan yardımcısının ifadesi ile- M. Şemseddin'inin bölge halkı ile işbirliği ilk başlarda zayıftı. İmam el-Sadr'ın görev süresi boyunca, onun konsey nezdinde çok aktif bir çalışması yoktu. Bu süreçte ortaya çıkan organizasyon çerçevesinin herhangi bir bölümünde yer almadı ancak onun konsey ile ilgili görüşü şöyle özetleniyordu : Şii cemaatinin tüm farklılıklarını içeren ve onları kanatları altına alan bir oluşum. M.Şemseddin İsrail işgaline karşı özgürlük bağlamında geniş ölçekli bazı sivil direniş yapıları oluşturmaya çalışmış ama bir netice alamamıştır. O entelektüel çalışmalara olan özlemini çoğu kez ifade etmesine ve asıl gayretini oraya harcamak

⁹⁷ Emel Hareketinin Kurucusu ve Hareketin Eylemleri, Wordpress.com., 16 Aralık 2011.
<https://hizbullahgercegi.wordpress.com/2011/12/16/hizbullah-emel-hareketinin-kurucusu-ve-hareketin-eylemleri/>
(Erişim Tarihi : 27.04.2016)

istememesine karşın, insanlara İsrail ile mücadele konusunda da devamlı çağrıda bulunmuştur.⁹⁸

1.3. Ayetullah el-Seyyid Muhammed Huseyin Fadlallah

Lübnan'lı bir ailenin çocuğu olan Fadlallah, 1935 yılında bugünkü Irak sınırları içerisinde bulunan Necef kasabasında doğmuştur. Çok küçük yaşlardan itibaren babasının kontrolü altında Necef'te Sarf ve Nahiv eğitimi almaya başlamıştır. Genç yaşta İslami Eğitiminin dışında Hristiyanlık ve Materyalist düşünce konularında da eğitimler almıştır. Fadlallah sıradan bir din adamı olmak istememiştir. Bunun için çocukluğundan itibaren çeşitli dergiler, kitaplar düzenli olarak takip etmiştir. Okumuş olduğu Hristiyanlık ile ilgili kitaplar ve materyalist düşünce kaynakları, Fadlallah'ı etkilemiş ve bir süre İslam ile çeşitli şüpheleri kendisinde barındırmıştır. Fadlallah Mısır'daki İhvan hareketinin fikriyatçılarından Seyyid Kutub'un kitaplarını okumuş ve bir süre Vehhabilik'ten de etkilenmiştir. Hayatının biraz daha olgunlaşmaya başladığı dönemde materyalist kaynaklı kitapların ve Hristiyan kaynakların kendisi için zararlı olduğunu ve İslam'ı bu kaynaklarla yanlış değerlendirdiğini düşünmeye başlamıştır. 1960 yılında Irak'ta dava partisine katılmıştır. Parti, dini, ideolojik, siyasi ve sosyal manada yeni bir kimlik yaratmayı hedeflemekteydi. Fadlallah parti içerisinde hızlıca yükselmeye başlamış ve zamanla partinin bir uzantısını oluşturmak için Lübnan'a gönderilmiştir.⁹⁹

Üçüncü dini aktiviteler döneminin başlangıcı Doğu Beyrut'ta ortaya çıkmıştır. Naba şehrinde kültürel bir merkez, cami, ibadet evi, dini okul inşa edildi ve Fadlallah burada "Kardeşlik Derneği'ni" kurdu. Fadlallah'ın bu külliyeeye olan bağlılığı, camii aktiviteleri, benimsediği mesajcı rolü, haftalık düzenli dersleri Lübnan'ın çeşitli bölgelerine yayılıyordu. Kültürel çalışmalar, dersler, eğitim onun öncelikli meselesiydi. Mesajcı rolü onun çalışmalarının en baskın olan tarafıydı ki onun politik konuşmaları sadece İsrail'in Lübnan'ı işgalinden sonra başlamıştır. H. Fadlallah daha sonra "Yardımsever Organizasyonlar Derneği'ni" kurdu ve bu dernek geniş sayıda eğitimsel, dini ve sosyal kurumlara sahip oldu. Ancak onun danışmanlığında yapılan çalışmalar

⁹⁸ Qassem, Naim (çev.Dalia Khalil), a.g.e., s.14-16.

⁹⁹ Mohajir, Mahdi, a.g.e., Islamic Propagation Center Publications, s.13-15, London 2003.

açık olarak bir başarısızlığı gösteriyordu ki bu durum Hüseyin Fadlallah'ı endişelendiriyordu. Fadlallah hareket içerisinde çoğu ideolojik oluşumun sembolüydü. İran İslam devrimi gerçekleştiğinde Hizbullah Humeyni'yi desteklemiştir. Ancak devrim sonrası yapılan yeni oluşumda Hüseyin Fadlallah'a bir görev verilmesi düşüncesi kendisi tarafından reddedilmiş ve yapılan aktivitelerde İran ile herhangi bir işbirliği kabul edilmemiştir. Devrim sonrasındaki ilk dönemlerde Hizbullah'ın resmi olarak ilan edilmesinin tartışmaları da yapılmaktaydı. Hizbullah hareketinin özellikle medya da ve politika da parti liderlerinin bulunmayışı H. Fadlallah 'ın Hizbullah'ın manevi lideri olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.¹⁰⁰ H. Fadlallah, Hizbullah içerisindeki imamlar arasında en etkili ve Lübnan İslam Cumhuriyeti davasının en tutarlı savunucularından biridir. O kendisine sadece Hizbullah içerisinde konumlandırmayan, başka gruplardan insanlarla da iletişim içerisinde olan bir insandı. Lübnan'da oluşturulacak bir İslam Cumhuriyetinin zaman alacağını ve hızlı bir şekilde ortaya çıkamayacağını düşünmekteydi. Fadlallah, körü körüne siyaset batağına saplanan bir insan değildi ve başka gruplar ile Lübnan'da ortak çalışmalar yapmanın gayreti içerisindeydi. Kendisinin Hizbullah hareketi içerisinde ruhani bir konumda olmasının doğru olmadığını ve hareketin İran etkisi altında yönlendirmelerle hareket etmesinin yanlış olacağını düşünmekteydi.¹⁰¹

2-Hizbullah'ın Doğuşu

Hizbullah, Allah'ın dinine uyan ve dini yüceltme ülküsü etrafında birleşen müminler topluluğunu ifade eden bir Kur'an terimidir. Sözlükte "parça, kısım, cemaat, taife" anlamlarına geldiği gibi "siyasi parti" anlamına da gelmektedir. Hizb ve çoğulu ahzab Kur'an-ı Kerim'de 27 yerde geçmektedir.¹⁰²

Bir grup genç Şii direnişçiler tarafından 1980'li yılların başında ortaya çıkarılan Hizbullah, Lübnan'da Şii direnişçi grupları bir çatı altında toplamak için İran'ın gayretleriyle kurulmuştur. Hizbullah'ın kuruluşuna bölgenin ve Lübnan'ın

¹⁰⁰ Qassem, Naim (çev.Dalia Khalil), a.g.e., s.17.

¹⁰¹ Kramer, Martin (çev.İbrahim Turhan), Hizbullah'ın Moral Mantiği, Dünya ve İslam Dergisi, Sayı 11, Haziran 1992.

¹⁰² Uludağ, Süleyman, TDV İslam Ansiklopedisi "Hizbullah Maddesi", Cilt 18, s.183.

istikrarsızlığı önemli katkı sağlamıştır. Hizbullah bölgedeki karmaşık ve kanlı sivil savaşın doğal bir büyümesiydi. Lübnan'ın tarihi olarak öneminin azalmaya başlaması sürecinde, Şii Müslümanlar ilk kez ekonomik ve politik bir gücü iddia etmeye başlamışlardır. Ayrıca Hizbullah'ın kuruluşu İsrail'in bölgedeki çalışmalarının da bir sonucuydu ki İsrail, Filistin Özgürlük Hareketini¹⁰³ Güney Lübnan'dan uzak tutmak ve o bölgeden söküp atmayı amaçlıyordu. Daha sonraki süreçte İsrail'in Eski Başbakan'ı Ehud Barak şöyle diyordu : "Biz Lübnan'a girdiğimizde Hizbullah yoktu. Şii halk bizi Güney Lübnan'da çeltik ve çiçek kokularıyla karşıladı. Biz ilk kez burada bulunuyorduk ki bu durum Hizbullah'ı yarattı."

Hizbullah 1982'de İsrail'in Güney Lübnan'ı işgaliyle kurulmasına rağmen, bir süre merkezi bir parti içerisinde güçlü ve bütünleşmiş bir organizasyon oluşturamamıştır. Hizbullah'ın Genel Sekreter Yardımcısı Naim Qassem'e göre : "1982-1985 arası süreç Hizbullah'ın kurumsallaşma ve olgunlaşma süreciydi." Hizbullah 1985'den itibaren İsrail ile mücadele etmek amacıyla İslami direniş gücünü kurmuş ve etkin bir cihad hareketini başlatmıştır. Hizbullah'ın kurucularının çoğunluğu esas olarak Emel Hareketinin içinden gelmekteydi ki "Emel Hareketi" etkin bir Şii din adamı olan Musa el-Sadr tarafından 1974'te Lübnan Siyasal Parti'sinin fikri ve askeri bir kolu olarak kurulmuştu. Ancak Musa el-Sadr'ın 1978'de ortadan kaybolmasından sonra, Emel Hareketi'nin politikaları Şii toplumu hayal kırıklığına uğratmış ve Emel Hareketi'nin kurucularında olan Nebih Berri, İsrail'le askeri çatışmalar yerine politik uzlaşmaların yollarını aramıştır. Sonuç olarak, Emel Hareketinin başarısız politikaları üyelerini diğer Şii savaşçı gruplara katılmaya itmiştir ki bu gruplar- Müslüman öğrenciler birliği, Lübnan Dava Partisi- Hizbullah içerisinde kendilerine konumlandırmışlardır. 1980'li yılların başında İslami Dava Partisi Lübnan'da Hizbullah hareketinin kuruluşunda ana bir bileşen olmuştur. Ayrıca diğer radikal Şii gruplarda zamanla onlara katılmışlardır. Şii hareketinin dönüşümünün şekillendirilmesi Central Intelligence Agency (CIA) bilgilerine göre Hüseyin Fadlallah tarafından Dava partisinin çatısı altında savunuldu ki bu görüşler daha sonra Hizbullah için manevi bir rehber olmuştur.

¹⁰³ Filistin Kurtuluş Hareketi El-Fetih, Al-Jazeera Turk, Nisan 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/filistin-kurtulus-hareketi-fetih> (Erişim Tarihi : 30.04.2016)

İran, Hizbullah'ın kuruluş sürecinde merkezi bir rol oynamıştır. İsrail'in işgalinden sonra İran yaklaşık olarak 1500 kişilik bir rehber ekiple Bekaa Vadisinde bir üs kurmuştur. Bu üs onun devrim sonrası ortaya attığı "devrim ihracı" söyleminin Arap dünyasında başarıya ulaşması için izleyeceğe taktiklere hizmet etmek için oluşturulmuştur. İran tüm Hizbullah üyelerinin bu gruba dahil olmasını talep etti ki burada Naim Qassem'e göre düşman ile nasıl mücadele edileceğine dair öğretiler verilmekteydi. 1985 yılında Hizbullah ideolojik duruşunu şöyle tanımladı : biz İran'ı, dünyada oluşturulacak İslami devletin yeni nüvesi ve öncüsü olarak görüyoruz. Biz velayet-i fakih anlayışına ve onu karakterize etmiş olan Humeyni'nin liderliğine ve bilgeliğine bağlı kalmaktayız.¹⁰⁴

Hizbullah, Lübnan Şii savaşı ve İran İslam Cumhuriyeti arasındaki birleşmeden meydana gelmiş ve bölgede en etkili Şii hareket olabilmek için çaba sarf etmiştir. İran'ın Lübnan'da varlığı ile beraber ilk defa, Arap dünyasında İslami bir rejim ile ana Şii topluluğu arasında direkt bir kontak oluşturabilmesini sağladı. Böylece İran, Lübnan Şii topluluğunda öncü bir lider olacaktı ki Hizbullah'ı Arap- İsrail çatışmasının kalbinde etki kurabilmek için bir potansiyel üs olarak kullanacaktır. Dahası İran'ın Lübnan'daki varlığı Irak ile yaşanan savaşta coğrafi sınırlandırmanın kırılması ve Arap toplumu içinde daha geniş bir alana yayılması açısından İran'a önemli oranda yardım etmiştir. Hizbullah'ın oluşum süreci boyunca İran ve Suriye'nin ilgileri ve bakış açıları birbirlerine yaklaşmaya başlamıştır.¹⁰⁵

3- Hizbullah'ın Amaçları ve Stratejileri

Özgürlük, adalet, barış, insan hakları her toplumun yükselmesi ve gelişmesi için önemlidir. Özgürlük gelişmenin en önemli basamaklarından birisidir ki insan hakları ve barış olmaksızın adalet sağlanamaz. Barış, adalet, özgürlük gibi kavramlar bir kişinin ya da grubun değil herkesin elde etmesi gereken haklardır. Bu temel haklar dinlerin çoğu tarafından kabul edilen haklardır ki İslam dini de bu hakları teoride ve pratikte açık bir şekilde vurgulamaktadır.

¹⁰⁴ Levitt, Matthew, a.g.e., s.11-12.

¹⁰⁵ Hamzeh, Ahmad Nizar, a.g.e., s. 25-26.

Yukarıda bahsedilen değerlere bağlı olmak ve onlar için mücadele etmek Hizbullah'ın kuruluş amaçlarından birisi olmuştur. Hizbullah bu değerlerin İslam dini gibi asil bir din ve milli bir mücadele ile aranması gerektiğine inanıyordu. Hizbullah'ın Siyonizm ile mücadele etmek, siyonist işgali bitirmek gibi bir amacı da vardı. Hizbullah kurulduğunda Siyonizm¹⁰⁶ etkin bir şekilde Lübnan siyasal rejiminde temsil edilmekteydi. Hizbullah, Lübnan'da işgal edilmiş bölgeleri kurtarmak, ulusal saygınlığı sürdürmek, inanılan değerleri yaşatmayı istiyordu ki bu inancını gerçekleştirmek için işgalcilere karşı gerçekleştirdiği direnişlerde yüzlerce şehit ve gazi vermiştir.

3.1. Amaçları

-Barış Mı Şiddet Mi ?

Hizbullah güçlü bir şekilde inanmaktaydı ki güvenlik ve barış, Ortadoğu'da ve tüm dünyada adalet ve insan hakları üzerine temellendirilmelidir. Buna binaen şiddetin ve terörizmin tüm boyutlarını reddetmekteydiler. Hizbullah İsrail'in Filistin ve Lübnan işgallerinin en iğrenç saldırı ve terörist organizasyon olduğunu ve ABD tarafından desteklendiğini ifade etmekteydi. Uluslar arası terörizmin sponsoru ABD ve kendini demokratik ve insan haklarını koruyucu olarak tanımlayan bazı devletler aynı zamanda İsrail'in Lübnan'da ve Filistin'de yaptığı işgali ve gerçekleştirdiği ölümleri desteklemektedirler. Hizbullah, bazı ülkelerin ve insanların Siyonist Yahudilerin yaptıkları işgalleri kınamalarına rağmen, yapılanları gerçekten şiddet ve terörizm olarak gördüklerine inanmamaktadır.

-İslami Direniş

Hizbullah direniş faaliyetlerini başlatırken, Fransız'ların Nazi işgaline karşı direniş tarihini okudu ve bir ulusun direniş deneyimlerinden yararlandılar ve ayrıca Amerikan'ın kolonyalistlere karşı mücadele deneyimlerini de öğrendiler. Böylece özgürlüğün nasıl geleceğini, barışın, adaletin ve insan haklarının nasıl elde edileceğini ve bunlara duyulan özlemin nasıl sonlandırılacağını keşfetmeye çalışmışlardır. Siyonist Yahudilerin Lübnan'ın Güney ve Batıdaki toprakları üzerinde işgallerinin yayılması,

¹⁰⁶ Cohn-Sherbok, Dan&Lavinia (çev.Bilal Baş), Yahudiliğin Kısa Tarihi, İz Yayıncılık, s.135-149, İstanbul 2011.

bölgede İsrail'in varlığının meşrulaştırılması amacına hizmet etmekteydi. Hizbullah'a göre, Siyonist Yahudi işgaline karşı direnişi terörizm olarak değerlendirme bir tür haksızlık ve ayrımcılıktır ki Birleşmiş Milletler sözleşmesi ve İnsan Hakları senedini tanımama anlamına gelmektedir. İsrail saldırgan bir oluşumdur ve onun uygulamaları terörizmdir. İsrail'in işgalleri terörizmin oluşumlarından birisidir. Lübnan Hizbullah'ı, işgale ve terörizme karşı popüler bir direniş hareketi olmaya çalışmaktadır.¹⁰⁷

-Diyalog

Hizbullah, İslam'ın hakiki öğretileri ve yüce insani değerlerinden doğan bir akideye uymaktadır. Bu uyum ; duygusal bir sevgi, kanaat, mezhebi yol veya ırksal bir ruhtan kaynaklanmaz aksine ideolojik bir görüşten kaynaklanmaktadır. Hizbullah her zaman diğer gruplarla kendi görüşleri ve mezhebi doğrultusunda diyalog yollarını açık tutmaya hazır bulunmaktadır ki kendi görüşlerini başkalarına empoze etmenin yollarını aramamaktadırlar. Karşılıklı anlayışlara sahip olmanın önemini vurgulamaktadırlar. Hizbullah başkalarının kendileri ile ilgili görüşleri kabul etmemeleri durumunda ilişkileri kesmek yerine, devam ettirmeyi ve aralıksız sürdürmeyi kendi vizyonu ve pozisyonu için en iyi metodoloji olarak görmektedir. Bu yöntem Hizbullah için başkalarıyla iletişim noktasında önemli bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

-Siyaset

Hizbullah'ın kurulduğu Lübnan'da politik sistem, siyasal günah çıkarmacılık üzerine temellendirmekteydi ki barış, adalet ve insan hakları politik yapının üstesinden gelip başarabileceği bir durumda değildi. Bu durumun en önemli sebebi 1975 yılında Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında ülke içerisinde başlayan sivil savaştır. Taif anlaşması ile savaşın sona ermesi meseleyi tam olarak çözememiş mezhepçi çatışmalar devam etmiştir. Bu durum gelecekteki krizlerin işareti olarak görülmüştür. Tüm bu karışık tablo içerisinde Hizbullah Lübnan'da politik sahneye çıkmayı ve kanlı çatışmalardan sonra barışçıl bir iç politika oluşturmaya güçlü bir şekilde arzu etmiştir. Mezhepçi ayrımcılıkları ortadan kaldırıp, vatandaşlar arasında adaletli bir politik

¹⁰⁷ Bknz. Yetim, Mustafa, Şiddet Eğilimli ve Direniş Temelli Şii Aktivizmi : Hizbullah'ın Fikirselsel ve Örgütsel Zemini, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2015.

sistemin kurulması ve daha fazla değişim ile gelişmelerin yaşanması Lübnan'da dört gözle beklenmekteydi.

-İnsan Hakları

Hizbullah insan hakları konusunu kendisi için dini bir vazife olarak değerlendirmekteydi. İnsanlara hizmet etme, haklarını koruma, çıkarlarını sürdürme, çeşitli olanakları elde etmek için gayret sarf etme, yaşam taleplerini değerli kılma , toplumsal yapılarını geliştirme gibi noktalarda kendini sorumlu hissetmekteydi. Hizbullah'ın kurulduğu bölgedeki mevcut rejim, insanların temel haklarını elde etme noktasında yetersiz ise, vatandaşlara karşı insani görevlerin yerine getirilmesinde Lübnan'ın çeşitli bölgelerinde Hizbullah etkin bir şekilde çaba sarf etmiştir. Üstelik mezhebi veya başka bir ayırım gözetmeksizin bu faaliyetlerini sürdürmeyi amaçlamıştır. Bu amaçlar doğrultusunda Hizbullah ; sağlık hizmetleri, tarım hizmetleri, eğitim hizmetleri, su ve gıda hizmetleri gibi pek çok alanda Lübnan halkına hizmet etmeye uğraşmış ve böylece geniş bir alana yayılmıştır. Ayrıca Hizbullah, Lübnan topraklarında arzu edilen politik sistemi oluşturmak için kanını ve canını feda etmekte olduğunu da ifade etmektedir.¹⁰⁸

3.2.Stratejileri :

Hizbullah kurulduğu 1982 yılından itibaren kendine bireyler, sosyo-politik gruplar ve uluslar arası ilişkiler için kullanacağı bir takım stratejiler belirlemiştir. 1985 yılında ilk olarak yayınladığı açık mektup ile kendini kamuoyuna tanıtmaya başlayan Hizbullah, politik yönünü ifade eden ikinci önemli genelgesini de 2009 yılında Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah tarafından kamuoyuna deklare etmiştir. Bu iki önemli girişim Hizbullah'ın sosyal ve politik yönlerini ortaya koyan ve üzerinde durduğu ilkeleri izah eden adımlardır. İlk deklarasyon Hizbullah hareketinin kuruluşunu içerirken, ikincisi ise ana programını özellikle politik bakış açısını ortaya koyuyordu.

Uluslararası ilişkilerdeki kurallar, Hizbullah'ın Lübnan devletini yeniden tanımlamasında ve politik düşüncelerini oluşturmasında önemli bir etkiye sahiptir.

¹⁰⁸ Alagha, Joseph, a.g.e., s.56-58.

İslami bakış açısından 1985 yılındaki deklarasyon Hizbullah için bir özet olarak değerlendirilebilirdi. Hizbullah hareketi modern devlet oluşturulması fikrine karşıdır ki toplumun talep ettiği klasik devlet modeli düşüncesini uluslararası kamuoyuna ifade etmektedir. Hizbullah 2009 yılındaki deklarasyonu ile sınırları belli bir ulusal devleti vatandaşlık fikri üzerinde temellendirmektedir. Bunun içeriğini ; tarafsız bir adalet, ekonomik imkanlar, kişisel düşünceyi engellememe, demokratik hesap verebilirlik gibi konular oluşturmaktadır. ¹⁰⁹

3.2.1. İletişim Stratejileri

Hizbullah hareketi başlangıcından itibaren komplike bir iletişim stratejisi kullanmıştır ki bu durum hareketin siyasal dönüşümü ile aynı doğrultuda ilerlemiştir. Kullanılan strateji profesyonelleşmiş araçların siyasette ve pazarlamadaki karışımıydı ve bu araçların Batı kamuoyundaki seçim kampanyalarında popüler bir yeri bulunmaktaydı. Bu iletişim stratejisi, kültürel olarak duyarlı bir dil modeline dayanmaktaydı ve aktif bir şekilde uygun anlamlarla semboller, resimler, sürdürülebilir materyaller ve halka ait / halkla ilgili kanaatleri içeren bir yapıdan oluşmaktaydı. Hizbullah'ın iletişim stratejisi ara vermeden farklı seviyelerde bir sosyal etkileşim olarak özelde, kamuda, siyasette ve kültürel sahada resmi veya gayri resmi bir şekilde yönetiliyordu. Ayrıca geleneksel sosyal ağları da popüler kültürde kullanmaktaydılar. Lübnan toplumunda seküler grupların aksine, liberal ve solcu gruplar bir güç ve etki rekabeti içerisinde bulunmaktaydılar.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Şii din adamları ulusal ve uluslar arası yoğun bir dini ve sosyal ilişkiler ağı inşa etmişler ve bunu yaymışlardır. Gayri resmi ve dolaylı nüfuz etme yolları Ortadoğu'da uzun bir tarihe sahiptir. Dini ağlar, çoğunlukla zıt halk katmanlarını bir araya getirmek için işlevsel bir görev yapmaktaydı. Dini retorik, politik bir retorik olarak yeniden tasarlanmış ve dini liderler politik liderler olarak ortaya çıkarılmıştır. Onun oluşum yapıları daha çok biçimlendirilmiş ve politik iletişim stratejisi kurumsallaşmıştır. Böylece Hizbullah, resmi medyasını ve

¹⁰⁹ Dionigi, Flippo, Hezbollah, Islamist Politics and International Society, Palgrave Macmillan, s.161-162, New York 2014.

platformunu kurabilir ve yayabilir hale gelmiştir. Bu durum Hizbullah'ın Lübnan'daki Şii yapının dışında daha geniş bir kitleye erişmesini sağlamıştır.

1982 yılında Hizbullah yayınladığı gizli bir bültenle insanları İsrail'e karşı mücadele etmeye çağırmıştır. Hizbullah'ın Lübnan'daki bu çalışmalarında İran bir ilham kaynağı ve örnek alınacak bir tarz olarak görülüyordu. Lübnan'da 1984 yılında haftalık gazete olan "el-Ahd" yayına başlamıştır ki bu gazete Hizbullah'ın 1991 yılında "el-Menar" televizyonu kuruluncaya kadar hedeflenen kitlelere ulaşmak ve mesajlarını iletmek için kullandığı en resmi iletişim aracıydı. Hizbullah idari işler konseyinin (el-meclis el-tenfithi) 1989 yılında kurulmasıyla beraber iletişim stratejilerine şekil vermeye başlamıştır. Hizbullah'ın siyasal iletişim stratejisinin merkezileşmesi ve kurumsallaşmasından anlaşılıyor ki, kültürel üretimin tüm görsel ve söylemsel formları aynı mesajları özel bir tarihsel birliktelik ortaya çıkarmak için kullanacaktı. 2013 yılında Hizbullah el-Ahd gazetesinin yeni bir versiyonu olan "el-Intiqad" gazetesini yayınlamaya başladı. Bu gazete, online yayın, kendi televizyonu, çeşitli web siteleri gibi imkanlara sahip olup, Arapça dışında, İngilizce, Fransızca gibi dillerde de yayınlar yapmaktadır. Hizbullah ürettiği çocuk oyunları, bilgisayar oyunları, kitaplar, posterler ve bilbordlar aracılığıyla da genç kitlelere ulaşmaya amaçlamaktadır. Ayrıca halkın birçok temel ihtiyacına cevap vermeye çalışmakta, yapmış olduğu yardımlarla halk ile güçlü bir güven ilişkisi oluşturmayı hedeflemektedir. Hizbullah'ın izlemiş olduğu iletişim stratejilerinin başarısı Lübnan'da politik çevreye yakın olmasını sağladı. Hizbullah grubunun yüksek derecede yetenekleri önemli bir avantaja dönüşmeye başladı. Özellikle İsrail'in 2000 yılından itibaren Güney Lübnan'dan çekilmeye başlaması ve 2006 yılında İsrail- Lübnan savaşında Hizbullah'ın gösterdiği başarılar, karizmatik gücünü ve kitleler üzerindeki tesirini artırmaya başlamıştır.¹¹⁰

3.2.2.Siyaset Stratejileri

Lübnan karmaşık bir sosyal ve siyasal yapısıyla birlikte birden çok mezhebin olduğu benzersiz ülkelerden bir örnektir. Bu çoğulculuk Lübnan'daki mevcut yapıya öncülük eden ana faktörlerden biridir ve politik sistemin durumunu da önemli oranda

¹¹⁰ Khatib, Lina, Matar, Dina, Alshaer, Atef, a.g.e., s. 8-10.

etkilemektedir. 1970 'li yıllardan beri Şii topluluklar, hükümet ve diğer güçler arasındaki etkileşimler ve şiddet eğilimleri, Hizbullah'ın aktif olarak şekillenmesine neden oldu. 1982-1985 periyodu Hizbullah hareketinin kuruluşunu ve Lübnan sistemi içerisinde kendisine sağlam bir yer edinmesi sürecini kapsıyordu. 1985 yılına gelindiğinde Hizbullah halka açık bir şekilde Lübnan'daki kuruluş amaçlarının İslami bir Cumhuriyet oluşturmak olduğunu ve bunun için siyaset yapacaklarını deklare etmişlerdir. Lübnan rejiminin zayıf olduğu bu süreçte, Hizbullah tatmin edici adımlar atarak ve güçlü mesajlar kullanarak Lübnan siyasetinde etkin hale gelmiştir. Hizbullah Genel Sekreter Yardımcısı Naim Qassem'e göre ; Hizbullah ilk başta politik aktivitelerden kaçınarak, halkta güven oluşturmaya odaklı bir yaklaşımı benimsemiş ve İsrail'in entelektüellerinin hareketin içerisine sızmasını engellemeye ve hareketin devamlılığını sağlamaya yönelik adımlar atmıştır.¹¹¹

Emel hareketinin Lübnan'da 1974 yılında kurulmasından sonra Hizbullah siyaset sahnesine çıkan ikinci Şii partidir. Sol partilerin seküler bir yaklaşımı teslim ettiği Lübnan'da, Şii hareketler kendilerini politik olarak tanımlamaya başladılar ki Hizbullah bu dönemde alternatif bir politik vizyonun oluşumunu teslim ediyordu. Hizbullah ilk kurulduğunda Lübnan siyasetinde geniş bir hareket olarak temellendirildi ve Güney Lübnan'da Emel hareketinin de etkin olduğu bir coğrafya da siyasi faaliyetlerini genişletmeye başladı. Hizbullah siyasette İran İslam devriminin öncüsü olan Ayetullah Humeyni'nin ortaya koyduğu "velayet-i fakih" anlayışını savunuyordu. Ayrıca Hizbullah Batı'ya ve İsrail işgaline karşı bir direniş amacı olarak da Lübnan siyasetinde yer almaktaydı.

1985 yılında Hizbullah'ın Lübnan'da ve dünyadaki ezilen mazlumlar için oluşturduğu açık mektubu onun politik görüşlerini ve Lübnan siyasetindeki rollerini izah ediyordu. İç ve dış politika olmak üzere iki temel üzerine oluşturulmuştur. Lübnan'ın politik hamleleri üzerindeki problemleri açıkladığı, Humeyni'nin fikirlerinin ve bulunduğu pozisyonun önemini vurgulandığı, İsrail devletinin

¹¹¹ Azani, Eitan, a.g.e., s.137-141.

işgallerinin ve yayılmacılığının reddedildiği, kolonyal batılı devletlerin ve özellikle Amerika'nın İsrail desteğinin eleştirildiği bir manifesto olarak kabul edilmiştir.¹¹²

4-Hizbullah'ın Liderleri

4.1.Şeyh Suphi Tufeyli

İlmi birikimi ve entelektüel kapasitesiyle Hizbullah içerisinde ön plana çıkan Suphi Tufeyli, 1985-1989 yılları arasında Hizbullah hareketinin sözcüsü, 1989-1991 yılları arasında ise ilk genel sekreteri olarak görev yapmıştır. 1989 yılında Lübnan iç savaşını bitiren Taif Anlaşmasının imzalanmasının ardından, Hizbullah'ın gerçekleştirdiği ilk kongrede S. Tufeyli seçim yoluyla Genel Sekreterliğe getirilmiştir. Hizbullah hareketi onun döneminde hızlı bir örgütlenmeye girmiş ve medya da yer almaya başlamıştır. 1991 yılından itibaren İsrail'in yeniden Güney Lübnan üzerinde işgalci faaliyetlerde bulunması ve ABD'nin İsrail-Lübnan arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için tarafları bir araya getirme istediği Tufeyli yönetimi tarafından reddedilmiştir. Tufeyli, İsrail'e karşı tutumları ve Lübnan'da yapılacak olan parlamento seçimleri nedeniyle 1991 yılında görevi bırakmak zorunda kalmıştır.¹¹³ Suphi Tufeyli günümüzde Hizbullah'ın bazı politikalarını eleştirmekte ve mezhepsel çatışmaları körüklediğini ifade etmektedir.

4.2.Seyyid Abbas Musavi

1952 yılında Lübnan'da doğan Abbas Musavi, Irak'ta 8 yıl medrese eğitimi almış ve Ayetullah Humeyni'nin fikirlerinden büyük oranda etkilenmiştir. 1978'de Lübnan'a geri dönmüş ve Şeyh Suphi Tufeyli, Hüseyin Fadlallah gibi isimlerle birlikte Hizbullah hareketinin kuruluşunda aktif rol almıştır. Hizbullah'ın ilk kurulduğu yıllardan 1985 yılına kadar özel güvenlik birimlerinin yöneticiliğini yapmış ve birçok operasyon gerçekleştirmiştir. 1985-1988 yılları arasında Hizbullah'ın askeri kanadının sorumluluğunu yürütmüştür. 1991 yılında Şeyh Suphi Tufeyli'nin görevi bırakması ile

¹¹² Shanahan, Rodger, The Shi'a of Lebanon, Tauris Academic Studies Publisher, s.113-115, New York 2005.

¹¹³ Taflioğlu, Serkan, Bir Direnişin Tarihi, Hizbullah'ın Doğuşu, Felsefesi ve Mücadelesi, Ortadoğu İncelemeleri , 21.Yüzyıl Dergisi, s.105, Ağustos 2008.

birlikte Hizbullah'ın Genel Sekreterliği'ne getirilmiştir. 16 Şubat 1992'de İsrail askerlerinin düzenlediği bir hava saldırısı sonucu hayatını kaybetmiştir.¹¹⁴

4.3.Seyyid Hasan Nasrallah

1960 yılında Lübnan'ın başkenti Beyrut'un fakir bölgelerinden birinde doğdu. Yaşadığı bölge Şiiilerin, Arapların, Ermenilerin ve Kürtlerin olduğu kozmopolit bir yerdi. Çocukluğunu ve ilköğrenimini “el-Najah School” da tamamladı. Orta öğrenimi için 1975'teki iç savaş öncesi “Sin el-Fil” bölgesine gitti. Erken yaşlarda dini ilimlerle ilgilenmeye başladı ancak siyasete girmek gibi bir eğilime o dönemlerde sahip değildi. Çocukluk dönemlerinde Hüseyin Fadlallah'ın sohbetlerine katılmaya başlamıştır. Çocukluk ve gençlik dönemlerinde sol ve milliyetçi partiler “Bazourieh” şehrinde oldukça güçlüydü. Onun döneminde din ile ilgilenen hararetli ve ateşli bir genç nesil yoktu. Hasan Nasrallah'ın ana hedefi dine ilgi duyan genç bir nesli oluşturmak ve onlarla birlikte çalışmalar yapmaktı. 1975 yılında henüz 15 yaşında iken Emel hareketine katılmış ve yaşadığı “Bazourieh” şehrinin koordinasyonu kendisine verilmiştir. Hasan Nasrallah'ın bazı aile mensupları da daha önce bu hareketi üye olmuşlardı. H. Nasrallah döneminde Emel hareketi çok aktif çalışmalar yapmıştır.¹¹⁵ 1976 yılında İslami ilimler tahsili için Irak'ın Nəcəf kentine gitti ve burada iki yıl kaldı. H. Nasrallah 1979 yılında tekrar Emel hareketinin faaliyetlerine katılmaya başlamış ve hareketin Bekaa bölgesindeki Siyasi işlerini yürütmüştür. 1982 yılında Emel Hareketinden ayrılan Nasrallah, Hizbullah hareketinin kuruluşunda görev almıştır. 1982 yılından 1992 yılına kadar Hizbullah içerisinde çeşitli görevlerde bulundu. Seyyid Abbas Musavi'nin şehit edilmesiyle birlikte 1992 yılında Hizbullah'ın Genel Sekreterliği görevine getirildi. Hasan Nasrallah döneminde Hizbullah geniş bölgesel bir güç olmaya başlamıştır. İsrail ile girişilen mücadelelerde Hizbullah başarılar elde etmiş ve İsrail Lübnan topraklarından çekilmeye başlamıştır.¹¹⁶ Hasan Nasrallah bir röportajında çocukluğunu ve gençliğini şu şekilde anlatıyordu : “ Çocukluğumda babam

¹¹⁴ Seyyid Abbas Musavi kimdir ? islamidavet.com, 17 Şubat 2011.

<http://www.islamidavet.com/2011/02/17/sehid-seyyid-abbas-musavi-kimdir/> (Erişim tarihi : 05.05.2016)

¹¹⁵ Edit. Noe, Nicholas, a.g.e., s.116-118.

¹¹⁶ Seyyid Hasan Nasrallah'ın Hayatı, ABNA Haber Ajansı, Şubat 2015.

<http://tr.abna24.com/service/important/archive/2015/02/26/673441/story.html> (Erişim Tarihi : 06.05.2016)

meyve satar, ben de ona yardım ederdim. Babamın işleri biraz düzelince mahalle de bir dükkan açmıştı ve ben orada da ona yardım etmeye devam ettim. Dükkanın duvarında İmam Musa Sadr'ın büyük bir resmi vardı. Sürekli o resme bakar bir gün onun gibi olmayı hayal ederdim. 9 çocuklu bir ailenin en büyüğü idim. Kardeşlerimin tamamı başlangıçta Emel hareketi üyesi idiler. Sonra kardeşim Hüseyin ve Muhammed hariç tüm kız ve erkek kardeşlerim Hizbullah üyesi oldular.

Hizbullah kurulduğunda ben henüz 22 yaşındaydım ve Baalbek, Bekaa gibi bölgelerin sorumlusu idim. Bir süre sonra Beyrut baş sorumlusu oldum. Bu görevlerimin ardından yarım kalan tahsilimi sürdürmek için 1989'da Kum şehrine gittim. Emel hareketi ile Hizbullah arasında çatışma meydana gelince tekrar Lübnan'a döndüm. Seyyid Abbas Musavi'nin şehit edilmesiyle de 1992' de Hizbullah Genel Sekreteri oldum. Bu göreve geldiğimde çok korkmuştum. Çünkü yaşıma çok gençti ve uluslar arası tecrübem yoktu. Başlangıçta kabul etmek istemedim ama ısrarla görev bana verilince kabul etmek durumunda kaldım.”¹¹⁷

5-Hizbullah'ın Etkin Olduğu Bölgeler

5.1.Lübnan

Kuruluşundan beri Lübnan'da etkin olmaya başlayan Hizbullah özellikle son 20 yıldır izlediği politikalar ile beraber dünyadaki terörist organizasyonlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Bugün Hizbullah Lübnan parlamentosu içerisinde demokratik seçimle iş başına gelmiş en geniş parti bloğu olarak yer almaktadır. Lübnan'da sadece siyasette etkin olmayan hareket aynı zamanda sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler ve eğitim hizmetleri gibi alanlarda da önemli olanaklar sağlayan bir güç konumundadır. Eğitim hizmetlerinde kalite standartları yüksek olduğu için bazı Müslüman olmayan aileler dahi çocuklarını Hizbullah'ın açtığı okullara göndermektedirler. Hizbullah hareketi Lübnan toplumu ve siyaseti içerisinde önemli bir rol oynamakta ve ülkenin yönetim mekanizmalarında bulunmaktan memnun olmaktadır. ABD ve İsrail, Lübnan içerisinde Hizbullah'ı silahsızlandırmaya ve bölgeden çıkarmaya

¹¹⁷ Çev. Kemal Saral, Kendi Dilinden Seyyid Hasan Nasrallah'ın Hayatı, İsrail Haber Ajansı , Mayıs 2014.

<http://islamivahdet.com/seyyid-hasan-nasrallahin-hayati-kendi-dilinden/> (Erişim Tarihi : 06.05.2016)

gayret etmekte ancak bu durum potansiyel olarak hareketin güçlenmesine öncülük etmektedir. Hizbullah Lübnan'da devlet ile ilişkilerin oldukça problemlili olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Hizbullah'ın İsrail işgalini sonlandırmak için 1990'dan itibaren askeri çalışmaları hız kazanmaya başladı ve Lübnan toplumu ve siyaseti içerisinde özel bir yer elde etmeye başladı. Hizbullah İsrail'in işgal ettiği Güney Lübnan'a yakın bölgeleri kısa zamanda kontrol etmeye başladı. Lübnan'da sivil savaşın yarattığı bir bölünme¹¹⁸, İsrail işgali ve Suriye'nin müdahaleleri önemli bir tahrip yaratmış ve bu durumun etkilerinden duyulan acılar güncel olarak varlığını korumuştur. Lübnan devleti nispeten zayıf ve kırılmalı bir yapıya sahiptir. Buna karşın Hizbullah'ın varlığı Lübnan içerisinde daha komplike ve güçlü bir konumdadır. Hizbullah bir taraftan Lübnan'daki mevcut hükümet ile ilişkilerini yönetirken diğeri taraftan İsrail ile olan uzun soluklu mücadelesini sürdürme ve Suriye ile arasında bir denge siyaseti izlemeye çalışmaktadır. Suriye son yıllara kadar Lübnan üzerinde önemli bir baskın güç olarak yer almaktaydı. Hizbullah'ın Lübnan içerisinde ve bölgede izlediği politikalar doğrultusunda en önemli ekonomik ve askeri desteği ise İran tarafından sağlanmaktadır. Lübnan devleti ile Hizbullah ilişkisinin doğasını anlamak için ilk önce devletin yapısını ve karakterini anlamak gerekmektedir. Lübnan rejimi temel olarak iki yapı üzerinde şekillenmekte ve tanımlanmaktadır. Birincisi, mezhepler arasındaki bölünme, ikincisi 1989 Taif anlaşmasından sonra Suriye ile olan ilişkilerdir. Lübnan'da farklı etnik ve dini gruplar arasında dengeli bir ilişki sürdürmek ve yönetimde herkese söz hakkı verecek şekilde bir yapı tasarlanmıştır.

Hizbullah hareketinin öz karakteri Şiiilerin tarihi deneyimlerinden daha fazlası olarak kabul edilmekte ve Lübnan içerisinde mezhebi bir grup olarak tanımlanmaktadır. Şiiiler Lübnan içerisinde en büyük azınlık grup olarak kabul edilmektedir. Hizbullah'ın Lübnan'da büyümesi doğal olarak İran'ın gerçekleştirdiği İslam devrimi ile bağlantılandırılmıştır. Humeyni'nin devrimden sonra tüm Ortadoğu'ya devrim ihracı söylemi, Hizbullah'ın liderlerinin dini ve politik güç sahibi Şii din adamlarını organize etmesine ve İran ile ideolojik bir bağ kurmasına sebep olmuştur. Bu süreç Hizbullah ile İran arasında sürekli devam edecek bir ortaklığa zemin hazırlamıştır. İran, Hizbullah için adeta ideolojik ve yapısal bir model olmuştur. İsrail'in Lübnan topraklarındaki

¹¹⁸ Altunışık, Meliha Benli, Lübnan Krizi : Nedenleri ve Sonuçları, Tesev Yayınları, Nisan 2007.

işgalleri Hizbullah için radikalleşmenin ve harekete geçmenin ana sebebi olmuştur. Hizbullah öncelikle iki önemli hedef oluşturdu ki bunlardan birisi, İsrail'e karşı direnmek, ikincisi, Lübnan'da İslam Cumhuriyeti kurmaktı. Hizbullah bölgedeki tüm politik ve askeri gücünü öncelikli olarak büyük bir şevkle İsrail ile mücadele ve İsrail-Arap-Filistin meselesini çözmek üzerine kurmuştur. İsrail'in Lübnan'dan çekilmeye başlaması Hizbullah'ı Lübnan içerisinde çok güçlü bir konuma getirmiştir. Hizbullah'ın askeri ve politik başarıları toplum içerisinde baskın bir güç haline gelmesini sağlamıştır. ¹¹⁹ Lübnan'da şekillenme sürecinde Hizbullah çoğunlukla halka dinini anlatmak ve İran devrimini yaymak amacıyla propagandalar yapmaktaydı. Halkın sosyal, siyasal ve eğitimsel talepleri kullanılarak çalışmalar yürütülmekteydi. Başlangıçta Emel hareketi ile birbirlerine rakip olan ve zaman zaman çatışan Hizbullah, 2000'li yıllardan sonra Emel hareketi ile olumlu ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Emel hareketi lideri Nebi Berri ile başlatılan ittifakta üç ana konu masaya yatırılmıştır. Birincisi 14 Şubat 2005'te Lübnan Eski Başbakanı Refik Hariri'ye gerçekleştirilen suikast, ikincisi İsrail'in Temmuz 2006'da Lübnan'ı işgali, üçüncüsü de iki İsrail askerinin Hizbullah tarafından Kuzey İsrail'den kaçırılması olayıdır. Özellikle Refik Hariri suikastinden sonra ABD öncülüğünde oluşturulacak soruşturma komisyonundan Hizbullah endişe duymuştur. ABD'nin uluslar arası mahkemeleri kullanarak Müslümanları ve özelde İslamcı diye tabir edilen grupları suçlayabileceğini düşünmekteydiler. Bunun yerine Hizbullah soruşturmayı Lübnan özelinde ya da Arap'ların içerisinde oluşturulacak bir mahkemenin yapmasını arzu etmiştir. Bu düşünce Hariri'nin destekçileri tarafından Hizbullah'ın Suriye ve İran ile işbirliği olarak değerlendirilip, suikasttan İran, Suriye ve Hizbullah sorumlu tutulmaya başlanmıştır. Lübnan'da Sünniler, İran ve Hizbullah'ın faaliyetlerini Şiilerin yayılışı ve yükselişi olarak değerlendirip, silahlı grupların milli devlet anlayışını tahrip ettiklerini iddia etmekteydiler. Hizbullah'a karşı bir oluşum olarak kurulan 14 Mart bloğunun Hizbullah'ın askeri iletişim kanallarını yok etmek için Lübnan devleti ve ABD ile ittifak yapması 2008 yılında yeni bir çatışma ortaya çıkardı. Hizbullah liderinin bu karar için Lübnan hükümetine belli bir süre tanınması ve bir netice alınamaması sonucu 14 Mart

¹¹⁹ Early, Bryan R., Larger than a Party, yet Smaller than a State : Locating Hezbollah's Place within Lebanon State and Society, World Affairs Institute, Vol. 168, No 3, s.115-124, Winter 2006.

bloğuna karşı, Hizbullah, Emel ve Suriye taraftarı gruplarla silahlı bir misilleme gerçekleştirilmiştir. Yapılan saldırılarda 14 Mart bloğuna ait çok sayıda ofis ve ev, mağaza gibi yerlere zarar verilmiştir. Uygulanan bu şiddet Lübnan'daki sivil toplumun demokratik gücünün zayıflamasına ve sivil hareketlerin oluşumunun tehlikeye girmesine neden olmuştur. 14 Mart bloğu Hizbullah'ı devlet içinde devlet oluşturmakla suçlamış ve Lübnan devletinin yasal ve egemenlik haklarının kesin bir şekilde ihlal edildiğini ifade etmiştir.¹²⁰

Harita 4: Lübnan Siyasi Haritası

¹²⁰ Abisaab, Rula Jurdi, Abisaab, Malek, *The Shi'ites of Lebanon : Modernism, Communism and Hezbollah's Islamists*, Syracuse University Press, s. 139-145, New York 2014.

5.2.Suriye

Suriye Devlet başkanı Hafız Esad döneminde başlayan Suriye-Hizbullah ilişkileri, öncelikli olarak güvenlik denkleminde sınırlandırıldı ve güçlü bir politik işbirliği oluşturulamadı. Hizbullah'ın daha çok direniş faaliyetleri üzerine yoğunlaşmasından dolayı çok fazla politik ortaklıklar geliştirilememiştir. Suriye ile Hizbullah arasında direniş hareketi noktasında bir anlaşma sağlanabilmiş fakat bu anlaşma politik bir entegrasyona dönüşmemiştir. Her iki tarafta birbirlerinin önemine vurgu yapmalarına rağmen, direkt olarak politik bir hukuk geliştirme konusunda her ikisi de eksik kalmıştır. Hizbullah bölgede etkin olabilmek için hem Suriye'nin hem de İran'ın aktif desteğinin olması gerektiğine inanmaktadır. Hizbullah'ın Suriye ile ilişkisi hareketin güçlü politik ve ideolojik ilkeleri üzerine dayandırılmaktadır. Suriye rejimi ve Hizbullah karşılıklı statüler, hedefler, roller ve işbirliği içerisinde ilişkilerini sürdürmüşlerdir.¹²¹

Suriye rejimi ile geçmişten beri yakın ilişki içerisinde olan Hizbullah, Arap baharının patlak vermesinin ardından Suriye'deki mevcut rejime olan desteğini daha da artırmıştır. Hizbullah Suriye'de rejime açıktan destek vererek Lübnan hükümetinin de bundan yana olması gerektiğini belirtmektedir. Suriye olaylarının başladığı ilk günden itibaren Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah yaşanan olayları “dış güçlerin bir komplosu” olarak değerlendirmiştir. Hizbullah Suriye içerisinde yaşanan dalgalanmaları görmek yerine, halka açık mitingler ve gösteriler düzenleyerek bastırmak rolünü üstlenmektedir. Ayrıca Lübnan içerisinde Suriye'deki muhalif harekete destek vermek isteyen pek çok vatandaşa da baskılar uygulayarak sindirmeye çalışmaktadır. Hizbullah Suriye'deki mevcut rejimi savunmak adına kendi resmi medya organlarını da kullanmaktadır. Hizbullah ile Suriye rejimi arasındaki ortak çıkarların yanı sıra her ikisinin de Şii mezhebine mensup olmaları aralarındaki inanç bağından ötürü ittifaklarını da güçlendirmektedir. Hizbullah Suriye'deki çatışmaların en yoğun yaşandığı 2012 yılında Suriye'deki varlığını bir süre inkar etmiştir. Hizbullah'ın Genel Sekreteri Hasan Nasrallah yapmış olduğu bir açıklamasında : “Hizbullah'a ait

¹²¹ Qassem, Naim (çev.Dalia Khalil), a.g.e., s.239-241.

savaşçıların Suriye’de bulunduğu iddialarını reddetmiştir."¹²² Örgütün diğer yöneticileri de Esed rejiminin Suriye’de yeterli derecede güce sahip olduğunu ve Hizbullah’ın desteğine ihtiyacı olmadığını beyan etmişlerdir.

Geçmişe bakıldığında Hizbullah’ın İran-İrak savaşında da İran’ın en önemli savunma güçlerinden olan Devrim Muhafızlarının yanında savaştığı görülmektedir. Ayrıca Hizbullah üyeleri zaman zaman Lübnan dışında periyodik eğitimlerini Suriye’de almaktadırlar. 2013 yılında Hizbullah Suriye’nin Lübnan sınırına yakın bölgelerde rejim karşıtı ayaklanmaları bastırmakla meşgul olmuştur. Suriye Ulusal Konseyi Hizbullah’ın Suriye içerisinde bu kadar etkin olmasını ve operasyon yapmasını şiddetle kınamış ve Lübnan-Suriye ilişkileri için ciddi bir tehdit olarak görmüştür. Hizbullah’ın Suriye içerisindeki etkinliğine en sert tepki ise Özgür Suriye Ordusundan (ÖSO) gelmiştir. Savaşın sadece mevcut rejim ile olduğu vurgulanmış, verilen mücadelenin Lübnan ve Suriye’nin yararına olduğu ifade edilmiştir. Hizbullah, bugün Suriye’nin çeşitli noktalarında faaliyetlerini yürütmekte ve Esed rejiminin ayakta kalmasına katkı sağlamaktadır. Başta Şam bölgesi olmak üzere, Humus, Der’a, Halep gibi şehirlerde Hizbullah muhaliflerle aktif bir mücadele içerisinde. Şam kırsalı Hizbullah’ın geçmişten beri en çok önem verdiği bölgelerden biridir ki Hizbullah İran üzerinden gelen yardımların büyük bir kısmını bu güzergah üzerinden elde etmektedir. Humus bölgesi de Hizbullah’ın son yıllarda en fazla müdahale girişiminde bulunduğu ve muhaliflere yönelik operasyon yaptığı bölgelerden biridir. Hizbullah’ın Suriye’de Esed’e olan desteğinin amaçları birkaç başlık altında ifade edilebilir. Bunlar : Rejimin devam etmesini sağlamak, Suriye ve Lübnan’da Şiileri güvenli bir zeminde tutmak, Suriye’deki Şiileri eğitmek, rejimi destekleyecek grupları silahlandırmak ve savaşçı birlikler oluşturmaktır. Suriye’de yaşanan hadiselerde Hizbullah’ın tutumu, bütün Müslümanları korumak ve kollamaktan ziyade mezhepçi bir anlayışı benimsediğinin ve savunduğu evrensel değerlerin gerçeklerle bağdaşır bir görüntü oluşturmadığının kanıtı olarak değerlendirilmiştir. Mezhepsel ilişkisi sebebiyle, Suriye halkının toplumsal

¹²² Hizbullah Lideri Nasrallah Esad'a Sahip Çıktı, BBC Türkçe News, Mayıs 2013.
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130430_nasrallah_suriye (Erişim Tarihi : 20.09.2016)

taleplerini görmezden gelen ve bunları silah zoruyla bastıran bir rejimi desteklediği açık bir şekilde görülmüştür.¹²³

5.3.Yemen

Körfez ülkeleri içerisinde önemli bir yeri olan Yemen, Arap baharıyla birlikte çalkantılı bir sürece girmiştir. Körfez ülkeleri üzerinde hissedilen İran tehdidi Hizbullah'ın faaliyetleri ile daha da belirgin hale gelmiştir. İran'ın izlediği mezhepçi politikaları ve bölgedeki yayılcı faaliyetleri Yemen'de de kendini Hizbullah üzerinden hissettirmektedir. Son yıllarda mezhep odaklı çatışmaların en etkin olduğu yerlerden birisi de Yemen olmuştur. Yemen'deki Şii Husiler ve Hizbullah bu çatışmaların ana aktörleri olmaktadır. Hizbullah on iki imam Şiiliğine mensup iken, Husiler Zeydiyye mezhebine mensupturlar.¹²⁴ Hizbullah ve Husi hareketi arasındaki işbirliği sayesinde Hizbullah Yemen'de de etkin olabilmektedir. Hizbullah Yemen'deki Husi birliklerine askeri eğitim vermek ve Suudi Arabistan'a karşı kullanılmak için çaba göstermektedir. Yemen'de mevcut hükümet Hizbullah'ın ülke içerisindeki şiddet ve terörizm içerikli faaliyetleri ile ilgili Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Hizbullah'ın Yemen içerisindeki varlığı Yemen'in en yakın müttefiklerinden Suudi Arabistan'ı da tedirgin etmektedir. Suud yönetimi Hizbullah'ın Yemen'deki faaliyetleri nedeniyle Lübnan'a yapacak olduğu maddi yardımdan vazgeçmiştir. Yemen'deki mevcut hükümet ülke içerisinde mevcut yönetim aleyhine faaliyet yürüten Husi militanlarına karşı Suudi Arabistan ve Yemen'deki halk direniş grupları ile beraber hareket etmektedir.¹²⁵ Yemen ve Suudi Arabistan'daki yetkililere göre, Hizbullah bölgede Suudi Arabistan'a karşıt bir tutum ile Husilerin arkasında durarak onları Suud Arabistan ve Yemen hükümetine karşı desteklemektedir. Hizbullah askerlerinin Yemen ile Suudi Arabistan sınırında dahil olduğu çatışmalarda çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine de neden olduğu iddia edilmiştir. Hizbullah'ın Yemen'de

¹²³ Bakeer, Ali Hussein, Hizbullah'ın Suriye'deki Askeri Operasyonları ve Olası Yansımaları, USAK Analiz, No.22, s.3-28, Temmuz 2013.

¹²⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ortadoğu'da Artan Kutuplaşma Tehlikesi ve Türkiye , Dış Politika Toplantıları-2 Raporu , s.11-12, Nisan 2015.

¹²⁵ İran Nerede Hizbullah Orada : Yemen, Timeturk Haber , Şubat 2016,

<http://www.timeturk.com/iran-nerede-hizbullah-orada-yemen/haber-132120> (Erişim Tarihi :10.05.2016)

Husi savaşçılara askeri eğitim vermesi, Yemen'deki mücadelenin bir parçası haline geldiğini ispat etmektedir.¹²⁶

Şii gruplar güncel olarak Yemen'i baskı altında tutmaktadırlar ki bu gruplar Hizbullah hareketi ile birbirlerine benzerdirler. Yemen'deki Şii grupları ve Hizbullah doğrudan İran tarafından desteklenmektedir. Hizbullah Lübnan, Irak ve Suriye'de popüler bir güç olarak oluşturulduğu gibi "Ensarullah" adı altında da Yemen'de faaliyetlerde bulunmuştur. Ensarullah hareketi Hizbullah'ın Yemen'de işbirliği içerisinde olduğu Şii bir gruptur.¹²⁷ Yemenli yetkililer ve Batı dünyasına göre Yemen'in arka planında görülmeyen bir İran ve Hizbullah bulunmaktadır. Geniş bir kitlesi bulunan Şii Husiler finansal ve lojistik olarak beslenmekte ve askeri mücadeleler için taktiksel eğitimler almaktadırlar. Günümüzde Şii Husiler Yemen içerisinde önemli bir nüfuza sahip olmuşlardır. 2010 yılında ortaya çıkan Wikileaks* belgelerine göre de Husiler büyük ölçüde İran ve Hizbullah tarafından himaye edilmektedir. İran'ın Husiler'e olan desteği Suudi Arabistan ve İran arasında yaşanan bölgesel vekalet savaşının bir parçası olarak düşünülmektedir. Ayrıca Hizbullah Husiler'e eğitim desteği yanında propaganda amaçlı medya eğitimi desteği de sağlamaktadır.¹²⁸

5.4.Irak

Günümüzde İran'ın etkin olduğu en önemli noktalardan birisi de Irak'tır. İran, Saddam Hüseyin döneminde yaşanan mücadeleler neticesinde Irak'ta bir etkinlik oluşturamamış ve Şii nüfuzunu kullanamamıştır. Bugün İran, Irak'taki Şii'leri Hizbullah üzerinden kontrol etmektedir. Irak'taki Şii vatandaşlar Saddam Hüseyin döneminde çok ciddi baskılar görmüş ve ülke içerisinde sürekli yok sayılmaya çalışılmıştır. İran, Saddam'ın devrilmesinin ardından farklı fikirler, etnik yapılar ve siyasal İslam'a farklı

¹²⁶ Al-Arabiya English, Lebanon Must Act on Hezbollah in Yemen, Middle East News, Şubat 2016. <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2016/02/24/Yemeni-govt-says-have-evidence-Hezbollah-is-involved-in-backing-the-Houthis.html> (Erişim Tarihi : 10.05.2016)

¹²⁷ Hamid, Saleh, Yemen's Houthis 'similar' to Lebanon's Hezbollah : Iran Official, Al-Arabiyya English, Ocak 2015.

*Wikileaks Belgeleri Nedir ? Bknz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/WikiLeaks>

¹²⁸ Salisbury, Peter, Yemen and Saudi-Iranian "Cold War", Middle East and North Africa Programme, Chatham House, s. 6-10, Şubat 2015.

yaklaşım tarzlarından ötürü bir süre daha Irak'ta etkinlik oluşturamamıştır. Nuri el-Maliki ile başlayan yeni süreçte, İran Maliki'nin en güçlü müttefiki ve destekleyici konumunda olmuştur. Ayrıca Irak'taki din adamı Muktedir el-Sadr'da İran ile iyi ilişkiler içerisine girmiş ama tamamen İran'ın emirleri altında bulunan bir profil sergilememiştir. Irak'ın önde gelen insanların İran ile işbirliğine rağmen, bütünüyle İran'ın buyruğu altına girmemesi başlangıçta Irak'ta bir Hizbullah varlığına işaret etmiyordu. Ancak Haziran 2014'ten itibaren IŞİD'in Musul başta olmak üzere Irak'ın bazı bölgelerini ele geçirmesi ve tahrip etmesi Irak'lı Şiiileri ve İran'ı tedirgin etmiştir. Şiiilere ait önemli merkezlerin ve türbelerin olduğu bölgelere doğru IŞİD'in ilerlemesi, Irak'ta Hizbullah'ın varlığını ortaya çıkarmaya başlamıştır.

IŞİD'in bölgede aktif bir rol üstlenmeye başlamasıyla İran devleti Irak'taki siyasi ve dini nüfuzunu artırmak için özel gayretler sarf etmeye başlamıştır. Seyit Haşim el-Haydari isminde bir Irak'lı din adamı, İran'ın Irak üzerindeki en etkin meşruiyet sağlayıcı aktörü olarak görev yapmaktaydı. Haydari'nin yüksek düzeyde karizması, İran dini lideri Hamaney ile olan bağlantısı ve Hizbullah lideri Hasan Nasrallah ile olan benzer özellikleri ile tanınmaktadır. Hizbullah'ın bölgedeki varlığını Irak'lı bir asker şu şekilde ifade etmektedir ; “Hizbullah'a mensup iyi derecede eğitilmiş onlarca askeri uzman, Irak'ta verilen mücadelenin askeri idaresine yardımcı olmak üzere bulunmaktadır. Bu insanlar doğrudan savaşmıyor ancak askeri operasyonlar konusunda tecrübeli oldukları için taktiksel destekte bulunuyorlar. IŞİD savaşçılarının zihinsel yapılarını herkesten iyi onlar biliyorlar.”¹²⁹ Hizbullah lideri Hasan Nasrallah da yapmış olduğu açıklamada Irak'taki varlıklarını teyit etmiştir. Nasrallah : “ İçinde bulunduğu bu kritik süreçten dolayı Irak toprakları içerisinde sınırlı sayıda askeri varlığımız mevcuttur. Çevremizde yaşanan olaylarda tarafsız kalmak ve görmezden gelmek mümkün değildir. Bizim coğrafyamızın yazgısı bu şekildedir. IŞİD, İsrail dışında bütün dünya için bir tehdittir. Asıl hedefleri Kudüs değil, Mekke ve Medine'dir. Suudi Arabistan devleti ve vatandaşları bu konuda daha dikkatli olmalıydılar. IŞİD'in

¹²⁹ Hashem, Ali, Hizbullah Irak'ta, Al-Monitor The Pulse of the Middle East, Kasım 2014.

ortaya koyduğu vahşi manzaralar ve insanın aklı ve vicdanıyla kabul etmediği hiçbir şey İslam dini içerisinde değerlendirilemez.”¹³⁰

6-Radikal Grupların Öncüsü Olarak Hizbullah

6.1.Radikalleşme Süreci

Osmanlı imparatorluğunun yıkılmasının ardından Sykes Picot düzenine¹³¹ göre oluşturulan yeni Ortadoğu’da en önemli toplumsal yapılanmalar olarak İslami hareketler göze çarpmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren etkin olmaya başlayan modernizm akımı ve sömürgecilik faaliyetleri İslam dünyasının problemlerini daha da artırarak, içinden çıkılmaz bir noktaya sürüklüyordu. İslami hareketler yaşanan toplumsal sorunlara çözüm bulmak amacıyla, modernizmi ele almaya ve onun üzerinden bir model oluşturmaya çalışsa da sömürgecilik faaliyetleri İslam toplumlarını milliyetçi bir çizgiye doğru yöneltmiştir. Osmanlı’nın yıkılışından itibaren milliyetçi eksende politik bir süreç yaşayan Ortadoğu’daki İslami örgütlenmeler, 1970’li yıllardan itibaren hızlı bir radikalleşme eğilimi içerisine girmişlerdir. 2000’li yılların gelmesiyle beraber radikal eğilimler bir nebze azalsa da halen daha İslami örgütlenmeler bölge üzerindeki etkilerini sürdürmektedirler. Her toplumda dini örgütlenmeler belli şartlar doğrultusunda oluşur ve şartların değişimine göre örgütlerin dinamikleri de değişir. Dini örgütlenmeler zamanla buldukları toplumların siyasetinde etkin bir figür haline gelirse, sadece o hareketin dini temelleri değil içerisinde bulunduğu ortamın siyasi şartları da göz önünde bulundurulmalıdır. Daha açık bir ifadeyle sadece dini argümanlara bakmak yerine, o toplumun siyasi, sosyal ve kültürel yapısı ile dış politikasını da ele almak gerekmektedir.

Ortadoğu’da İslami hareketler iki kısımda ele alınmaktadır. Birincisi, Mısır’da Hasan el-Benna’nın kurduğu ve Seyid Kutub’un fikri temelini oluşturduğu İhvan-ı Müslimin (k.1928) , Pakistan’da Mevdudi’nin kurduğu Cemaati İslami (k.1941) ve İran’da Ali Şeriatî gibi insanların oluşturduğu şiddet içermeyen ılımlı hareketler,

¹³⁰ Nasrallah :Hizbullah Irak’ta Savaşıyor, Al-Jazeera Turk, Şubat 2015. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/nasrallah-hizbullah-irakta-savasiyor> (Erişim Tarihi : 13.05.2016)

¹³¹ Şahin, İsmail, Şahin, Cemile, Şükür, İsmail, Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu : Sykes-Picot Antlaşması, The Journal of Academic Social Science Studies, No : 38, Ekim 2015.

ikincisi 1980’li yılların başında ortaya çıkmaya başlayan ve şiddet unsurları içeren radikal hareketlerdir. Ancak radikal hareketlerin ideolojik bir temelden beslendikleri de ifade edilmektedir. Radikal gruplar için Müslümanlık sadece İslam’a girmek için bazı şartları kabul etmek demek değildir. Onlara göre Müslümanlık, İslam’ı temelinden anlamak ve ona uygun yaşamaktır ki bu durum kendi tanımlamaları dışındaki insanları ötekileştirmektedir. İslam ülkelerinin içerisinde bulunduğu yönetim şekillerinin İslam’a uygun olmadığını savunan bu örgütlenmeler, sorumlu her Müslüman’ın bu duruma karşı çıkması gerektiği düşüncesi üzerinde durmaktadırlar. Radikal örgütlenmeler, sömürgecilik, modernizm, siyonizm gibi konuları kendileri için bir tehdit olarak görmekle birlikte öncelikle içerideki tehditleri bertaraf etmek gerektiğini belirtmişlerdir. Bu tehdit İslam ülkelerinin içerisinde bulunduğu mevcut rejimler ve halktan kopuk yönetici elitlerdir. Bu düşünceden hareketle, gerçek bir Müslüman bu düzene itaat etmek yerine karşı koymalı ve düzenin değişimi için mücadele etmelidir görüşü ağır basmaktadır. Radikal örgütlenmelere göre düzenin değişimi kişilerin egemenliğini değil, Allah’ın egemenliğini içermelidir.¹³² Ortadoğu’daki radikal hareketler diğer dini hareketlere benzemeyerek modern dünyadaki siyasal yapılara meydan okumaktadır. Günümüzde İslami radikal hareketler coğrafi olarak geniş bir alana yayılmışlardır. Ortadoğu başta olmak üzere, Güney Doğu Asya, Afrika gibi pek çok yerde benzeri oluşumlara rastlanmaktadır. Bu hareketler, devlet temelli uluslar arası yapıları kaldırmaktan, rejimlerin çökertilmesine ve yerine İslami esaslı teolojik bir yapının oluşturulmasına kadar geniş bir yelpazede hedeflere sahiptirler. Radikal hareketler bölge üzerindeki faaliyetleri ile bir düzen oluşturmak yerine, etnik ve mezhep temelli çatışmalara neden olmakta, devletler ve toplumlar arasındaki düşmanlıkları artırmaktadır. İslami radikalizm şiddet faaliyetlerine katkı sağlamaya devam etmekte ve İslam dünyası içerisinde bir bölünmeye neden olmaktadır.¹³³ İslami radikalizm en bariz örneğini 11 Eylül saldırılarında gösterdi. 11 Eylül sonrası Batı kamuoyunda terörizm ile Ortadoğu ya da İslam dini arasında bir bağ olduğu kabul edilmeye başlandı.

¹³² Atacan, Fulya, Radikal İslam’ın Küresel Bir Tehdide Dönüşüm Süreci : Afganistan Deneyimi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s.32-34, Nisan 2008.

¹³³ Edit. Frisch, Hillel, Inbar, Efraim, Radical Islam and International Security, Routledge Publisher, s.11-13, New York 2008.

6.2.Hizbullah'ın Girişimleri

Ortadoğu'daki radikal hareketlerin başında gelen Hizbullah örgütü, özel bir Şii hareket olarak Lübnan sivil savaşı sürecinde meydana geldi. Hareket kuruluşu ile birlikte çeşitli Şii gruplar ile uyumlu bir yapı oluşturmuştur. 1985 yılındaki Açık Mektubu ile hareket resmiyet kazanmıştır. Hizbullah örgütü Lübnan'ın iç ve dış faktörlerinin bileşimi dışında doğmuştur. Onun kökenleri Şii topluluğunun 1950'lerden itibaren yavaş yavaş politikleşmesinde yatmaktadır. 1970'li yıllardan itibaren İmam Musa Sadr gibi insanların öncülüğü 1980'li yıllarda Hizbullah'ı oluşturmuştur. Ayrıca İran devleti de Hizbullah'ın oluşumunda dini, siyasi, askeri ve ekonomik açıdan direkt rol oynamıştır.

Hizbullah, herkes tarafından terörist bir örgüt olarak tanımlanmamaktadır. ABD ve İsrail'in oluşturduğu terör örgütleri listesinde yer almaktadır. Ayrıca İngiltere hükümeti de Hizbullah'ın askeri kanadını bir terör örgütü olarak kabul etmektedir. Avrupa parlamentosu 2005 yılında geçirdiği bir yasa tasarısında Hizbullah'ı bir terörist organizasyon olarak tanımlamıştır. Batı dünyasının Hizbullah'ı terörist bir yapı olarak tanımlamasının temel sebeplerinden birisi olarak Filistin'deki İslami cihad hareketi ve Hamas'ı desteklemesi gösterilmektedir. Hizbullah'ın Hamas'a her türlü propaganda ve materyal desteği sağladığı, Hamas'ın İsrail'e karşı yaptığı operasyonları da desteklediği öne sürülmektedir. Hizbullah'ın 1992-1994 yılları arasında Arjantin'de Yahudi Cemaatlerinin merkezlerine yapılan saldırılar, 2003 sonrası Irak'ta yaşanan kaosta oynadığı roller, Körfez ülkelerinin işlerine müdahil olması, 2004'ten beri Yemen'de Husiler ile olan ilişkileri de diğer problemler olarak iddia edilmektedir. Hizbullah yönetimi 1990'lı yıllar boyunca İsrail ile verdiği mücadelede terörist aktivitelerin içerisine girmemeye çalışmıştır. Ancak suikast bombacılarının kullanılmasına engel olamamıştır. Böylece örgüt insanları özellikle de gönüllü genç Şii savaşçıları İsrail hedeflerinin içerisinde bombacı olarak kullanmaya başlamıştır.¹³⁴

ABD ve Batılı güçlere karşı kutsal bir savaş verdiğini söyleyen Hizbullah'ın, 1985 yılında Beyrut'ta bir uçağın kaçırılması ve 1991 yılında ABD'li iki gazetecinin -

¹³⁴ Dalacoura, Katerina, *Islamist Terrorism and Democracy in the Middle East*, Cambridge University Press, s.81-93, New York 2011.

Terry Anderson ve Colonel William Higgins- kaçırlması olaylarıyla da ilgisi bulunmaktadır. Hizbullah bu iddiaları reddetmekle birlikte, konu ile ilgili olarak Central Intelligence Agency (CIA) ajanlarını suçlamaktadır. Ayrıca Hizbullah Lübnan içerisinde yaptığı bombalamalardan dolayı çok sayıda yabancı insanın ve Lübnan'ının ölümünden de sorumlu tutulmaktadır. 1983 yılında Beyrut yakınlarındaki Amerikan Deniz Kışlasının bombalanması ve yaklaşık 250 kişinin hayatını kaybetmesi en kanlı eylemlerden biri olarak kayıtlara geçmiştir. 2000'li yılların başında İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesi, Hizbullah'ın kendini "cihada" adamasının etkin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. ABD Başkanı George Bush terörizm ile mücadele kapsamında Hizbullah'ın özellikle sahip olduğu finansal desteği sona erdirmek için özel bir gayret sarf etmiştir. Bush yönetimi Hizbullah'ı bölgedeki diğer radikal gruplar "Taliban ve El-Kaide" ile aynı kategoride değerlendirdiğini ifade etmiştir. Lübnan hükümetine göre bu düşünce yanlıştır çünkü onlar Hizbullah'ı evrensel bağlamda Lübnan'da İsrail'e karşı oluşturulmuş bir direniş hareketi olarak görmektedirler. Böylece Lübnan yönetimi Hizbullah'a karşı ABD ile işbirliği yapmayı reddetmiştir. ABD'nin bu girişimleri İsrail ile olan işbirliğini de açıkça ortaya koymuştur.¹³⁵ Hizbullah günümüzde bir radikal örgütten daha fazlasıdır. Çünkü Lübnan parlamentosunda aktif bir politik parti olarak bulunmaktadır ve önemli sayıda koltuğa da sahiptir. Bunun yanında yerel yönetimlerde de etkin olan Hizbullah Lübnan'da belediyelerin %60'ını elinde bulundurmaktadır. Lübnan'daki zayıf Şiiiler arasında çok güçlü bir popülariteye sahip olan Hizbullah özellikle 2005 seçimleri ile Lübnan içerisinde gücünü açık bir şekilde göstermiştir. Bu seçimde görülmüştür ki Lübnan halkı Hizbullah'ın yaptığı faaliyetleri desteklemektedir. Konu ile ilgili 2005 yılında yapılan bir ankette Hizbullah'ın silahsızlanmasına Lübnan halkının karşı çıktığı görülmektedir.¹³⁶

1989 yılında Lübnan'da Hristiyan-Müslüman hakimiyet çatışmasından doğan sivil savaşı bitiren Taif Antlaşması sonrası Şii gruplar Lübnan'ın yaklaşık %35 ini oluşturmaya başlamışlardır. Bu durum ülke içerisinde Hristiyan grup olan Maruniler ve

¹³⁵ Davidson, Lawrence, Islamic Fundamentalism, Green Wood Press, s.80-81, London 2003.

¹³⁶ Edit. Aldis, Anne, Herd, Graeme P., The Ideological War on Terror, Routledge Publisher, s.55-57, New York 2007.

diğer Müslüman grup olan Sünni'ler için bir tehdit olarak algılanıyordu. Çünkü savaş öncesinde her iki grubunda Lübnan içerisinde nüfus yoğunluğu daha fazlaydı. Ayrıca Sünni ve Maruni topluluklar savaş sonrası dış desteklerini de önemli oranda kaybetmişlerdir. Sünni ve Maruni liderler Şii'leri engellemek için savaş sonrası ortak kararlar almışlardır. Şiiler Lübnan'daki Cumhurbaşkanlığı makamının Marunilerin elinde, Başbakanlığın Sünnilerin elinde olduğunu ifade ederek kendileri de eşit oranda resmi bir statü talebinde bulunmuşlardır. Hizbullah adeta bir güç gösteri yaparak 1989 yılındaki seçimlerde Cumhurbaşkanlığını kazanan Rene Mu'awwad'a yönelik bir suikast gerçekleştirmiş ve patlatılan bomba ile Rene Mu'awwad öldürülmüştür.¹³⁷

Lübnan içerisindeki etkin politikaları ve sosyal çalışmaları, ABD ve İsrail'e karşı olan operasyonları ile Hizbullah Lübnan'da kendisinden daha eski bir oluşum olan Emel hareketini baskılamıştır. Emel hareketi mensupları Lübnan'daki Şii'lerin yeniden kalbini fethetmek, etkin olmak ve gücünü ispat etmek için Hizbullah ile rekabet etmeye başlamıştır. Emel hareketinin İsrail ve ABD'ye olan bakış açısı Hizbullah ile aynı olmamış ve Emel hareketi dengeli bir politik süreçten yana olmuştur. Lübnan sivil savaşı sonrası da Emel hareketi ile Hizbullah çatışması devam etmiştir. Emel hareketi Lübnan'daki kurulu düzen içerisinde bir reform yolunu kabul etmesine rağmen, Hizbullah geçmişteki düzeni reddedip, İslami bir vizyon ile yeni bir düzen kurulmasını savunmuştur. Emel hareketi, Batı dünyası ile çatışmanın tehlikeli olduğunu düşünse de, Hizbullah "Büyük Şeytan" olarak adlandırdığı ABD ve batı dünyası ile şiddet ve terörizm aracılığıyla mücadele etmeyi tercih etmiştir.¹³⁸

7-Hizbullah/Mezhepçilik İlişkisi

Dinin inanç esaslarını anlama ve yorumlama noktasında kendine özgü yaklaşımlara sahip düşünce sistemi ve bu yaklaşımlardan meydana gelen çeşitli ekollerin ürettiği ilmi ve fikri birikim "mezhep" olarak adlandırılmaktadır. Sözlükte ; gitmek manasındaki "zehab" kökünden türeyen kelime dini anlamda ise ; dinin asli ve fer'i hükümlerinin ortaya çıkarılması ve yorumlanmasında otorite kabul edilen alimlerin ortaya koyduğu görüşler ve belirledikleri sistem olarak

¹³⁷ Edit. Maddy, Bruce-Weitzman, Inbar, Efraim, a.g.e., s.99-101.

¹³⁸ Esposito, John L., The Islamic Threat : Myth or Reality ? , Oxford University Press, s. 158-159, Oxford 1999.

tanımlanmaktadır. İman esasları ile ilgili olanlar itikadi, diğerleri ise fikhi mezhepler olarak ifade edilmektedir.¹³⁹

Tablo 4: Lübnan’da Dini Gruplar

Grup	Sayı	Yüzde
Şiî	1,192,000	% 34
Sünni	701,000	% 20
Marunî	666,000	% 19
Dürzî	280,000	% 8
Rum Ortodoks	210,000	% 6
Ermeni	210,000	% 6
Rum Katolik	175,000	% 5
Diğer	70,000	% 2
Toplam	3,506,000	% 100

7.1. Mezhepsel Ayrışmanın Temelleri

Sünni ve Şii bölünmesi¹⁴⁰ uzun bir tarihsel serüveni olan ve günümüzde de devam eden, İslam dünyasının en önemli problemlerinden biridir. Müslüman dünya yaklaşık 13 asırdır bu bölünmenin getirdiği problemlerle boğuşmakta ve üstesinden gelememektedir. Sünnilerin kendi inanç akideleri olduğu gibi, Şiiilerinde kendi inanç akideleri bulunmakta ve bunlar arasında ortak paydalar olmakla birlikte, ihtilafli noktalarda yer almaktadır. İhtilafli hususlar ayrıştırmayı derinleştirmekte ve toplumsal bütünleşmeyi zorlaştırmaktadır.

¹³⁹ Bostan, İdris, TDV İslam Ansiklopedisi “Mezhep” maddesi, Cilt 29, s.526, İstanbul 2010.

¹⁴⁰ Detaylı bilgi için bkz. Hazleton, Lesley, Peygamberden Sonra, Kitabix Yayınları, İstanbul 2013.

İslam dini içerisinde ilk derin ayrılıklar, hariciler ve Hz. Ali arasındaki mücadele ile baş göstermiş ve akabinde kader ve ilahi irade gibi konularla devam etmiştir. Bu ve benzeri tartışmaların yaşandığı dönemlerde İslam dünyasında henüz mezhebi bir bölünme yaşanmamıştı. Ardından Ahmet b. Hanbel ile başlayan Ehli Sünnet fırkası ve devamında İmam Ebu Hanife'nin Hz. Peygamber'e isnat edilen birtakım zayıf hadislerle ilgili içtihat yolunun açılması gerektiği görüşü ile yeni fırkalar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kaynaklar incelendiğinde Sünni ve Şiiiler arasında ortak inançların şunlar olduğu görülmektedir : Allah'ın birliği, peygamberlik ve ahiret inancı. Bu üç mesele iki grupta da ortak olmakta ve bunlar üzerinde bir ihtilaf yaşanmamaktadır. Buna karşın ihtilaf yaşanan noktalarda karşımıza en önemli konu olarak "imamet meselesi"¹⁴¹ çıkmaktadır. İslam tarihinde fırkaların ilk ortaya çıktığı dönemlerde halifelik kurumu ya da imamet meselesi İslam dininin temel esaslarından biri olarak görülüyordu. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra H.2. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan bir grubun, Hz. Peygamber'den sonra halifeliğin Hz.Ali'ye verilmesi gerektiğini, bunun Kur'an'a ve birtakım hadislere dayandığını iddia etmeleri hızlı bir şekilde imamet konusunu İslam'ın önemli bir meselesi haline getirmiştir. Buna karşın Sünniler ise hilafet ile ilgili kesin bir emrin bulunmadığını ve bu konuyu bir istişare mekanizması doğrultusunda kendi aralarında devam ettireceklerini ifade etmişlerdir.

Şiilik, siyasal bir akım olarak ortaya çıkmış ancak zamanla kendini dini bir akıma dönüştürmüştür. Şii inancına girmek isteyen birinin öncelikle imamet konusunun Hz. Ali'den ve onun soyundan gelenlerden devam ettirilmesi gerektiği inancını kabul etmesi şart olarak koşulur. Bu tutum Şiiliğin siyasi boyutuna işaret etmektedir. Çünkü bir insanın Müslüman olabilmesi için gerekli şartlar bellidir ve böyle bir şart bunlar arasında yer almamaktadır. Sünni inancına göre imametın yönetim anlamına gelmesi, Müslümanlar arasında olduğu süre içerisinde yönetici olarak görev yapmasıdır. Yani imam sadece bir toplumu belli bir süre yönetmek için yine Müslümanlar tarafından seçilen bir kişidir. Ehl-i sünnet bu görüşü ile imamet meselesine sadece yönetmek, bugünkü manada hükümet etmek anlamı dışında bir anlam yüklememiştir. Oysa Şiilikte

¹⁴¹ Detaylı bilgi için bkz. Onat, Hasan, Şii İmamet Nazariyesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 32, Ankara 1985.

imamet peygamberden sonra gelinen ve onun bazı vasıflarına sahip olunan bir makamdır.

İtikadi ayrılıkların yanı sıra Sünniler ve Şiiler arasında fiki ihtilaflarda bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlayan bu görüş ayrılıkları Şiiler arasında daha yoğun yaşanmaktadır. İctihat anlayışının Şia'da etkin bir şekilde sürdürülmesi ve müçtehitlerin sayısının fazla olması, Sünnilere oranla Şii'ler arasında bölünmeyi daha çok artırmıştır. Abdest, namaz, zekat, miras, evlilik hukuku, boşanma gibi konular önemli ayrılıkların olduğu fiki hususlardır. Şiiler ezan ve kamete "Eşhedü enne Aliyyen veliyullah, eşhedü enne Aliyyün ve evladuhu'l ma'sumin huçecullah" (şahitlik ederim ki Ali, Allahın dostudur ve şahitlik ederim ki Ali ve masum evlatları Allah'ın yol gösteren hüccetleridir) diye ilave ederler. Bunun yanında bir ilave daha yaparlar ki o da "Hayye ala hayri'l amel" (haydi amellerin en hayırlısına) ifadesidir.¹⁴² Hz.Peygamber'in 632 yılındaki vefatı sonrası, Müslümanları kim yönetecek sorusu en önemli müzakere konusu olmuştur. Bir rehberin seçilmesi konusu kararlaştırılmakla birlikte seçim yönteminin nasıl olacağı da bir diğer önemli soru olarak zihinlerde yer almaktaydı. Hz.Ebubekir ve ardından Hz.Ömer'in halifelik dönemlerinde sorunlar bir nebze aşılsa da üçüncü halife Hz.Osman'ın öldürülmesi ve 657 yılında yaşanan Sıffin Savaşı Müslümanlar arasında büyük bir fikir ayrılığının temelini atmıştır. Sıffin, Şam Valisi Muaviye'nin ordusu ile Hz.Ali'nin ordusu arasında yaşanan bir mücadeleydi. Siyasi ve teolojik ayrışmalar Sünni, Şii ve Harici olmak üzere İslam içerisinde üç farklı ekol ortaya çıkarmıştır. Harici ekolu zamanla önemini yitirmiştir ancak Sünni ve Şii ekoller varlıklarını sürdürmüşlerdir. Şiiler zamanla kendi içlerinde de Zeydiyye, İsmailiyye ve İmamiyye diye üç kola ayrılmışlardır.¹⁴³

7.2.Mezhepsel Fay Hatları ve Hizbullah

Ortadoğu tarihinde önemli bir yere sahip olan mezhepsel ayrışmalar ve çatışmalar, günümüzde bölgedeki siyasi atmosferi belirleme de kritik bir öneme sahiptir. İslam tarihindeki bu derin ayrışma bugün itibarıyla Pakistan'dan başlayıp,

¹⁴² El-Katip, Ahmet, Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik-Şiilik, Mana Yayınları, s.15-21, 86-89, Temmuz 2013.

¹⁴³ Edit. Marechal, Brigitte, Zemni, Sami, a.g.e., s.12.

Lübnan ve Suriye'ye kadar uzanan, Güney'deki Yemen ve Bahreyn gibi körfez ülkelerini de içine alan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Ortadoğu'daki bu bölünme din ile ilgili olduğu kadar siyaset ve kimlikle de ilgilidir. Çoğunluğu Monarşik yönetimlerle idare edilen ülkelerin liderleri kendi meşruiyetlerini sağlamak için mezhepleri ve ulemayı kendine bir araç olarak kullanmıştır. Böylece din ve siyaset birbiriyle ayrılmaz bir ilişki kurmuştur. Siyasetin takip ettiği politikalar genellikle mezhepsel fayları tetiklemiş ve çatışma potansiyeli bölge üzerinde hep sıcak tutulmuştur. Fay hatlarının önemli bir ayağı Lübnan'da bulunmaktadır ki Sünni nüfusun çok olduğu Trablus şehri içerisinde Şiiler ve Sünniler arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Hizbullah'ın Suriye'de başlayan iç savaşta Esad yanında saf tutması ve Esad'a askeri yardım desteğinde bulunması, Suriye'deki savaşta ölen Lübnan'lı Sünni'lerin varlığı, ülke içerisinde çatışmaları artırmaktadır.¹⁴⁴ Lübnan'da Sünni'ler Suriye'de rejim karşıtlarına destek verirken, Şii'ler Esad yönetimini desteklemektedirler. Esad yönetiminin Lübnan'daki Sünni isyancılara karşılık Şii'lere yardım etmesi de Lübnan içerisinde mezhepsel ayrılıkları körüklemektedir. Suriye'li mülteciler Esad ve Hizbullah arasında yaşanan bu denli ittifaktan önemli derecede rahatsız olmaktadır. Hizbullah'ın Suriye ile ilişkileri ve Esad'ın Lübnan'daki Sünni'ler ile mücadelede Hizbullah'a yardım etmesi, Sünni nüfusun askerileşmesine ve mücadele kapasitesini artırmasına neden olmuştur. Halbuki Lübnan'daki Sünni nüfus Hizbullah'ın İsrail ile verdiği mücadelede açık olarak Hizbullah'ı desteklemekte ve lehine birçok propaganda çalışması yapmaktaydı. Lübnan ve Suriye hattında yaşanan gelişmeler, özellikle Sünni ve Şii gençleri arasında radikalizmi artırmakta ve köktenci ideolojiyi yaygınlaştırmaktadır.¹⁴⁵

Suriye'de yaşanan çatışmalar Lübnan üzerindeki mezhepsel gerilimleri beslemekte ve hem Sünni hem de Şii'ler üzerinde yeni hareketlenmeler oluşturmaktadır. Lübnan'daki Sünni bölgelerdeki nüfus üzerinde yoğunlaşan Şiileştirme baskıları, kimlik temelli bir mücadelenin yaşandığının göstergesidir. Lübnan'daki Şii nüfus ve Hizbullah için Suriye'de Esad'ın devrilmesi, İran öncülüğünde oluşturulan Şii direniş hattına büyük bir darbedir. Dahası Lübnan, Suriye, Irak hattı boyunca uzanabilecek

¹⁴⁴ Bowen, Jeremy, Ortadoğu'da Şii-Sünni Fay Hattı, BBC Türkçe News , Aralık 2013.

¹⁴⁵ Abouzeid, Nahed, Lübnan : Suriye Savaşının Sıçradığı Ülke, BBC Türkçe News, Temmuz 2013.

bütünleşmiş bir Sünni eksenin Şii topluluklarını çok kolay baskılayabileceği ve Şii'lerin yeniden Sünni hakimiyeti altına girip onlara itaat etmeye mecbur kalacağı endişe yaşanmaktadır. Aynı şekilde Lübnan'daki Sünni'ler içinde Esad rejiminin ortadan kaldırılması, İran'ın Lübnan üzerindeki gücünü azaltacaktır. Böylece Sünni halk Lübnan'da Şii'lerin baskısı altında yaşamaktan kurtulacaktır. Sünni toplum arasında özellikle Irak işgali sonrası Şiiilerin güçlenmesi, Refik Hariri suikastı ve oğul Saad Hariri'nin kurduğu hükümetin Hizbullah'ın gayretleri ile düşürülmesi sonrası Şiiilere karşı büyük bir öfke ve katlanılmaz bir nefret duygusu oluşmaya başlamıştır. Suriye savaşı, Lübnan'da Hariri sonrası yaşanan belirsizlikler ve bütün bunların daha da aktifleştirdiği Selefi radikalizmi de bölge için görünmeyen bir başka tehdit olarak yer almaktadır. Arap baharı sonrasında Suudi Arabistan'ın gerçekleştirmiş olduğu iç ve dış bir takım reformlar ve Körfez'de Katar ile yaşadığı sorunlar Suud devletinin arkasında bulunan geleneksel Sünni desteğinin de azalmasına neden olmuştur.¹⁴⁶ Mezhepsel fay hatları 21. yüzyıl ile birlikte Ortadoğu'da yeniden aktifleşmeye başlamıştır. ABD'nin 11 Eylül akabinde ortaya koyduğu yeni yol haritası terörle mücadelede evrensel bir ortaklığı vaat ediyordu ancak kırılğan bir yapı olan bölgede mezhepsel çatışmaları daha da körüklemiştir. ABD'nin Irak işgali sonrası devrilen Saddam rejimi sonrası adeta yerle bir olan Irak, daha sonra bir türlü adil bir yönetim anlayışına ve ülke içi barışa hakim olamamıştır. Saddam döneminde Sünnilerin etkin olduğu ülkede, Saddam sonrası tam tersi bir tablo ortaya çıkmış ve mezhepsel çatışmalar yeniden tırmanmaya başlamıştır. Şii'lerin ülke yönetiminde güç sahibi olmaya başladığı bu dönemde İran ve Hizbullah'ta Irak'ta varlığını daha belirgin hale getirmiştir. Irak içerisindeki çatışmalarda 2003 yılından 2010'lu yıllara kadar çok sayıda sivil vatandaş hayatını kaybetmiştir. 2010'dan itibaren çatışmalar eskiye nazaran daha az seviyeye inmiştir ancak Irak'ta Sünni-Şii fay hattı etkin bir şekilde potansiyel varlığını sürdürmektedir. Özellikle İran ve Suudi Arabistan'ın birbirlerine karşı izlediği bölgesel güç olma yolundaki hamleleri mezhepsel çatışmalara sirayet etmiştir. Yaşanan çatışmaların medyada yer alması ve daha çok mezhepsel kimliklerin ön plana çıkarılması bölgedeki bölünmüşlüğü gözler önüne sermektedir.¹⁴⁷ IŞİD'in Musul'u işgal etmesiyle beraber

¹⁴⁶ Bahout, Joseph (çev.Mehmet Şehyoğlu), Lübnan ve Suriye'de Mezhepçilik, Dünya Bülteni Araştırma Masası, s. 9-12, Aralık 2013.

¹⁴⁷ Al-Jazeera Turk, Müslüman Toplumlarında Mezhepsel İlişkiler, Haber Analiz, Şubat 2013.

Şiiilerin yaşadığı Samara, Necef, Kerbela gibi şehirleri korumak amacıyla Hizbullah Irak'ta daha aktif olarak yer almaya başlamıştır. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah : “Hizbullah'ın Suriye'de kendini feda ettiği gibi Irak'ta da kutsal değerleri ve şehirleri için kendilerini feda etmekten ve şehit olmaktan çekinmeyeceklerini ifade etmiştir.” Bu amaç doğrultusunda Hizbullah Irak ordusu ile birlikte IŞİD'e karşı savaşmıştır. Bu iddialar zamanla Hizbullah tarafından reddedilse de Hizbullah'ın uzun yıllardır Irak'taki Şii'ler ile olan bağı, Irak ordusundaki askerleri verdiği eğitim ve strateji desteği bu ülkedeki varlığını belgelemektedir. Hizbullah'ın Irak'taki Şii'lere olan desteği ve Sünni kesimden destek bulan IŞİD ile mücadelesi bölgedeki mezhepsel fay hatlarını daha da gerginleştirmektedir.¹⁴⁸

8-Selefi Radikalizm ve Hizbullah

Müslüman dünyayı geçmişteki özlem duyulan büyük ihtişama yeniden kavuşturmak ve Afrika'dan Asya'ya kadar uzanan güçlü bir İslam devletini oluşturmak hedefiyle ortaya çıkan revizyonist harekete “selefi radikalizm”¹⁴⁹ adı verilmektedir. Selefi radikalizm orijinal İslamı yeniden inşa etmek ve Peygamber'in yolundan gitmeyi kendine amaç edinmekte ve bunu başarmak için şiddetli bir strateji olarak görmektedir. Bu hareket küresel olarak, batılı güçler ile mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Bu amacın nedeni İslami bir devletin kuruluşunun önündeki en önemli engel olarak batılı güçlerin görülmesidir. Selefi Radikalizm'in öncülerinden olan El-Kaide hareketi ki içerisinde çeşitli terörist grupları barındırmakta ve onları yönetmektedir. Selefi ideoloji gerek El-Kaide gerekse diğer grupların misyonlarını belirlemede ana etken olarak yer almaktadır. Temelde Cihad kavramı İslam dini içerisinde yer alan bir kavramdır ve Allah'ın yolunda mücadele etmek ve dini yaymak anlamında bir eylemi ifade etmektedir ancak bunu yapmak için ortak bir yöntem Müslümanlar arasında kabul edilmemiştir. İslam'a göre daha büyük bir cihad da vardır ki o da kişinin kendi nefsi ile olan mücadelesidir. Bu mücadele Allah'ın temel olarak emrettiği namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetleri

<http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/musluman-toplumlarda-mezhepsel-iliskiler>

(Erişim Tarihi : 24.05.2016)

¹⁴⁸ Mouzahem, Haytham, Lebanese Hezbollah Unlikely to intervene in Iraq Crisis, Al- Monitor The Pulse of the Middle East, July 2014.

¹⁴⁹ Demir, Hilmi, Radikal Selefi Hareketler ve Terör Örgütleri : Kavram ve Teorik Çerçeve, TEPAV, s.3-7, Şubat 2016.

yerine getirmek ve iyiliği emredip kötülükten sakınmayı kapsamaktadır. Cihad anlayışı İslam'ı yaymak için Müslümanlar adına zaruri görülen bir adımdır. Ancak kullanılan metodoloji olarak cihad anlayışını diyalog / hoşgörü yoluyla ve şiddet yoluyla olmak üzere iki farklı anlayışta değerlendirmek gerekmektedir.

Selefi Radikalizm'in öncülerinin çoğunluğu 1980'nin başlarında farklı ülkelerden Afganistan'a gelmiş ve burada birbirleriyle bağlantı kurmuşlardır. Afganistan Selefi Radikalizm'in ana kuruluş merkezlerinden birisidir. Mısır ise Selefi radikalizm için bir diğer önemli ülkedir ancak Mısır'daki selefi gruplar biraz daha karmaşıktır. El-Kaide'nin (k.1988) daha sonra lideri olacak olan Ayman El-Zevahiri, Mısır'da kurulan (k.1987) "Mısır İslami Cihad"¹⁵⁰ grubunun liderliğini yürütmüş ve El-Kaide'nin de ikinci adamı pozisyonunda bulunmuştur. Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı işgal etmesi direniş hareketi olarak Selefi radikalistlerin Rusya'ya ve komünizme karşı bir mücadeleye girişmesine neden olmuştur. Verilen mücadelenin ardından Rusya 1988 yılında Afganistan'dan çekileceğini ilan etmiştir. Afganistan'dan Rusya'nın çekilmesi Selefi radikalist hareket için adeta dönüm noktası olmuştur. Sürgünde bulunan birçok mücahid topluluklar kendi yurtlarına dönmeye başlamışlardır. Suudi Arabistan, Mısır, Fas, Cezayir, Endonezya gibi ülkelerden ve Avrupa ile Amerika'dan pek çok mücahid Afganistan'a geri gelmiştir. Afganistan'da merkez oluşturmaya başlayan Selefi radikalistler Pakistan'ın Peşaver bölgesinde Kasım 1989'da liderlerinden Abdullah Azzam ve iki çocuğun bombalı bir eylemle öldürülmeleri üzerine El-Kaide etrafında birleşerek şiddet faaliyetlerine başlamışlardır. Selefi radikalizm'in en önemli eylem ayağı olan El-Kaide'nin kurucusu ve uzun yıllar liderliğini yürüten kişi Usame bin Ladin'dir. Afganistan'daki faaliyetleri kapsamında Usame bin Ladin birçok bağımsız radikal örgütlenmeleri Selefi hareket'in çatısı altında topladı. Arap dünyası dışında Kuzey Afrika ve Avrupa ülkelerinden de Müslüman gruplarla bağlantılar kurmuştur. Suudi Arabistan'daki selefi gruplara da davetiye çıkaran Usame bin Ladin'in Suud devleti içerisinde networku hala tam olarak bilinmemektedir. Güney doğu Asya ülkeleri ile de işbirliği kurarak Malezya, Endonezya, Filipinler gibi ülkelerden Müslümanları Selefi radikalist harekete davet etmiştir. Böylece Selefi radikalist hareket kısa zamanda

¹⁵⁰ Yıldırım, Ramazan, Abdulcelil, Tarık, Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya, Seta Yayınları, S.2, s.64, Ocak 2012.

çok güçlü bir yapı haline gelmeye başlamıştır. 11 Eylül saldırılarının başarılı olmasının ardından Selefi radikalist akım ve El-Kaide üzerinde baskılar artmaya başlamıştır. El-Kaide yöneticileri ABD'nin sınırlı bir karşılık vereceğini ümit ediyordu. Clinton döneminde Doğu Afrika'daki Kenya ve Tanzania büyükelçiliklerinin bombalamasının (1998) sonucunda ABD'nin tavrını emsal olarak görmekteydi. Ancak Bush yönetimi El-Kaide'nin fonlarını dondurma ve Afganistan'ı işgal etme kararı alarak büyük bir mücadele başlatmıştır.¹⁵¹

Sünni radikal hareketlerin Ortadoğu'da belirmeye başlaması ve yayılmasında Mısır önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır. Seyyid Kutup, Mevdudi gibi insanların öncülük ettiği fikirler zamanla geniş ölçüde formüle edilerek Radikal Sünni İslami hareketlere zemin hazırlamıştır. 1980 ve 1990'lı yıllar boyunca Müslüman ülkelerdeki yöneticilerin başarısızlığının bir sonucu olarak Radikal hareketler aktif bir şekilde kamuoyunda yer edinmeye başlamıştır. Müslümanlar içerisindeki bazı gruplar sekülerizmden* dolayı İslam'ın ihmal edildiğini ve Müslüman toplumlarda bazı şeylerin yanlış gittiğini düşünmekteydiler. Radikal İslami hareketlere katılan Müslümanların çoğunluğu 1980'li yıllara kadar yaşamlarının bir kısmını hapisanelerde geçirmişlerdir. 1967 yılında İsrail'in işgal ettiği topraklarla birlikte gelişen Arap-İsrail savaşları da radikal grupların daha fazla ateşlenmesine sebep olmuştur. 1980'li yıllarla beraber Ortadoğu'da meşru yönetimlerin ve otoritelerin azalması, ABD ve Rusya'nın bölgeye müdahil olmaya başlaması, çeşitli girişimlere kapı aralamıştır. Suudi Arabistan ile Selefi radikalistler arasındaki ilişki olumlu bir şekilde seyretmemiş ve Suud için ABD'nin müttefikliği Selefi radikalistlerden ve El-Kaide'den daha ağır basmıştır. 1995-1998 yılları arasında Mısır yönetimine karşı devirme girişiminde de bulunan Selefi radikalistler Mübarek'i devirme konusunda başarılı olamamış ancak Mısır'da giriştikleri eylemler önemli bir turizm ülkesi olan Mısır'ın turizmüne büyük bir darbe vurmuştur. 1980'li yıllarda Sünni Selefi radikalizm hareketlerin ortaya çıkmaya başladığı dönemde, Şiiilik anlayışı da İran ve Lübnan özelinde dönüşmeye başlıyordu. 1960'lı yıllardan beri İran'da Humeyni'nin ve arkadaşlarının verdiği mücadele 1979 yılında başarıyla sonuçlanmış ve İslam devrimi gerçekleşmiştir. Devrim sonrası Humeyni askeri cihad

¹⁵¹ Sageman, Marc, Understanding Terror Networks, Pennsylvania University Press, s.1-50, Pennsylvania 2004.

*Sekülerizm Nedir ? Bknz. <http://www.turkedebiyati.org/sekuler/>

teorilerini geliştirmiştir. İran'ın güçlenmeye başlaması ve cihadist teoriyi uygulamaya koyacak olması özellikle ABD'de ciddi bir tehdit oluşturmuştur. İran devrim sonrası radikalizm amacı doğrultusunda Lübnan'da sivil savaşın devam ettiği sürede ortaya çıkan Hizbullah hareketine destek vermiş ve onun güçlenip Lübnan politikasında etkin olması için çaba sarf etmiştir. Lübnan'da Hizbullah'ın İsrail ile verdiği mücadele ve Şii topluluklarındaki çarpıcı değişimler radikal Şii grupların başarısı olarak kabul edilmiştir. İran ve Lübnan'daki Hizbullah'ın liderlerinin bazıları radikalist fikirlere sahip insanları bombalı eylemlere teşvik etmişler ve onların başarısı için dua etmelerini Şii halktan istemişlerdir. 1990'lı yıllardan itibaren bombalı eylemlerden vazgeçerek gruplar halinde savaşma stratejini belirlemişlerdir. Uygulanan stratejiler İsrail'i Lübnan'dan çıkartma noktasında başarılı olmuştur. Arap Müslüman'ların çoğuna göre, Hizbullah'ın elde ettiği başarının arkasında yatan faktör cihad anlayışı ve İslami prensiplerin uygulanmasıydı. Radikal İslam kazandığı başarılarla derin bir tatmin yaşamaktaydı. Şii radikalizmin temsilcisi Hizbullah ve Sünni Selefi radikalizmin temsilcisi El-Kaide aynı periyotta farklı bölgelerde mücadele vermekteydiler.¹⁵²

Selefi radikalizm hareketi içerisinde aktif rol üstlenen ve uzun yıllar El-Kaide'nin liderliğini yapan Usame Bin Ladin 1955 yılında Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde doğmuştur. Babası Muhammed bin Ladin'in kökenleri Yemen'e dayanmaktadır. 1979 yılına kadar Suudi Arabistan'da kalan bin Ladin bu tarihten sonra Sovyet işgalindeki Afganistan'da mücadele etmek üzere Suudi Arabistan'dan ayrılmıştır. 1980 yılında Afganistan Hizmetler bürosunun kuruluşunda yer almıştır. Buradan Afganistan'daki ve Filistin'deki direnişçilere yardımlar gönderilmiştir. Usame bin Ladin ayrıca Afganistan ve Pakistan'da pek çok eğitim kampını organize edip, direnişçilerin eğitilmesini sağlamıştır. 1988 yılından itibaren tekrar Suudi Arabistan'a ailesinin yanına dönmüş ve kendi ticari faaliyetleri ile ilgilenmeye başlamıştır. Ancak bu süreçte Suudi Arabistan ve Yemen'deki mevcut düzen karşıtı grupları desteklemeye devam etmiştir. Suud yönetimi muhalefet hareketlerine desteğinden dolayı 1991'de

¹⁵² Cook, David, Understanding Jihad, California University Press, s. 106-136, California 2005.

Usame bin Ladin'i ülke dışına çıkartmıştır. Bu tarihten itibaren Usame bin Ladin El-Kaide içerisinde liderlik üstlenip Afganistan merkezli aktif faaliyetlerine başlamıştır.¹⁵³

Selefi radikalist gruplar ve öncüleri El-Kaide günümüzde geniş bir bölgeye yayılarak radikalizm propagandası yapmaktadır. 1990'da Selefi radikalist akım El-Kaide, Taliban, Mısır¹⁵⁴ ve Filistin İslami Cihad hareket gibi birçok koldan meydana gelmekteydi. Bugün bunların içerisinde özellikle El-Kaide çok daha aktif ve geniş bir alanda hakim bulunmaktadır. El-Kaide, İslami hareketlere öncülük etmek amacıyla mücadele vermiş ve cihad dalgasını uluslar arası çapta yaymaya ve adeta bir kıvılcım olmaya çalışmıştır. 1995'ten sonra El-Kaide stratejik değişimlere giderek yakın düşman yaklaşımından uzak düşman yaklaşımına odaklanmaya başlamıştır. ABD ve batılı ülkelerin Müslüman ülkeler üzerindeki emperyalist planlarını bir tehdit olarak gören El-Kaide en önemli hedef olarak ABD ve müttefiklerini görmeye başlamıştır. Selefi radikalizmin öncülerinden Ayman El-Zevahiri'ye göre ABD ve Batılı ülkeler El-Kaide'nin küresel ölçekte oluşturmak istediği halifelik olgusundan derin endişe duymakta ve bunun gerçekleşmemesi için mücadele vermektedir. 1996 yılında El-Kaide lideri Usame bin Ladin, ABD'ye karşı savaş ilanını deklare etmiştir. Böylece küresel Selefi radikalizm resmen ortaya çıkmıştır. El-Kaide Müslüman coğrafyadaki ABD unsurlarını bölge dışına çıkartmayı önemle vurgulamıştır. Ancak o dönemde düşman askeri kuvvetlerdi ki siviller henüz hedef olarak görülüyordu. 1998 yılından itibaren ise El-Kaide stratejisini değiştirerek sivil-asker ayrımı yapmayacağını ve bütün ABD'li vatandaşların Selefi radikalistlerin hedefinde olduğunu ilan etmiştir. El-Kaide gerçekleştirdiği 11 Eylül saldırıları sonrası gücünü Afganistan'dan Sudan'a kaydırmak zorunda kalmıştır. Sudan'da yer aldığı dönem boyunca birçok uluslar arası terörizm organizasyonu ile ilgilendi ve çeşitli direniş aktiviteleri düzenledi. El-Kaide'nin güçlü bağlantıları birçok ülkede ona etkin çalışabilme imkanları sağlamaktaydı. Sudan ve Afganistan dışında Cezayir, Libya, Mısır, Yemen, Ürdün, Pakistan, Etiyopya, Somali, Uganda gibi ülkelerde de Radikal İslamcılar tarafından destek görmekteydi. Sudan yılları boyunca Müslüman Arap rejimlerle verilen mücadelelerde pek çok mücahid El-Kaide yanında savaşmıştır. Selefi radikalizmin küresel bir cihad hareketine dönüşmesi

¹⁵³ Vas, Luis S.R., Osama bin Laden : King of Terror, Pustak Mahal Publisher, s.10-13, October 2001.

¹⁵⁴ Büyükkara, Mehmet Ali, Çağdaş İslami Akımlar, Klasik Yayınları, 3.Baskı, Mart 2016.

ise 2000’li yılların başlarından itibaren gerçekleşmeye başlamıştır. 2001’de ABD’de düzenlenen ve büyük yankı uyandıran eylemler sonrası ABD “terörizmle küresel savaş” kararı almıştır. El-Kaide ABD dışında 2004 yılında İspanya’nın Madrid şehrinde, 2005 yılında İngiltere’nin Londra şehrinde yaşanan bombalı saldırılarda da bir numaralı şüpheli olarak görülmektedir. Ayrıca Mısır, Türkiye, Irak, Ürdün, Pakistan, Fas, Suudi Arabistan gibi ülkelerde de 2001-2007 yılları arasında çeşitli bombalı saldırılara karışmıştır. Usame bin Ladin’in 2011 yılında öldürülmesinden sonra örgütün liderliğine Selefî radikalizm hareketi içerisinde baştan beri aktif görev yapan Ayman El-Zevahiri getirilmiştir.¹⁵⁵ Selefî radikaller ile Hizbullah’ın ilişkisi son yıllarda olumsuz seyir etmektedir. Suriye’deki iç savaşta Esad’ın yanında müttefik olan Hizbullah’a karşı Selefiler’den büyük bir tepki gelmiştir. Selefilerin içerisinde bazı insanların Şii Hizbullah üyelerinin Suriye’de ve İsrail saldırılarında yaşamlarını kaybetmeleri için dua ettikleri iddia edilmektedir. Sünni Selefiler’e göre Şii’ler Yahudi’lerin bölgeye sızmasının sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Radikal Selefiler’in çoğunluğu Şii’ler ve onların uzantıları olan gruplarla mücadele edilmesini ve onlarla hiçbir şekilde işbirliğine girilmemesini düşünmektedir. Onlara göre Şii’ler “bid’at “yolunu takip etmektedirler ve bu yol İslam’ı hiçbir şekilde temsil etmemektedir. Selefî radikalizmin katı prensipleri ile Hizbullah’ın ideolojileri birbirlerine uymamakta ve mezhepsel çatışmalar bölgede varlığını korumaktadır.¹⁵⁶

9-Hizbullah / Terörizm İlişkisi

9.1.Terörizm’in Tanımı ?

Latince kökenli bir kelime olan terör “korkudan titremek” veya “titreyecek bir şeyin olması” anlamlarına gelmektedir. Terör kelimesinin ilk olarak Fransız devriminden sonra kullanıldığı ifade edilmektedir. Terör ya da terörizm ifadesi zaman zaman şiddetle ya da anarşiyle bir arada kullanılmaktadır. Türkçede ise bir şeyden yıldırım ifadeyi terör kelimesi ile benzer anlamları çağrıştırmaktadır. Ancak zamanla terör ve anarşizm kavramları iç içe geçmiş ve terör eylemlerine katılan insanlara

¹⁵⁵ Moghadam, Assaf, The Globalization of Martyrdom, John Hopkins University Press, s.99-140, Maryland 2008.

¹⁵⁶ Mamouri, Ali, Why Salafists see Shiites as their greatest Enemy, Al-Monitor The Pulse of the Middle East, Şubat 2015.

teröristin dışında bazen anarşist de denilmiştir. Sosyal Bilimler Ansiklopedisinin “terrorism” maddesinin yazarı J.B.S Hardman’a göre : Daha önceden belirlenmiş bir amaç doğrultusunda, o amacı gerçekleştirmek için şiddet kullanan kişi ya da grupların takip ettiği metoda terörizm denilmektedir. Terörizm bu grupların amaçlarına karşı engel oluşturan kişi ya da kurumlara yönelik düzenlenen sistematik saldırılardır. W.T. Mallison ve S.V. Mallison’un yaptığı bir başka terörizm tanımlaması ise şu şekildedir : Birtakım siyasi ya da sosyal amaçları elde etmek için aşırılıklara varan şiddet kullanma eğilimidir. Bu tanımlama terörizm faaliyetlerinin ağırlıklı olarak siyasal ve sosyal hedefler doğrultusunda gerçekleştirildiğine işaret etmektedir. Türkiye’deki bilim adamları içerisinde terörizmin en kapsamlı tanımını yapanlardan birisi ise Şükrü Alparslan’dır. Terörizmi iki temel unsur üzerinden tanımlayan Alparslan’a göre birinci unsur amaç ikinci unsur ise araçtır. Amaç / araç unsurlarından ve uluslar arası yaklaşımlardan yola çıkarak karma bir tanım yapmıştır. Bu tanıma göre : Toplumda var olan mevcut düzeni kısmen ya da tamamen kaldıran ve kendi savunduğu herhangi bir görüşe uygun bir düzen kurmayı hedefleyen, bunun içinde toplumda büyük bir korku ve panik yaratarak devlete olan güveni, sağlanan disiplin ve düzeni yıkmaya çalışan şiddet faaliyetlerine “terörizm” denilmektedir. Amaçlanan hedef doğrultusunda şiddet unsuru “meşru veya gayri meşru” olmak üzere iki şekilde tasnif edilmektedir. Genel olarak terörizm faaliyetleri doğrultusunda kullanılan şiddet “gayri meşru” şiddet unsuru olarak kabul edilmektedir. Ancak bu şekilde yapılan tasnifler hangi şiddet unsurunun terörizm olup, hangisinin olmadığını ayırt etmekte büyük bir zorluğu da beraberinde getirmektedir ki bu yaklaşım terörizmin zamanla meşruiyetini sağlamak gibi bir problemi doğurabilir. Devlete karşı var olan terörün yanında zamanla devlet terörü söylemi de toplumsal hayatta var olmaya başlamıştır. Devletin tesis etmiş olduğu otoriteye karşı ayaklanan ve mevcut nizamı yıkmaya çalışanlara karşı devletin uyguladığı karşı direniş ve gerçekleştirdiği bir takım şiddet eylemleri de devlet terörü olarak tanımlanmaktadır. Çağdaş ve demokratik devletler genelde yaşanabilecek herhangi bir problemde ilk seçenek olarak diyalog ve diplomasi dilini tercih etmektedir. Ancak gerektiği takdirde en demokratik ülkelerde bile bazen şiddet yöntemine başvurulmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Yayla, Atilla, Terörizm : Kavramsal Bir Çerçeve, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, s.1-27.

9.2.Hizbullah'ın Terörizm Faaliyetleri

Kuruluşunda İmam Musa Sadr, Huseyin Fadlallah gibi fikri birikimi olan insanlardan beslenen Hizbullah, İslami düzeni yeniden tesis etmek ve Müslümanları içine düştükleri dar boğazdan kurtarmak gibi ana hedefleri benimsemiştir. Ayrıca barış ve diyalog ile çalışmalarını sürdürmek, insan haklarını öncelik, güçlü bir direniş şuuru oluşturmak temel prensipler olarak kamuoyuna deklare edilmiştir. Bütün bunlara karşın Hizbullah'ın 30 yılı aşkın sürede gerçekleştirdiği pek çok eylem, kuruluş felsefesi dışında hareket ettiğinin ve teorikte söylenenler ile pratikte gerçekleştirilenlerin uyuşmadığını açıkça göstermektedir. Hizbullah kuruluşundan beri gerek Lübnan'da gerekse bölgedeki diğer ülkelerde pek çok terör olaylarında yer almış ve Suriye, Irak, Yemen, Suudi Arabistan, İsrail gibi ülkelerde şiddet içeren eylemlerde şüpheli konumunda yer almıştır. Ayrıca ABD ve bazı Avrupa ülkelerinin Lübnan'da bulunan kuruluşlarına yönelik gerçekleştirilen eylemlerde de Hizbullah sorumlu olarak gösterilmektedir. Şii çizginin en önemli temsilcisi olan İran'ın¹⁵⁸ güdümünde pek çok faaliyette bulunan Hizbullah özellikle Sünni kesimler üzerinde hâkimiyet oluşturmak içinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Hizbullah kuruluşundan kısa bir süre sonra pek çok ülke tarafından terörist bir organizasyon olarak ilan edilmiştir. Ancak değişen konjonktüre göre Hizbullah ile ilgili görüşlerde değişmektedir. ABD ve Avrupa ülkeleri Hizbullah'ı terörist bir grup olarak ilan etmiş, ancak Arap ülkeleri mesafeli durmuşlardır. Buna karşın özellikle ABD'nin günümüzde İran ile oluşan yeni diyalogu Hizbullah ile ilgili görüşlerini de yeniden şekillendirmesine neden olmuştur. Arap ülkeleri ise İran ile olan ilişkisinden dolayı Hizbullah'ı terörist bir örgüt olarak tanımlamaya başlamışlardır.¹⁵⁹

Hizbullah'ın terörizm faaliyetleri ile ilişkisi 1980'li yılların ortalarından itibaren var olmaya başlamıştır. Lübnan özelinde faaliyetlerine başlayan örgüt ABD ve Fransa gibi ülkelerin Lübnan'da yer alan resmi temsilciliklerine yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir. Dahası ülke içerisindeki Şii köktenci grupların Hristiyan ve

Ankara 1990.

¹⁵⁸ Onat, Hasan, İran İslam Devrimi ve Şiilik, e-Makalat Dergisi, s.1-34, Güz 2013.

¹⁵⁹ Arap Birliği : Hizbullah Terör Örgütü, BBC Türkçe News, Mart 2016.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160311_arapbirligi_hizbullah

(Erişim Tarihi : 21.09.2016)

Müslüman'lar üzerinde baskıcı tavırlar sergiledikleri iddia edilmiştir. ABD'nin Lübnan'a askeri çıkarma yapması ve deniz yoluyla takviye destek göndermesi Hizbullah'ın Lübnan'da ABD kurumlarına yaptığı saldırıların ve Hristiyan nüfuza olan baskılarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. ABD 2001 yılında yayınladığı en çok aranan terörist listesinde üç Hizbullah üyesinin de ismi bulunmaktadır. Bu isimler; İmad Favez Mugniyeh, Hassan Ezzedin ve Ali Atwa olarak bilinmektedir. İmad Mugniyeh 1980'li yıllar boyunca ABD'ye karşı düzenlenen terörist eylemlerin planlayıcısı ve yürütücüsü olarak sorumlu gösterilmektedir. Hassan Ezzedin ise zaten ABD mahkemesince bir ABD uçağı kaçırmak ve bir ABD'liyi öldürmek suçundan aranmaktadır. Ali Atwa'da uçak kaçırmaya eyleminde suç ortağı olarak tanımlanmaktadır. Özellikle İmad Favez Mugniyeh, ABD tarafından en potansiyel tehdit olarak görülmekteydi ki 11 Eylül saldırılarında dahi parmağı olabileceği iddia edilmektedir. İmad Mugniyeh'in Usame bin Ladin ve El-Kaide ile 1990'lı yıllardan itibaren bir bağlantısı olabileceği düşünülmekteydi. 1995-1996 yılları arasında Suudi Arabistan'da ABD askeri personeline karşı yaşanan bombalı eylemler, Hizbullah ile El-Kaide bağlantısı iddialarını desteklemiştir. Ancak bunun ile ilgili kesin bir delil bulunamamıştır. Buna karşın Hizbullah, ABD'nin kuruluşlarına yönelik saldırıları reddetmiş ve saldırıların sorumlusunun kendileri olmadığını ısrarla vurgulamıştır. Köktenci gruplar ya da kişilerin bu eylemleri gerçekleştirdiğini savunan Hizbullah, kendilerinin aşırı gruplar ile aralarında bir bağ bulunmadığını iddia etmiştir.

Hizbullah'ın ABD dışında uzun süreli mücadele verdiği en önemli devlet ise İsrail'dir. Hizbullah, Beyrut ve Bekaa vadisindeki varlığı nedeniyle İsrail ile sürekli bir mücadele halindeydi. Hizbullah'ın 1985'den 2000'li yıllara kadar gerek bombalı eylemler gerekse doğrudan savaşmak şeklinde verdiği mücadeleler İsrail'de geniş yankı uyandırmıştır. O dönemde iktidarda bulunan Ehud Barak hükümeti yeni bir eylem planı hazırlamak zorunda bırakılmıştır. İsrail Hizbullah'ın saldırıları karşısında ağır kayıplar vermiştir. Gerçekleştirilen bombalı eylemler neticesinde İsrail Güney Lübnan'dan çekilme kararı almaya başlamıştır. 2000'li yılların başında İsrail ve Lübnan sınırı uluslar arası bir garantörlük doğrultusunda belirlenmiştir.¹⁶⁰ 2006 yılına kadar

¹⁶⁰ Harik, Judith Palmer, Hezbollah : The Changing Face of Terrorism, I.B.TAURIS Publisher, s.64-66, 125-145, 169-175, London 2004.

Hizbullah-İsrail ilişkileri durağan bir halde seyretmiştir. İsrail iki askerinin kaçırılması bahanesiyle Lübnan üzerinde yeniden başlattığı operasyonlarda en büyük karşıt güç olarak yine Hizbullah yer almıştır. İsrail'in Lübnan üzerindeki operasyonlarının en önemli amaçlarından birisi Lübnan siyasetinde etkin olan ve kendisine karşı birçok operasyon gerçekleştirip başarılı olan Hizbullah'ı zayıflamaktır. Hizbullah'ın bölge siyasetindeki gücünü kırmak aynı zamanda arka planında yer alan İran'ın da planlarını alt üst etmek anlamına geliyordu. Hizbullah İsrail ile giriştiği 2006 yılındaki savaşta başta Hayfa olmak üzere birçok İsrail şehirlerine uzun menzilli roketlerle saldırılar gerçekleştirmiştir. Savaşın devam ettiği süreçte İsrail'in barış görüşmeleri için teklif ettiği silahsızlanma ve eylemsizlik şartlarını, Hizbullah kabul etmeyeceğini bildirmiştir.¹⁶¹

Hizbullah'ın İsrail ve ABD dışında bazı ülkelere gerçekleştirdiği birkaç terörist eylem daha bulunmaktadır. 18 Temmuz 1994 yılında Arjantin'in Buenos Aires kentinde düzenlenen bombalı eylem bunlardan birisidir. Arjantin'in başkentindeki önemli Yahudi merkezlerinden birisi olan İsrail-Arjantin İşbirliği Derneği'ne yönelik düzenlenen bombalı saldırılar 85 insanın ölümü ve 150 insanın da yaralanması ile sonuçlanmıştır. Saldırıların hemen akabinde ABD, Federal Bureau of Investigation (FBI) içinden uzman bir ekip göndererek saldırıların incelenmesini istemiştir. Arjantin polisi de haftalarca Buenos Aires'te ev ev araştırmalarda bulunmuş ve saldırganların yakalanması için çalışmıştır. Yapılan detaylı incelemelerden sonra saldırıları Hizbullah militanların gerçekleştirdiği Arjantinli yetkililer tarafından açıklanmıştır. Lübnan'ın yine 1994 yılında Tayland'ın başkenti Bangkok'taki İsrail büyükelçiliğine yönelik bombalı saldırısı da bir diğer önemli eylemidir. Bu eylem büyükelçilik binasının bulunduğu cadde üzerinde gerçekleştirilmiş ancak tam olarak amacına varamamıştır. Hizbullah batı dünyasında özellikle Güney ve Kuzey Amerika ülkelerinde 90'lı yıllarda birçok bombalı eylem girişimlerinde bulunmuştur. Bu eylemlerde hedef olarak genellikle Yahudi merkezleri seçilmekteydi.¹⁶²

¹⁶¹ Köse, Talha, Lübnan Raporu, SETA Yayınları, s.26-35, Aralık 2006.

¹⁶² Levitt, Matthew, a.g.e., s.75-80, 117-119, 146-161.

ABD'nin son yıllarda İran'a yönelik değişen politik yaklaşımı Hizbullah'a da sirayet etmiştir. ABD'de her yıl düzenli olarak yayınlanan Ulusal İstihbarat Konseyi (NIC) raporunun 2015 yılı değerlendirmesinde Hizbullah ABD'nin güvenliğini tehdit eden terörist örgütler listesinden çıkartılmıştır. ABD açısından Hizbullah veya İran tehdidi tamamen geçmiş değildir. 2012 yılında Bulgaristan'da İsraililere yapılan saldırılar ve yine aynı yıl ABD'de Suudi Arabistan Büyükelçisi Adil Cubeyr'e yönelik suikast girişimlerinde Hizbullah en önemli şüpheli konumundadır. Hizbullah'ı terör listesinde göstermek için bu iki güncel olay ABD için yeterli sebep teşkil etmekteydi. Ancak son yıllarda gerek İran'ın gerekse Hizbullah'ın bölgesel problemlere yoğunlaşmasının, ABD'ye yönelik eylem planlarına fırsatları olmayacağı şeklinde değerlendirilmektedir. ABD'nin İran ve Hizbullah gibi Şii'lerin en önemli siyasi ve askeri güçlerine yönelik aldığı bu karar diğer taraftan Sünni gruplar üzerindeki baskıyı da artırmıştır. Raporda Şii gruplardan ziyade Sünni gruplarda terör faaliyetleri tehlikesinin daha çok olduğu vurgulanmakta ve bu durum mezhepsel çatışmaların önünü açmaktadır.¹⁶³

10-İran'ın Hizbullah Üzerindeki Gücü

İmam Humeyni'nin öncülüğünde 11 Şubat 1979 yılında gerçekleştirilen İran İslam devrimi bölge üzerinde büyük bir yankı uyandırmıştır. Ortadoğu'daki ittifaklar haritası, hegemonyaların dağılımı ve dış güçlerin bölge üzerindeki ilgileri devrimden sonra yeniden gözden geçirilmiş ve böylece bölgede yeni bir sürece girilmiştir. İran'ın gerek bölgedeki gerekse bölge dışındaki devletlerle ilişkisi devrim öncesi ve devrim sonrası diye iki bölümde ele alınmaya başlanmıştır. Başta ABD olmak üzere pek çok ülke devrimden sonra İran karşı mesafeli bir siyaset izlemeye başlamıştır. Devrim sonrası Rusya'nın İran ile iyi ilişkiler geliştirmeye başlaması ABD'nin en önemli endişelerinden birisi olmuştur.¹⁶⁴ İslam devriminin ardından İran, ABD'nin bölge üzerindeki hegemonyasını reddettiğini açıklamıştır. Böylece ilk kez bölgede İslami devletlerden birisi ABD'nin varlığını sorguluyor ve ayrıca Filistinli insanları İsrail'e

¹⁶³ Zuveyri, Mahcub, İran ve Hizbullah'ın Terör Listesinden Çıkartılmasının Yansımaları, Al-Jazeera Turk, Mart 2015.

¹⁶⁴ Khajehpour, Bijan, İran Rusya ile İlişkilerinde Yeni Bir Sayfa Açıyor, Al-Monitor the Pulse of the Middle East, Şubat 2014.

karşı destekliyordu. İran'ın devrim zaferinin ardından kısa bir zaman sonra İsrail'in İran büyükelçiliği kapatıldı ve daha sonra onun yerine Filistin büyükelçiliği açıldı. Aynı dönemlerde İran'da öğrencilerden oluşan bir grupta ABD'nin büyükelçiliğine bir saldırı gerçekleştirmiştir. Seküler bir devletten İslami rejimle yönetilen bir devletin ortaya çıkması özellikle bölge dışındaki birçok devletin, uluslar arası toplulukların, organizasyonların veya diğer güçlerin birbirleriyle işbirliği yapmalarına neden olmuştur.

Lübnan'da çalışmalarını sürdüren bir grup bilim adamı ve bazı İslami gruplar İran devriminin yaşanmasının ardından yeni oluşan İslami rejimi büyük bir umut kaynağı olarak görmüşlerdir.¹⁶⁵ İran'da oluşturulan İslami rejimin desteklenmesi ve bütün bölgeye yayılması fikri oluşmaya başlamıştır. Hizbullah hedefleri doğrultusunda ilerleyebilmek için İran ile yakın işbirliği içerisine girmek gerektiği görüşünü savunmaya başlamıştır. Neticede İran devrim muhafızlarının Lübnan'a sevk edilmesi ve burada İsrail'in işgaline karşı mücadele veren Lübnan'lı genç direnişçilere eğitim vermeleri ile beraber İran'ın Hizbullah ile ilişkisi açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. İran Lübnan'ı desteklemeyi ve oradaki halkın sosyal ihtiyaçlarına cevap vermeyi kendisi için bir sorumluluk olarak gördüğünü ve sorunların çözümüne katkı sağlamak istediğini ifade etmiştir. Hizbullah'ın İsrail işgaline karşı koymak için güvenli bir adım olarak gördüğü İran ile güçlü bir ilişki kurduğu ifade edilmektedir. Karşılıklı ilişkiler hızlıca ve güvenli bir şekilde oluşturuldu. Bu ittifak hem İran hem de Hizbullah için pozitif bir enerji yaratmıştır ki ittifakın arkasında birçok önemli sebep yer almaktadır. Hem İran hem de Hizbullah'ın, Humeyni'nin dini birikimine ve liderliğine inançları bulunmaktaydı. Böylece İran-Hizbullah ilişkisi Humeyni'nin uluslararası liderliği çerçevesinde belirlenmiştir. Buna göre Humeyni örnek alınacak ve tabi olunacak bir lider olarak görülmekteydi. İran ile Hizbullah'ın yakınlaşmasının Hizbullah'a göre bir sebebi de İran'ın benimsemiş olduğu İslami rejim ve prensiplerdir. Ayrıca İran'ın süper güçler tarafından yapılan hegemonya girişimlerini reddetmesi, tam bağımsızlık yolunda liberal hareketleri desteklemesi ve özellikle de İsrail işgaline karşı direniş hattına verdiği destek Hizbullah tarafından benimsenmekteydi. Hizbullah'a göre İran devrimden sonra İslam devletleri içerisinde uygulanabilir parlak bir manifestoyu temsil etmektedir. Her bir Müslüman da bu manifestoyu desteklemesi gerektiği

¹⁶⁵ Şen, Samet, Lübnan ve İran Arasındaki İdeolojik Yakınlaşmanın Tarihsel Kökeni, TUIÇ Akademi, Eylül 2016.

düşünülmektedir. Hizbullah'ın Güney Lübnan ve Batı Bekaa'da İsrail'e karşı elde ettiği başarılarında İran'ın aktif bir desteği bulunmaktaydı. Hizbullah bir taraftan İsrail'e karşı zafer elde ederken, diğer taraftan da ortaya koymuş olduğu hedefleri gerçekleştirmekteydi. İran dış politikası Humeyni'nin Cumhurbaşkanlığı süresince İsrail işgaline karşı olmak ve Filistin ile Lübnan'daki insan haklarını korumak üzere belirlendiği savunulmaktadır. Ayrıca İran'ın politik prensiplerinin de bunun üzerine kurgulandığı kabul edilmektedir. Ancak İran devleti içerisinde muhafazakârlar ve reformistler diye iki grubun varlığı, İran ve Hizbullah ilişkilerini zaman zaman çöküşü doğru götürmüştür. Özellikle reformistler, devlet yönetiminde, sosyal, ekonomik ve hukuki politikalarda Hizbullah ve direnişçiler ile aynı görüşleri paylaşmamaktaydı.¹⁶⁶

Hizbullah İsrail ile verdiği mücadeleler neticesinde Lübnan'da önemli derecedeki altyapı ve üstyapı hizmetleri tahrip edilmiştir. İran, Hizbullah'a yapmış olduğu maddi desteklerle Şii'lerin yaşadığı bölgelerin yeniden imar edilmesini temin etmiştir. İran'ın Hizbullah'a olan bu ekonomik yardımları Lübnan içerisindeki Şii'lerden ciddi bir destek görmekte ve İran popülaritesi Şii'ler arasında devamlı artmaktadır. Şii'lere ait ev, cami, ulaşım hizmetleri gibi yerlerin imarı Lübnan'da büyük maliyetleri kapsamaktadır ancak İran'ın desteği ile Hizbullah bütün bu sorunların üstesinden kolaylıkla gelebilmektedir. İran, Lübnan ve Hizbullah üzerindeki etkisini göstermek için İsrail ile Lübnan sınırındaki bölgelere çeşitli yatırımlar yapmaktadır. Buna karşın İran ısrarla Hizbullah ve Lübnan'a olan desteğinin arkasında mezhepsel bir yaklaşımın bulunmadığını ifade etmektedir. Lübnan halkına ve Hizbullah'a olan desteğini İran'ın Lübnan büyükelçisi Gazanfer Abadi şöyle açıklamaktadır : “Ezilen ve adaletsizliğe uğrayan insanların yanında yer almak İran İslam Cumhuriyeti'nin en temel ilkelerinden birisidir.” İran tüm Lübnan'da etkin olmak ve halkın sempatisini kazanmak istemektedir ancak bu özellikle ülkedeki Sünniler ve Hristiyan'lar arasında pek mümkün gözükmemektedir.¹⁶⁷ Hizbullah hareketinin önemli yöneticilerinden Şeyh Naim Kasım yazmış olduğu Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü : Hizbullah adlı kitabında kuruluş dönemlerinde İran'ın sağladığı istihbarat desteğini açıkça ifade etmektedir. Naim Kasım'a göre Hizbullah İran devletine büyük bir sadakatli bağlı

¹⁶⁶ Qassem, Naim (çev.Dalia Khalil), a.g.e., s.235-239.

¹⁶⁷ Torbey, Carine, Hizbullah Bölgeleri İran Yardımıyla Kalkınıyor, BBC Türkçe News, Haziran 2013.

bulunmaktadır. İran ve Hizbullah ilişkisinde, Hizbullah'ın Lübnan özelinde karar alabilme hürriyeti bulunmaktadır ancak Lübnan dışında faaliyet gösterilen tüm alanlarda İran'ın direktifleri doğrultusunda hareket edildiği anlaşılmaktadır. İran ne şartlarda olursa olsun mezhebi olarak sahip olduğu Şiilik anlayışı ve etnik olarak mensup bulunduğu Farsi köken sağlam bir istihbarat ağı kendisine sunmaktadır. Öyle ki devrim öncesi var olan SAVAK istihbarat birimi devrim sonrası da yeni yönetim ile var olmaya devam etmiştir. SAVAK istihbarat birimi Hizbullah'ın kuruluş sürecinde aktif bir görev üstlenmiş ve başlangıçta İran ile Hizbullah'ın koordinasyonu SAVAK üzerinden yürütülmüştür. Hizbullah'ın uluslar arası çapta 1990'lı yıllarda gerçekleştirdiği birçok operasyonda da SAVAK istihbarat biriminin olduğu iddia edilmektedir. Hizbullah kurulduğunda Lübnan içerisinde küçük bir güç olarak yer alırken, bugün İran'ın desteğiyle Lübnan'ın en büyük askeri gücü haline gelmiştir. Günümüzde ise Hizbullah'ın kontrolü daha çok Devrim Muhafızları tarafından sağlanmaktadır. İran bölgede yaşanabilecek bütün siyasi, ekonomik ve askeri krizleri kendisi için bir fırsat haline dönüştürebilmenin gayreti içerisinde bulunmakta ve Hizbullah'ı da başka ülkelerde bir araç olarak kullanmaktadır. Özellikle Suriye, Irak gibi ülkeler Hizbullah'ın Lübnan'dan sonra en aktif olduğu ülkeler olarak göze çarpmaktadır. Suriye'nin kuzeyindeki bazı bölgeler Hizbullah tarafından kontrol edilmektedir. İran'ın bu ülkelerdeki varlığı ve gücü Hizbullah üzerinden sağlanmaktadır.¹⁶⁸

İran devrimin başarıyla sonuçlanmasından itibaren Hizbullah'ta potansiyel bir güç görmüş ve bunu devrimi bölgeye ihraç etmek için kullanmayı düşünmüştür. Suriye ve İran'ın ittifakı bölgede İsrail ve Suudi Arabistan'a karşı verilecek mücadelelerde Hizbullah'ın iyi bir alternatif olduğuna işaret etmekteydi. Hizbullah hareketi hem İran hem de Suriye için faydalı bir askeri vekâlet aracı olarak değerlendirilmiştir. Suriye ve İran hızlıca Hizbullah üzerinde bir müttefik oluşturmuş ve Hizbullah'a birtakım sorumluluklar yüklemişlerdir. İran-Suriye ve Hizbullah ittifakı 1990'lar boyunca başarılı bir şekilde yürütülmüştür. 2000 yılında İsrail'e karşı elde edilen zaferde de İran ve Suriye'nin yardımı en büyük etkenlerdendir. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ise İran ve Suriye tarafından sınırlarına yakın bölgelerde en büyük tehdit olarak

¹⁶⁸ Timeturk Haber, İran'ın Üç Ordusu, Ocak 2015. <http://www.timeturk.com/tr/2015/01/28/iran-in-uc-ordusu.html>
(Erişim Tarihi : 01.06.2016)

yorumlanmıştır. İran başta olmak üzere Suriye ve Hizbullah dünyanın en büyük askeri gücünün yanı başlarında bulunmalarından büyük bir rahatsızlık duymuşlardır. Ancak İran Saddam Hüseyin'in devrilmesi sonrası oluşabilecek tabloda kendine yer açabilmek için siyasi, askeri ve istihbarati bir takım araçlar kullanmıştır. Ülke içerisindeki Şii topluluklar üzerinde etkin olabilmek için bir takım adımlar atmıştır ki Hizbullah burada yine önemli bir aktör olarak devreye girmiştir. Aynı dönemde Suriye ise İran'ın aksine Sünni Baasçı topluluklar ile bağlantı kurarak Baas rejimini bölge üzerinde yaymayı amaçlamıştır.¹⁶⁹ İran'ın Saddam sonrası Irak siyasetinde güçlü hale gelmesinde Hizbullah oradaki Şii grupları örgütleyerek aktif bir görev üstlenmiştir. İran'ın ve Hizbullah'ın Iraktaki varlığı Sünni grupların İran ve Hizbullah'a karşı anti-şii kampanyaları düzenlemelerine neden olmuştur. İran bölge üzerindeki tüm Şii toplulukları kendi amaçları doğrultusunda mobilize etmeyi amaçlamaktadır ve bu durum Sünniler tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmaktadır. Ayrıca Irak'ta uzun süre Başbakanlık görevini yürüten Nuri el-Maliki'nin de İran ile yakın bağlantıları bulunmaktaydı ve bu durum Hizbullah'ın işini kolaylaştırmıştır. Hizbullah'ın Irak'ta kurmuş olduğu eğitim kampları ve kendi bünyesinde oluşturduğu yerel Şii gruplar aracılığıyla Irak içerisinde Samarra gibi Şiiilerin yoğun yaşadığı şehirlerde kontrolü ele geçirdiği ifade edilmektedir. IŞİD Irakta ortaya çıkana kadar Hizbullah ülke içerisinde önemli bir İran gücü olarak bilinmekteydi.¹⁷⁰

Bütün bu gelişmeler üzerine açık bir şekilde görülmektedir ki İran-Hizbullah ilişkisi 1980'li yılların başından itibaren var olagelmıştır. İran İslam Cumhuriyeti kurulduğu günden beri Ortadoğu'da Şiiliğin en güçlü şekilde temsil edildiği merkez olması hasebiyle pek çok Sünni devlet tarafından risk olarak görülmüştür. Devrim sonrası planlanan hedefler doğrultusunda oluşturulan Devrim Konseyi İran dışındaki Şii yapılanmaları yönetecek ana merkez ve devrimin güvenliğini sağlayıp başka ülkelere de götürecektir bir kurum olarak görülmekteydi. Hizbullah ve İran işbirliği önemli aktörlerinden olan Devrim Muhafızları Hizbullah'ın bugün en önemli kontrolörü olarak bilinmekte ve İran-Hizbullah ilişkisini yürütmektedir. Hizbullah'ın kuruluşundan beri

¹⁶⁹ Bhalla, Reva, Syria, Hezbollah and Iran : An Alliance in Flux, Stratfor , October 2010,

https://www.stratfor.com/weekly/20101013_syria_hezbollah_iran_alliance_flux (Erişim Tarihi 03.06.2016)

¹⁷⁰ Smyth, Phillip, a.g.m., s.37-54.

İran'a olan aşırı sempatisi, devrime olan saygısı ve biatı da İran ile hukukunun temelini teşkil etmektedir. Hizbullah İran'dan devamlı olarak ekonomik destek almakta ve İran Hizbullah'a her yıl önemli bir bütçe ayırmaktadır. Hizbullah bu bütçeyi kendi iç işleri ve Şii grupları örgütlemek için kullanmaktadır. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'da devrimin mimarı Humeyni ile ilgili görüşlerini bir konuşmasında şu şekilde dile getirmektedir : “İmam Humeyni fakih, arif ve İslam düşünürü bir insandı. O çok değerli bir filozoftu. İran halkının ABD güdümündeki Şah yönetimine karşı başkaldırısına öncülük etmiş ve İslami bir düzenin gelmesine sağlamıştır. İmam Humeyni tüm zorluklara rağmen, halkı bilinçlendirmeye ve uyanmaya çağırmıştır. Kendisine karşı gösterilen bütün zorluklara rağmen, yılmadan, yorulmadan çalışmıştır. Gün gelecek herkes Humeyni'nin ne kadar büyük bir lider ve insan olduğunu anlayacaktır. Çünkü İmam Humeyni bir ülke ve düzen kurabilmek için alınabilecek en güzel örneklerden birisidir.”¹⁷¹

11-S.Arabistan'ın Hizbullah'a Bakışı ve Karşılıklı İlişkiler

İran ve Hizbullah'ın temsil ettiği Şii çizginin karşısında hiç şüphesiz en önemli blok olarak Suudi Arabistan'ın başını çektiği Sünni kesim bulunmaktadır. Suudi Arabistan ve Mısır bölgede Sünni çizgiyi temsil eden en önemli ülkelerin başında gelmekte ve özellikle Suudi Arabistan ile İran bölge üzerinde kıyasıya bir mücadele vermektedirler. Suudi Arabistan resmi olarak kabul ettiği Vehhabilik mezhebinin etkisi altında bir dini ve siyasi yönetim sergilemektedir. İran, Hizbullah gibi bir örgüt ile sürekli temas halinde olmasına rağmen, Suudi Arabistan Sünni Selefî örgütlerle iç içe bir görüntü içerisine girmemektedir. Suudi Arabistan radikal gruplarla arasında bir mesafe bulundurmaktadır. El-Kaide¹⁷² gibi Sünni Selefî anlayışı benimsemiş bir örgüt bile Suud yönetiminden yeterince destek bulamamıştır.

Suudi Arabistan'ın Hizbullah'a bakış açısını anlayabilmek için Suud-İran ilişkisini ve bölgesel rekabeti biraz incelemek gerekmektedir. İran'ın dış politikasında

¹⁷¹ Nasrallah : İmam Humeyni'nin Büyük Gelişmelerdeki ve Devrimlerdeki Esaslı Rolü Daha da Belirginleşecek, Medya Şafak, Haziran 2012.

<http://medyasafak.net/haber/475/nasrallah--imam-humeyni-nin-buyuk-gelismelerdeki-ve-devrimlerdeki-esas>

(Erişim Tarihi : 03.06.2016)

¹⁷² Cragin, R. Kim, Early History of Al-Qa'ida, Cambridge University Press, s.2-22, December 2008.

en önemli hedeflerden birisi de Suudi Arabistan gibi Sünni ülkelerin başını çeken bir ülkeyi dize getirebilmektir. Bu amaçla İran özellikle Körfez ülkelerinde ve Lübnan, Suriye gibi ülkelerde etkin bir güç olabilmeyi ve böylece Suudi Arabistan'ı kuşatmayı amaçlamaktadır. Suudi Arabistan ise Sünni ülkeler çerçevesinde İran ile ilgili güçlü bir lobi oluşturmak ve İran'ın devrim ihracı söyleminin tehlikesine işaret ederek, İran'a karşı bir hareket oluşturmayı hedeflemektedir. Körfez ülkeleri içerisinde 1981 yılında kurulan Körfez İşbirliği Konseyi'ne İran dahil edilmemiş ve konsey Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman tarafından kurulmuştur. Bahreyn önemli bir Şii nüfusa sahip olmasına rağmen, İran yerine Suud yönetimi ile oldukça iyi ilişkilere sahip bir ülke konumundadır.¹⁷³ Bahreyn ayrıca ABD ile bir savunma anlaşması yaparak konumunu güvence altına almaya çalışmaktadır. Şii çoğunluğa rağmen Sünni aileler yönetim mekanizmasında daha yoğun bir şekilde yer aldığı Bahreyn'de İran etkin olabilmek için sürekli gayret sarf etmiştir. Suud yönetiminin üstü kapalı Bahreyn'in petrol rezervlerini kontrol edip, kullandığını iddia eden İran, Suudi Arabistan'ın Bahreyn-İran ilişkilerine zarar vermek istediğini iddia etmektedir. Bahreyn'de yaşanan birçok problemin merkezinde İran'ın rol oynadığı kabul edilmektedir. Körfez ülkeleri içerisindeki bir diğer önemli eksen Katar ve Yemen ilişkileridir. İran kendisinin KİK içerisinde yer alamamasının en büyük sorumlusu olarak Suudi Arabistan'ı görmektedir. Suudi Arabistan, Katar ve Yemen ilişkileri bölge üzerinde en uyumlu ilişkiler olarak göze çarpıyordu. İran, Suudi Arabistan'ın Katar ile olan ilişkisini tahrip etmek için 1992 yılında Katar ile Suud arasında yaşanan bir sınır hadisesini fırsata dönüştürmeye çalışmıştır. Katar'a karşı sempatik bir tavır sergilemeye başlayan İran, 1995 yılında gerçekleştirilen hükümet darbesini de olumlu karşılamıştır. Katar ile İran'ın iyi ilişkiler içerisine girmesi Suud'un gücünü azaltmak ve Arap yarımadasındaki baskıyı önemli oranda artırmak anlamına geliyordu. 1995'den itibaren Katar'ın KİK içerisinde yarattığı huzursuzluktan Suud yönetimi İran'ı sorumlu tutmaya başlamıştır. İran, Katar'ın yanı sıra Yemen üzerinde de etkin olmayı istiyordu ki burada Şii Husiler gibi önemli bir nüfus popülasyonu bulunuyordu. 1994'te Yemen'de sivil savaş patlak verdiğinde İran bu durumu yine Suud'a karşı kullanma

¹⁷³ Konu ile ilgili bkz. Ticari İlişkileri de Kesiyorlar, Al-Jazeera Turk, Ocak 2016.
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/ticari-iliskileri-de-kesiyorlar> (Erişim Tarihi : 05.06.2016)

yolunu seçmiştir. Ancak Suud-Yemen ilişkisi birbirleri için gerekliydi ve sürdürülmeye devam edildi. Irak ilişkileri de Suud ve İran arasındaki önemli bir nokta olarak görülmektedir. Irak-İran ve Suud ilişkilerinde güvensizlik faktörü ön plana çıkmaktadır. Irak'ın 1991'de Kuveyt'i işgali Körfez ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır ve bu tarihten itibaren Irak Körfez politikalarından neredeyse tamamen uzak tutulmuştur. İran, Körfez işbirliği ile ilişkisini geliştirebilmek için Irak'ı bir tehdit aracı olarak gördüğünü ifade etmiştir. İran ile Irak arasında yaşanan uzun süreli savaştan sonra ilişkiler olumsuz bir seviyede sürdürülürken, Suud'un Irak ile ilişkisi belli bir süre olumlu düzeyde seyir etmiştir. Ancak zamanla Saddam politikaları Suud yönetimi tarafından da endişeyle karşılanmaya başlanmıştır. Saddam'ın Körfez politikaları Suudi Arabistan ve İran tarafından şiddetle kınanmıştır. ABD ve Körfez ülkeleri Saddam rejiminin düşürülmesi için teşvik edilmeye başlanmıştır.¹⁷⁴

Suudi Arabistan'ın İran ile arasındaki rekabet Hizbullah ile ilgili politikalarına doğrudan şekil vermektedir. Suud yönetimi Lübnan hükümetine zaman zaman maddi destek sağlamaktır. Ancak Hizbullah'ın İran ile olan yakın diyalogundan dolayı en son Lübnan'a yapacağı yaklaşık 3 milyar dolarlık yardımı askıya almıştır. Bunun yanında Lübnan'a turistik amaçlı yapılacak programlar ile ilgili de tüm vatandaşlarına seyahat uyarılarında bulunmuştur. Suudi Arabistan, Hizbullah içerisindeki bazı insanları ve destek veren bazı şirketleri de kara listeye almıştır. Suudi bazı diplomatlara yönelik yeterli güvenliğin Beyrut'ta ve Tahran'da sağlanamadığını iddia eden Suud yönetimi, Hizbullah'ın pek çok terör eylemine karıştığı için cezalandırılması gerektiği düşüncesini de savunmaktadır. Suudi Arabistan'ın Hizbullah'a karşı almış olduğu bu yaptırımlara Körfez ülkeleri içerisindeki müttefikleri de benzer uygulamalar yaparak destek vermektedirler. Ayrıca İran'ın Suriye'ye müdahalesinde Hizbullah'ın desteği olduğunu düşündüğü için Suudi Arabistan'ın Hizbullah'a yönelik sert tavrı daha da artmıştır. Çünkü Suriye'de Esad'a karşı savaşan Sünni gruplara müdahale eden kara gruplarının çoğunluğu Hizbullah militanlarıdır. Suudi Arabistan, Suriye topraklarından İran'ı çıkarmayı amaçlamakta ve oradaki gücün kontrolünün İran adına Hizbullah da olduğunu iyi bilmektedir. Ancak Suudi Arabistan'ın Hizbullah ve İran'ı gerek

¹⁷⁴ Chubin, Shahram, Trip, Charles, a.g.e., s.28-46.

Suriye'den gerekse Lübnan'dan tek başına çıkarma gücü yok denecek kadar azdır.¹⁷⁵ Bölge üzerinde net olarak görülmeye başlayan vekalet savaşı da Suud ve İran'ın mücadelesini işaret etmektedir. Suudi yönetiminin Yemen ve Suriye'de verdiği çaba gittikçe artan İran nüfuzunu kırmaya yöneliktir ki Hizbullah Yemen'de de kilit rol oynamaktadır. Yemen'de Hizbullah'ın Şii Husiler'le koordinasyonu bulunmaktadır. Suudi Arabistan'ın Yemen'de gerçekleştirdiği bombalamalar oradaki Sünni iktidar hakimiyetinin devamını sağlamak ve Şii Husiler'in devleti ele geçirmelerine engel olmak amacı taşımaktaydı.¹⁷⁶ Suudi Arabistan'ın Yemen üzerinde başlattığı hava operasyonlarına ilk tepki verenlerden birisi de Hizbullah lideri Hasan Nasrallah olmuştur. Nasrallah, El-Kaide ve onunla bağlantılı radikal grupların ortaya çıkması ve büyümesinden de Suudi Arabistan'ı sorumlu tutmaktadır. Hasan Nasrallah'a göre ; bugün Sünni Selefî radikal grupların çoğunun kökenleri Suudi Arabistan'dan gelmektedir. Nasrallah, ideolojik olarak beslendikleri yerin ve kullandıkları kaynakların Suudi Arabistan olduğunu iddia etmekte ve Suud'un uyguladığı politikaların bölgeyi kendi istediği bir noktaya doğru dönüştürdüğünü savunmaktadır. Ayrıca Hizbullah, Suud ailesinin bu ve benzeri politikalarla büyük bir hata yaptığını ve kendilerini felakete sürüklediklerini düşünmektedir. Lübnan içerisinde Sünnilerin oluşturduğu 14 Mart bloğu Suudi Hareketlerine destek verirken, Hizbullah ise Şiiilerin oluşturduğu 8 Mart bloğundan destek görmüştür. Hizbullah'ın suçlamalarına karşın Suudi Arabistan'da Lübnan ve Yemen'de Hizbullah'ın nefret tohumları ektiğini ve Lübnan'ın imajına leke sürdüğünü ayrıca Hizbullah'ın Lübnan'da var olan bir Arap etnik grubu olarak Arap milletleri yerine İran'ın yanında saf tuttuğunu ve adeta görmeyen göz olduğunu savunmaktadır. Suudi Arabistan'a göre, Hizbullah Arap haklarına tehdit oluşturmakta ve İran'ın ilgilerine hizmet etmektedir. Lübnan'daki istikrarsızlığın ve insanların geçim sıkıntısı çekmesinin ana nedeni olarak da Hizbullah görülmektedir.¹⁷⁷

Hizbullah hareketi Suudi Arabistan'ın İslam ordusu oluşturma fikrine de şiddetle karşı çıkmıştır. Irak, Suriye ve Yemen başta olmak üzere bölgedeki

¹⁷⁵ Riedel, Bruce, Suudi Arabistan'ın Lübnan'daki Nihai Hedefi Ne ?, Al-Monitor The Pulse of The Middle East, Şubat 2016.

¹⁷⁶ İkbâl, Jawad, Ortadoğu'da Vekalet Savaşları ve Çıkar İttifakları, BBC Türkçe News, Nisan 2015.

¹⁷⁷ Samaha, Nour, Lebanese Factions Battle to Control Yemen Narrative, Al-Jazeera English, April 2015.

karışıklıkları çözmeyi amaçlayan bu ittifakı, Hizbullah çıkarları açısından tehlikeli olarak görmüştür. Lübnan'daki Sünni grupların Suudi Arabistan'ı desteklemesi Lübnan içerisindeki bölünmeyi daha da artırmıştır. Türkiye, Mısır ve bölge dışından İngiltere gibi ülkelerin de Suudi Arabistan'ın İslam Ordusu girişimlerini desteklemesi Hizbullah tarafından olumsuz karşılanmıştır. Hizbullah bütün bu girişimlerin aşırılığa ve radikalizme zemin hazırlayacağını düşünmektedir.¹⁷⁸

12-Sünni/Şii Çatışmasında Hizbullah'ın Rolü

Hizbullah'ın kuruluşundan günümüze gerçekleştirdiği faaliyetler ve şiddet içerikli eylemler hiç şüphesiz birçok olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Ortadoğu gibi dini ve etnik çeşitlilik açısından zengin olan bölgede mezhepsel politikalar her zaman çatışma risklerini artırmaktadır. Hizbullah sahip olduğu Şii ideolojiyi, içselleştirerek bölgede İran'ın desteğiyle Şiiliği yayma görevini üstlenmesi ve bunun için ekonomik ve sosyal talepleri araç olarak kullanması, ayrıca zaman zaman şiddeti bir yöntem olarak takip etmesi Sünni mezhebini benimsemiş insanları Şiilere karşı sert bir tavır almaya yöneltmiştir. Tarihsel olarak süregelen Sünni-Şii rekabeti¹⁷⁹ radikal grupların bölgede ortaya çıkmaları ile beraber yeni bir boyut kazanmış ve mezhepsel hatlar oluşmuştur. Hizbullah'ın son yıllarda Sünnilerin ağırlıkta olduğu Suriye, Yemen gibi ülkelerdeki faaliyetleri ve bunun yanı sıra Irak, Lübnan gibi Şiilerin yoğun olduğu bölgelerdeki çalışmaları Sünni-Şii çatışmasının güncel olduğu bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sünnilerin ağırlıkta olduğu yerlerde Hizbullah üzerinden Şiilerin nüfus elde etmelerini istemeyen Sünni halk var iken, Şiilerin olduğu bölgelerde ise Sünnilerin etkin olmasını istemeyen bir nüfus bulunmaktadır. Sünniler ve Şiiler arasında geçmişten beri süregelen dini, siyasi, sosyo-ekonomik ve ara sıra da etnik çatışmalar Müslüman dünyada sürekli kendisini hissettirmektedir. Çatışmaların yaşanması İslam dünyasını daha da radikalleştirmekte ve devletlerin radikal gruplarla zaman zaman ilişki içerisine girmesine olanak sağlamaktadır. Devrim sonrası İran'ın Şia modeli ve Sünni ülkelerdeki Selefi radikalizmin güçlenmesi Müslüman dünyada ideolojik ve stratejik etkiler yaratmakta ve şiddet gruplarının aktivitelerini artırmaktadır. Irak, Lübnan, İran ve

¹⁷⁸ Nader, Sami, Saudi Anti-Terrorism Coalition Raises Eyebrows in Lebanon, Al-Monitor The Pulse of The Middle East, December 2015.

¹⁷⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Dağ, Ahmet Emin, Şii-Sünni İlişkileri Nereye Varacak, ORDAF, Mayıs 2012.

Bahreyn gibi ülkelerde çoğunluk durumunda olan Şiiiler, Afganistan, Pakistan, Suudi Arabistan, Mısır ve Körfez ülkelerinde azınlık konumunda bulunmaktadır. Merkezi olarak Lübnan'da bulunan Hizbullah son dönemlerde Sünni Selefi radikalizminin en önemli temsilcisi sayılan El-Kaideye yönelik operasyonlar gerçekleştirmiş ve Lübnan'da bir grup El-Kaide militanını tutuklamıştır. El-Kaide Hizbullah'ı silahsızlanmaya davet ederek, askeri eylemlerini bitirmesini talep etmiştir. Hizbullah ise silah bırakma konusunda temkinli hareket etmektedir. El-Kaide ile Hizbullah arasındaki anlaşmazlıklar ve birbirlerine yönelik suçlamalar Sünni ve Şiiiler arasındaki gerginliği de elbette ki artırmaktadır. Öte yandan Hizbullah'ın El-Kaide ve Sünni ülkelere rağmen kalkışmış olduğu politik ve askeri hamleler İran ile olan güçlü ilişkilerine dayandırılmaktadır. Hizbullah, Sünni ülkelerin tepkilerine rağmen sert tutumunu sürdürmekte kararlı olduğunu ve bunu Şii toplulukları korumak için yaptığını ifade etmektedir.¹⁸⁰

Şii nüfusun Sünni bölgelerde etkinliğini artırmaya başladığı Ortadoğu'da, demografik bir değişimin yaşandığı görülmektedir. Sünnilerin etkin olduğu Arap yarımadasında özellikle selefi ideoloji, güçlenen bir Şii dünyasının tehlikesine sürekli işaret etmektedir. Selefi ideolojinin tehdit olarak gördüğü Şii yayılmasının bertaraf etmek için bir çatışma teorisini ortaya atması bölgedeki atmosferi olumsuz etkilemektedir. Şii nüfus gerek İran gerekse Hizbullah'ın politikaları doğrultusunda Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri çevresinde daha fazla görünür hale gelmişlerdir. 2003 yılındaki Irak savaşından sonraki süreçte güçlenen Şii dünyasına yönelik Selefi radikalist gruplar -başta El Kaide olmak üzere- mücadele başlatmışlardır. Sünni grupların kendilerini Peygamberin yolundan gidenler olarak kategorize etmesi, Şii dünyayı da İslam dairesi dışında görüp tekfir etmeye çalışması çatışmaların yaşanmasında diğer bir önemli sebep olarak görülmektedir. Şii dünyanın çoğunluğunun Arap olmadığını ve Farsi kökenden geldiğini söyleyen Selefi gruplar, Arapların seçilmiş bir soy olduğunu iddia ederek bölgedeki Müslüman ülkeleri ancak kendilerinin yönetebileceklerini iddia etmektedirler. Sünniler bölgede Hizbullah'ın İsrail'e karşı elde ettikleri zaferlerin Şii dünyada ve kısmen Sünni dünyada taktirle karşılandığını düşünüp, bu durumun Şii dünyanın güçlenmesine ve Sünnileri de etkisi altına almasına

¹⁸⁰ Karmon, Ely, a.g.e., s.274-283.

neden olacağı endişesi taşımaktadırlar. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın Şam, Amman, Kahire gibi pek çok Sünni ülkelerin başkentinde popülaritesinin artması Sünnilerde ciddi rahatsızlık yaratmaktadır. İsrail'e karşı Hamas'ın verdiği mücadelede Hizbullah'ın desteği de Sünni dünya da Şiileri daha belirgin hale getirmiştir. Irak, Yemen, Suriye gibi ülkelerde var olan mevcut yönetimlerle Hizbullah'ın temas halinde olması Sünni dünyada her geçen gün baskı oluşturmaktadır. Günümüzde bölgede söz sahibi olma hususunda Şiilerin Sünnilerden liderliği devraldığı görülmektedir. Güncel dinamikler göstermektedir ki yaşanan hadiseler Sünnilerin bundan sonra daha fazla anti-Şia düşüncesini benimsemelerine neden olabilir. Suudi Arabistan öncülüğünde diğer Sünni devletlerle birlikte ilerleyen süreçlerde Şiilere karşı daha hararetli ve çatışmacı bir Sünni blok görülebilir. Şiilerin ve onları mobilize eden İran ile Hizbullah'ın gücünü kırmak için ortak bir mücadele başlatılması ihtimal dahilindedir.¹⁸¹ Saddam döneminde Irak'ta Sünni nüfus etkin olmasına rağmen, Maliki döneminde itibaren Irak'ta belirgin bir Şii nüfusun etkinliği göze çarpmaktadır. Bas rejiminin yıkılması Sünni Arapların yönetimde devre dışı kalmasına ve yeni oluşturulan yönetimde Şiilerin etkin bir şekilde yer almasına neden olmuştur. Hizbullah'ın yeni oluşumda Şiilerin politik hedeflerini belirlemelerinde taktiksel olarak katkısı olmuştur. Sünniler her ne kadar çeşitli koalisyon denemelerine gitseler de Irak siyasetinde Saddam sonrası etkili bir konuma bir türlü erişememişleridir. Maliki'nin İran kontrolünde izlediği siyaset ülke içerisindeki Sünnilerin önemli oranda tepkisini çekmiştir. Irak gibi Suriye siyaseti de İran ve Hizbullah kontrolünde yürütülmektedir. Esad rejimine karşı başlatılan ayaklanma da Sünni nüfusun önemli bir bölümü muhalefette bulunmaktadır. Suriye'de Beşar Esad, muhalefeti radikal ve aşırı bir Sünni grup olarak tanımlayıp, isyancıları da El-Kaide gibi örgütlerle bağlantılı olarak ilan etmiştir. Hizbullah'ın Suriye'deki muhalif gruplarla çatışması ve Sünnilerin bulunduğu bölgelerde elde ettiği başarılar Sünni halk üzerindeki Şiilik karşıtı düşüncüyü beslemektedir. Irak'ın akabinde Sünni-Şii ayrılığının derinden yaşanmaya başladığı yer Suriye olmaya başlamıştır. Siyasi mücadele adeta mezhepsel bir mücadeleye dönüşmüştür. Esad'ın Nusayri ve Hizbullah'ın Şii kimliği bu dönüşümde etkili olmuştur.¹⁸²

¹⁸¹ Ze'evi, Dror, a.g.m., s.3-6.

¹⁸² Reese, Aaron, a.g.m., s.10-17.

13-Arap Baharı ve Hizbullah

21. yüzyılın en önemli toplumsal hareketi olarak görülen Arap Baharı bölge üzerinde siyasi, ekonomik ve sosyal değişimleri hedeflemiştir. Arap dünyasının uzun süredir içerisinde barındırdığı temel problemler, yaşanan istikrarsızlıklar ve çatışmalar Arap dünyasında toplumsal patlamanın yaşanabileceğine işaret etmekteydi. Birçok zengin enerji kaynaklarını ve bereketli toprakları bünyesinde barındırmasına rağmen Arap toplumları ile Arap devletlerinin yönetimleri arasındaki kopukluk, elit ve monarşik yönetimlerin kendi iktidarlarını halkın menfaatlerinin üzerinde tutmaları, insanların temel haklardan mahrum olması ve emperyalist ülkelerin politikaları Arap toplumlarını sürekli baskılamaktaydı. Bu şartlar çerçevesinde ansızın ortaya çıkan Arap Baharı bazı ülkelerde çok daha etkin olmasına karşın, bazı ülkeleri ise adeta teğet geçmiştir. Tunus, Libya, Yemen, Mısır, Suriye gibi ülkeler bu halk hareketlerinden derinden etkilenmiştir. Bunların dışında Suudi Arabistan, Kuveyt, Ürdün, Bahreyn, Irak gibi ülkeleri ise bu isyan dalgaları kısmen etkilemiştir.

13.1.Arap Baharına Kısa Bir Bakış

Arap Baharı 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta Muhammed Buazizi isimli üniversite mezunu işsiz bir gencin, seyyar satıcılık yaptığı sırada zabıtarlar tarafından arabasına el konulması nedeniyle kendini yakması sonucu fiili olarak başlamıştır.¹⁸³ Tunus'ta başlayan isyan hareketleri dalga dalga yayılarak kısa sürede bütün Ortadoğu'yu kuşatmaya başlamıştır. Tunus'ta Zeynel Abidin, Libya'da Muammer Kaddafi, Mısır'da Hüsnü Mübarek ve Yemen'de Ali Abdullah Salih olmak üzere pek çok diktatör rejim yıkılmıştır. Ayrıca birçok ülke ekonomik ve sosyal reformlar yapmak durumunda kalmıştır. Arap baharı siyasi, ekonomik ve toplumsal talepler üzerine cereyan etmiştir. Yaşanan isyan dalgalarının siyasi sebepleri birkaç faktör üzerinden izah edilmiştir. Arap ülkelerindeki yönetimlerin söylemleri ile eylemleri arasındaki uyumsuzluklar, gençlerin toplumda ve siyasette fazla önemslenmemesi, monarşik rejimle var olan yöneticilerin ömür boyu iktidarda kalma arzusu, Arap dünyasında gösteri ve protesto gibi haklara müsaade edilmemesi ve tek partili anlayışların devam etmesi

¹⁸³ Yavuz, Celalettin, Erdurmaz, Serdar, Arap Baharı ve Türkiye, Berikan Yayınları, s.1-8 , Ankara 2012.

meydana gelen ayaklanmanın siyasi sebepleri olarak ön plana çıkmıştır. Arap ülkelerinde var olan işsizlik ve yoksulluk, halkın konut talebi, tarımsal ihtiyaçlar ve emperyalizmin ortaya çıkardığı problemler de ekonomik sebepler olarak değerlendirilmiştir. Ülkelerde yaşanan yolsuzluk ve rüşvet olayları, halkın gördüğü zulümler, orta ve alt tabakanın gittikçe zayıflaması gibi sebepler ise Arap baharının toplumsal nedenleri olarak görülmüştür.¹⁸⁴

İlk olarak Tunus'ta patlak veren isyan hareketleri, kısa sürede büyük bir kitle haline dönüşmüş ve ülke geneline yayılmıştır. Tunus'ta var olan işsizlik, yolsuzluk, rüşvet gibi ekonomik ve toplumsal problemler isyanın dozajını artırmıştır. İsyen dalgalarının büyümesi üzerine 14 Ocak 2011'de Tunus Devlet başkanı Zeynel B. Ali yapılacak olan seçimlerde yeniden aday olmayacağını ilan ederek Tunus'u terk etmiştir. Zeynel B. Ali'nin ülkeyi terk etmesi Tunus'ta geçişin yumuşak bir zeminde gerçekleşmesine olanak sağlamıştır.¹⁸⁵ Tunus'un ardından Mısır'a sarkan isyan dalgaları esas bölgesel etkilerini Mısır ile göstermeye başlamıştır. Ortadoğu'daki en önemli ülkelerden biri olan Mısır'da yaşanabilecek bir değişim bölgedeki Sünni ülkelerde ciddi bir endişe yaratmıştır. Bölgenin önemli bir Sünni ülkesi olan Suudi Arabistan isyan hareketleri başladığında Mübarek'in yanında saf tutarak, açık bir şekilde değişimden yana olmadığını göstermiştir. Mübarek rejiminin yıkılması sonrası İsrail-Mısır ve Filistin üçgeninde yaşanacak gelişmeler Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir.¹⁸⁶ Mısır'da 25 Ocak'ta başlayan ayaklanmalar 11 Şubat 2011'de Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in görevi bıraktığını ilan etmesiyle sona ermiştir. Tunus ve Mısır'da yaşanan isyanların başarılı olması bölgedeki bir diğer monarşik rejim olan Libya'da Kaddafi yönetimine karşı da bir ayaklanma girişimini cesaretlendirmiştir. Libya'daki muhalif gruplar Bingazi merkezli hareket ederek 17 Şubat 2011'de Libya lideri Kaddafi'yi devirmek için harekete geçmişlerdir. Ancak Kaddafi'nin kişisel kararlılığı ve bazı kabilelerin desteğini alması Libya'da uzun sürecek bir iç savaşın kapısını aralamıştır. Kaddafi'nin direnişine karşılık North Atlantic Treaty Organization

¹⁸⁴ Kışlakçı, Turan, a.g.e., s.94-111.

¹⁸⁵ Özkan, Yunus Emre, Arap Baharının Fitolinin Ateşlendiği Ülke Tunus, Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, Ocak 2014.

¹⁸⁶ Altunışık, Meliha Benli, Ortadoğu'da Bölgesel Düzen ve Arap Baharı, ORSAM Ortadoğu Analiz, Cilt 5, Sayı 53, s.76, Mayıs 2013.

(NATO) 19 Mart'tan itibaren Libya'ya müdahale etmeye başlamış ve Kaddafi güçleri aşama aşama Trablus'a doğru çekilmiştir. 22 Ağustos'ta başkentin denetimini ele geçiren muhalifler, 20 Ekim 2011'de Kaddafi'yi memleketi Sirte'de yakalayıp linç etmişlerdir. Yaklaşık dokuz ay süren direnişten sonra Kaddafi yönetimi devrilmiştir.¹⁸⁷ Arap Baharında lider değişiminin yaşandığı bir başka ülke olan Yemen'de isyan hareketleri zaman zaman kendini göstermekteydi. 2000'li yıllardan itibaren sık sık yaşanan isyan hareketlerine Arap Baharı ilave bir katkı oldu. Yemen'de halkın çoğunluğunun yoksulluk sınırının altında yaşaması, gençlerin ve kadınların ihmal edilmesi gibi pek çok sebep isyan hareketlerinin alevlenmesinde etkili olmuştur. Siyasetten uzak tutulan halkın önemsenmesi gerektiği, gençler ve kadınlar olmaksızın siyaset yapılamayacağı gibi hususların önemi anlaşılmaya başlanmıştır.¹⁸⁸ Yemen'de yaşanan geniş kitlesel hareketlerden sonra Kasım 2011'de Devlet başkanı Ali Abdullah Salih 33 yıldır bulunduğu görevinden ayrılmıştır. Arap Baharının etkisini gösterdiği ama bir netice alamadığı son durak ise Suriye'dir. Mart 2011'de Suriye'nin Dera kentinde başlayan ayaklanmalar kısa sürede muhalif grupların topyekün silahlanıp Esad yönetimine karşı isyan hareketine dönüşmüştür. Muhalif gruplar Beşar Esad yönetimini devirip kendi deyimleriyle Özgür Suriye'yi kurmayı hedeflemekteydiler. Suriye'de başlayan çatışmalarda her iki tarafta dışarıdan ekonomik ve askeri destek almaya başlamıştır. Çatışmaların ülke geneline yayıldığı Suriye'de şehir merkezlerinin kontrolü Esad'ın elinde bulunurken, muhalif gruplar kırsal kesimleri kontrol etmektedirler.¹⁸⁹ 2011 yılında başlayan Suriye muhalif hareketi, Esad yönetiminin direniş göstermesi sonucu ülkede yaşanan bir iç savaşa dönüşmüştür ve hali hazırda belirsizliğini korumaktadır.

13.2.Hizbullah'ın Halk Hareketlerine Yaklaşımı

Arap baharının etkili olduğu ülkeler genellikle Sünni nüfusun ağırlıkta olduğu ülkeler olarak bilinmekte, Şii nüfusun yoğun olduğu İran, Irak ve Lübnan gibi ülkelerde

¹⁸⁷ Yılmaz, Muzaffer Ercan, Kaddafi Sonrası Libya'da Siyasi Dönüşüm, Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 2012.

¹⁸⁸ Kurşun, Zekeriya, Arap Baharı Sonrası Yemen'in Çıkmazları, Al-Jazeera Turk, Ocak 2014.

¹⁸⁹ Paksoy, Mustafa, Paksoy Sadettin, Memiş, Hasan, Özçalıcı, Mehmet, Arap Baharının Sosyo-Ekonomik Etkileri : Türkiye-Suriye Karşılaştırması, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, K. Maraş 1-2 Ekim 2012.

çok etkin bir halk hareketine dönüşemediği görülmektedir. Ancak bölgede değişen yönetimlerin ya da Suriye’de Esad gibi direnen yönetimlerin varlığı, başta İran ve Suudi Arabistan olmak üzere Hizbullah gibi örgütlerinde kendine bir taraf seçmesini gerekli kılmıştır. Hizbullah İran’ın bölge üzerindeki planları ve yönlendirmesi doğrultusunda özellikle Arap Baharı ile birlikte Suriye’de en belirgin örgütlerden birisi olmuştur. Bunun dışında bölgede Tunus, Libya, Yemen ve Mısır’da yaşanan hadiseleri¹⁹⁰ de yakından takip etmiştir. Mısır ve Tunus’ta yaşanan sokak eylemleri ve gençlerin güçlü bir ses olarak değişimden yana tavır takınmaları Hizbullah kanadında memnun edici ve sevindirici bir izlenim oluşturmuştur. Hizbullah, yaşanan halk hareketinin başarılı olması için sahada mücadele veren insanlar adına dualarda bulunduğunu, Arap halklarının özgürlük ve onur mücadelesi verdiğini belirtmiştir. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah ; izlenilen yolun doğru bir yol olduğunu ve insanların Ortadoğu’da kendi adlarına karar vermek için yeni bir süreç oluşturmayı hedeflediklerini beyan etmiştir. Halk hareketlerinin devam ettiği süreçte Arapların baharının başladığını ifade eden Nasrallah, hiç kimsenin kendilerini bahardan kışa sürükleyemeyeceğini, insanların inançları, bilinçleri ve direnişleri ile bütün zorlukların üstesinden geleceklerine ve sonunda zaferle bu hareketi sonuçlandıracaklarına inandığını söylemiştir. Hizbullah Şiiilerin yoğun olduğu Bahreyn’de de Sünni yöneticilere karşı, Şii halkı desteklemiştir. Hizbullah’ın Arap baharına en fazla müdahil olduğu ülke olarak Suriye bilinmektedir. Ancak Hizbullah Suriye’de sokak hareketlerine destek olmak yerine, ısrarla mevcut Esad yönetiminin devamından yana tavır takınmıştır. Hizbullah’ın bu tutumu pek çok analist tarafından açık bir çifte standart olarak değerlendirilmiştir. Hasan Nasrallah, Hizbullah’ın Suriye’deki halk hareketine karşılık Esad yönetiminin yanında yer almasını meşrulaştırmak ve yasallaştırmak için mücadele vermiştir. Suriye’de ve İran’da herhangi bir dış tehdit unsuru olduğu müddetçe Hizbullah askeri mücadelede yer almaktan kaçınmayacağını devamlı ifade etmekteydi. Bu durumda Suriye’de yaşanan olayları sadece iç mesele olarak görmeyip, dış boyutlarının da olduğunu düşünen Hizbullah, gerekli olduğu durumlarda Suriye’de mevcut hükümetin yanında mücadele vereceğini bildirmiştir. 2011’in başında etkisini gösteren Arap Baharının Suriye’ye kısa süre içerisinde sıçramasıyla beraber bir süre olayları dışarıdan takip eden

¹⁹⁰ Oğuzlu, Tarık, Arap Baharı ve Yansımaları, ORSAM Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 36, s.2-9, Aralık 2011.

Hizbullah 2013 yılı itibarıyla Suriye'deki olaylarda müdahil olmaya başlamıştır. 2013 yılının Mayıs ayından itibaren Hasan Nasrallah açık bir şekilde ilan etti ki Hizbullah Suriye'de rejim yanında savaşmaya başlamıştır. Hizbullah'ın daha önce İsrail gibi devletlere karşı verdiği ve başarılı olduğu mücadeleler, onun Suriye konusunda da Lübnan halkının bir kısmı tarafından desteklenmesine olanak sağlamıştır. Hizbullah Suriye'de verdiği mücadele ile Sünnilerin ilerlemesinin önüne geçmiş, rejim güçlerinin varlıklarına devam etmesini ve arkasını sağlama almasını sağlamıştır. Hizbullah'ın stratejik ilgileri Suriye savaşında varlığını gerekli kılmıştır. Suriye ile komşu pozisyonunda bulunan Lübnan'da Hizbullah, Esad sonrası Suriye'nin kendi çıkarları için uygun olmayacağına hükmederek rejimin devamını gerekli görmüştür. Suudi Arabistan'ı, İran, Irak, Lübnan ve en önemlisi de Suriye'de vekalet savaşı yürütmekle suçlayan Hizbullah, onun kontrolündeki radikal İslamcı Sünni grupların Suriye'de rejime karşı mücadele ettiklerini ifade etmiştir. Ayrıca Hizbullah'a göre birçok Lübnanlı radikal Sünni gönüllüler de Suriye'de rejim karşıtı mücadelesini sürdürmekteydi. Lübnan'daki Sünni-Şii mücadelesi de aynı dönemde önlenemez derecede Lübnan ve Suriye'de tırmanmaktaydı. Hizbullah ve Selefi radikalist Şeyh Ahmet Asir'in grubu arasındaki mücadele 2013 yılında etkin bir şekilde devam etmekteydi. Hizbullah mücadeleden başarılı olarak çıkmış ve Şeyh Ahmet Asir'in ekibi dağıtılmıştır. Hizbullah'ın Suriye'deki halk hareketine karşı Esad rejiminin yanında durması ve Sünni gruplarla mücadele etmesi neticesinde en ciddi tehdit olarak Ağustos 2014 yılından itibaren Suriye'deki iç savaş Lübnan'a da sıçramıştır. IŞID ve El-Nusra Lübnan'ın Suriye ile olan sınır şehrini (Irsal) işgal etmiştir. Ancak kısa sürede işgalciler Lübnan topraklarında bozguna uğratarak tekrar Suriye'ye doğru püskürtülmüşlerdir. Aralık 2014 yılında da Selefi gruplar Lübnan'ın kurak sınır bölgesinde olan Baalbek'de Lübnan ordusuna saldırı düzenleyip 6 askerin ölümüne neden olmuşlardır. Böylece Suriye'deki Selefi grupların Lübnan ordusuna yönelik tehdit eğilimleri artmıştır.¹⁹¹ Hizbullah'ın Suriye'deki rejim karşıtı ayaklanmalara müdahil olması ve Esad'ı desteklemesi tehdit unsurlarının Lübnan'a uzanmasında en önemli faktör olarak

¹⁹¹ Alagha, Joseph, Hizbullah's Resilience During the Arab Uprisings, Ortadoğu Etüdüleri, Volume 6, No.2, s.17-21, January 2015.

görülmektedir. Günümüzde Hizbullah ile Sünni Selefi gruplar arasındaki mücadele Lübnan'ın yanı sıra Suriye'de de devam etmektedir.

Hasan Nasrallah Arap baharı sürecinde Suriye'de Hizbullah'ın halkın demokratik taleplerinden yana durmadığını iddia edenlere yönelik verdiği röportajda şunları dile getirmiştir ; Mevcut Suriye yönetimi ABD'nin öncülüğündeki yeni Ortadoğu projesine karşı bir duruş sergilemektedir. Suriye'nin sergilediği bu duruş projenin başarısız olmasında büyük bir öneme sahip olmuştur. Irak işgali sonrası ABD, Beşar Esad yönetimi üzerinde çok baskı kurdu ancak Esad yönetimi baskılara karşılık direniş göstermiştir. Suriye her zaman Irak, Lübnan ve Filistin'in yanında durmuştur. Bütün bunlara bakarak biz Suriye'deki Esad rejimini bir direniş rejimi olarak nitelendiriyoruz. Bir başka husus olarak halk hareketi başladığında Esad yönetimi reformların gerekliliğini ifade etmiş ve bu konuda adımlar atılacağını dile getirmiştir. Ancak Suriye'deki rejim gerek içeride gerekse dışarıda sürekli bir baskıyla karşılaştığı için adeta direniş rejimine kendisini dönüştürmek zorunda kalmıştır. Üçüncü bir nokta olarak Suriye halkının iradesi nerede ve kimden yanadır diye sormamız gerekir. Son dönemlerde yapılan gösterilerde Esad taraftarı halkın çoğunlukta olduğunu görmekteyiz. Suriye halkı ABD hegemonyasına karşı Esad yönetiminin yanında durmuştur. Aksi halde batının dizayn ettiği yeni yönetim tam manasıyla Amerikancı bir yönetim olacaktır. Ben Suriye'yi seven biri olarak diyebilirim ki Suriye'de rejimin devrilmesi Suriye halkının istikrarına, güvenliğine ve bölgesel gücüne olumlu bir katkı yapmayacaktır.¹⁹² Hasan Nasrallah, 2014 yılında verdiği bir beyanatında ise Arap baharının geneli itibarıyla bir halk hareketi olarak başladığını fakat harekete liderlik edecek bilinçli bir kadronun olmaması nedeniyle dış etkilere açık hale gelerek amacının dışına itildiğini ve bölge dışındaki devletler tarafından yeniden şekillendirilmeye başlandığını ifade etmiştir.¹⁹³

¹⁹² Nasrallah Arap Baharını Değerlendirdi, Time Turk, Aralık 2011. <http://www.timeturk.com/tr/2012/01/03/nasrallah-arap-bahari-ni-degerlendirdi-2.html> (Erişim Tarihi 17.07.2016)

¹⁹³ Arap Baharı Halk Hareketi Olarak Başladı Fakat Liderliğin Olmaması Müdahaleye Zemin Hazırladı, İslami Davet Haber Merkezi, Nisan 2014. <https://www.islamidavet.com/2014/04/07/arap-bahari-halk-hareketi-olarak-basladi-fakat-liderligin-olmaması-mudahaleye-zemin-hazirladi/> (Erişim Tarihi 17.07.2016)

14-Sünni Ülkelerde Hizbullah

Kuruluşundan günümüze İran'ın etkisi altında olan ve Şii ideolojiyi benimseyen Hizbullah, Sünni toplumlarda değişken tavırlarla karşılanmıştır. Hizbullah'ın kuruluş dönemlerinde Sünni ülkeleri bir hedef olarak belirlemeyip, Lübnan'da varlığını sürdüren İsrail ile verdiği mücadeleler ve gayri Müslim bütün unsurları Lübnan coğrafyasından çıkarmak için giriştiği mücadeleler Sünni ülkelerde hem takdirle karşılanmakta hem de Hizbullah'ın bir tehdit olarak algılanmasının önüne geçmekteydi. Sünni halklar Hizbullah'ın İsrail'e karşı elde ettiği her başarıyı övmekte ve bundan büyük memnuniyet duymaktaydı. Özellikle Hizbullah'ın Filistin konusunda Hamas ile iyi ilişkilere sahip olması ve Filistin meselesi ile yakından ilgilenmesi Sünni ülkelerdeki insanlar için önem arz etmekteydi. Ancak Hizbullah'ın terörizm faaliyetlerine yönelmesi, İran'ın Şiilik propagandası üzerinden bölgedeki Sünni ülkeleri kontrol etmeye çalışmasında rol alması, bölgedeki şiddet ve çatışma potansiyelinin artmasına katkı sağlaması, mezhepsel ayrılıkları körüklemesi gibi sebeplerden ötürü Sünni ülkelerde Hizbullah tehdidi zamanla gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Suudi Arabistan, Kuveyt, Ürdün, Mısır, Türkiye gibi pek çok Sünni ülke Hizbullah'ın yapmış olduğu faaliyetleri tehdit olarak görmeye başlamıştır.¹⁹⁴ Bu tehditlerin Irak savaşından sonra artmaya başladığı ancak 2010 yılındaki Arap baharından sonra iyice şiddetlendiği kabul edilmektedir. Arap baharı sonrası bölge üzerinde yayılan Şii etkisi açıkça görülmeye başlanmıştır. Bu noktada Mısır, Türkiye ve Filistin gibi ülkelerin Hizbullah'a yönelik tutumları incelenmelidir.

14.1.Mısır'ın Hizbullah'a Bakışı

Köklü bir tarihi birikime ve medeniyete sahip olan Mısır, tarihin pek çok döneminde hakimiyet altında tutulmak istenmiştir. Mısır'ın sahip olduğu stratejik konum ve bereketli toprakları bölge üzerinde planları olan her devletin ilgisini

¹⁹⁴ Sinkaya, Bayram, Şii Ekseni Tartışmaları ve İran, Avrasya Dosyası, Cilt 13, Sayı 3, s.39-58, Ankara 2007.

çekmiştir. Bunun içindir ki Mısır coğrafyasında yaşanan çatışmalar ya da savaşlar tarih sayfalarında çokça yer almıştır. İmparatorlukların yıkılmasından sonraki Mısır tarihine incelediğimizde ulus-devlet inşası doğrultusunda bir Mısır'ın oluşturulmaya başlandığını görmekteyiz. Bu bağlamda ülkenin son yüzyılına bakıldığında 1922 yılında bağımsızlığın kazanılmasına rağmen, Cumhuriyet'in 1952 yılında gerçekleştirilen darbe sonrası ilan edildiği görülmektedir.¹⁹⁵ Mısır'da 1928 yılında kurulan Müslüman Kardeşler örgütü de ülke içerisinde pek çok sivil faaliyet yürütmekte ve İslam dünyasının en büyük sivil oluşumlarından birisi olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁶ Ayrıca Mısır, Sünni ülkeler içerisinde önemli temsil merkezlerinden birisidir. Mısır ile ilgili kısa bir özetin ardından asıl konumuz olan Hizbullah ile olan ilişkisini inceleyelim.

Hizbullah-Mısır ilişkilerini baktığımızda, Hizbullah'ın İsrail ile olan mücadelesi ve Filistin konusundaki tavrı Mısır ile olan ilişkilerinde önemli belirleyici faktörler olarak göze çarpmaktadır. 2006 yılındaki Lübnan-İsrail savaşının akabinde eski Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in Lübnan'dan ziyade İsrail'i destekler mahiyette tutumlar sergilemesi Hizbullah tarafından Mısır'a sert suçlamalar yönetilmesine neden olmuştur. Benzer şekilde Gazze'ye Mısır'dan giden tek kara ulaşım noktası olan Refah sınır kapısının açık tutulması ve bu kanal üzerinden Gazze'ye yardımlar yapılması talebi de Mübarek yönetimi tarafından olumsuz karşılanmış ve Refah sınır kapısının açılmayacağı ifade edilmiştir. Buna karşın Mısır yönetimi de Hizbullah'a yönelik bir takım iddialar dile getirmiş ve Hizbullah'ı Mısır'da Şii düşüncüyü yaymak, Mısır içerisine Hizbullahçı ajanları yerleştirmek, Arap devletlerinin güvenliğini hedef almak ve mevcut Arap rejimlerini yıkmaya yönelik çalışmalar yapmakla suçlamıştır. Yapılan suçlamalara ayrıntılı bir cevap veren Hizbullah lideri Hasan Nasrallah, Şiiliği yaymak iddiasının hiçbir şekilde gerçek olmadığını, Arap ülkeleri ve yönetimleri ile bir meselelerinin bulunmadığını ifade etmiş ve kendileri için sadece tehdit olarak İsrail'in bölgedeki varlığının olduğunu açıklamıştır. Gazze için yaptıkları fedakarlığın bedelinin ödetilmeye çalışıldığını savunan Nasrallah, Filistin'de verilen direnişe her zaman silah ve mühimmat desteği sağladıklarını, bunun sonucunda

¹⁹⁵ Detaylı bilgi için bkz. Issawi, Charles, Egypt at Mid-Century, Oxford University Press, London 1954.

¹⁹⁶ Detaylı bilgi için bkz. Hasan el-Benna (Çev. Akif Nuri Karcioğlu), Müslüman Kardeşler Teşkilatı, Dava Yayınları, İstanbul 1949.

da Mısır yönetimi tarafından siyasi ve medyatik boyutlu olumsuz bir propagandaya maruz kaldıklarını ifade etmiştir.¹⁹⁷ 2010 yılında gerçekleşen Arap baharı sonrası ise Mısır-Hizbullah ilişkileri iyice gerginleşmiştir. Hizbullah'ın halk hareketlerini destekler mahiyetteki açıklaması Mısır yönetimi tarafından olumsuz karşılanmıştır. Ayrıca Hizbullah'ın Mısır'da halk hareketini desteklemesine rağmen, Suriye'de tam tersi bir tutum içerisinde olması Mısır'da tepkiyle karşılanmıştır. Mısır'ın devlet yapısı içerisinde önemli bir yeri olan Ezher Uleması Hizbullah'ı sert bir dille eleştirmiştir. El-Ezher Şeyhi Yusuf el-Karadavi, Hizbullah'ı “Hizbuşşeytan” (şeytanın taraftarı) ve Nasrallah'ı da “Nasruşşeytan” (şeytanın yardımcısı) diye nitelendirerek Suriye'de binlerce Müslüman'ın kanının akıtılmasında Beşar Esad kadar Hizbullah'ın da payının bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁸ Ayrıca Mısır'daki uydu yayını sağlayan Nilesat, Hizbullah'ın Körfez ülkeleri başta olmak üzere pek çok Sünni ülkede tehdit unsuru olarak ilan edilmesinin ardından bu ortak koalisyonu desteklemek adına, Hizbullah'ın yayın organı olan el-Menar'ın Mısır uydusundan çıkarılmasına karar vermiştir. Ayrıca Nilesat, El-Menar televizyonunu mezhepsel gerilimleri tırmandırmakla suçlamıştır.¹⁹⁹ Günümüz itibarıyla Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinden maddi destek alan Sisi yönetimi, verilen ekonomik desteği kaybetmemek için Hizbullah'a karşı bir duruş sergilemeye devam etmektedir. Buna karşın Hizbullah da Filistin ve Gazze politikasından dolayı Mısır yönetimine eleştirilerini sürdürmektedir.

14.2. Türkiye'nin Hizbullah'a Bakışı

Lübnan'da kurulan ve hali hazırda pek çok ülkede etkisini gösteren Hizbullah'ın Türkiye ile ilişkilerini ele almadan önce benzer eylemlerde bulunan ve Türkiye'nin bir dönemine damgasını vuran güneydoğu merkezli Türk Hizbullah'ına da kısaca değinmek gerekmektedir. Böylece Lübnan Hizbullah'ının Türkiye ve -eğer varsa- Türk Hizbullah'ı ile ilişkisinin boyutlarını daha iyi anlayabilme imkanı elde

¹⁹⁷ Çev. Gülşen Topçu, Nasrullah'ın Mısır'a Cevabı, Tevhid Haber Merkezi, Nisan 2009.

<http://www.tevhidhaber.com/nasrullahin-misira-cevabinin-tam-metni-53437h.htm> (Erişim Tarihi : 21.07.2016)

¹⁹⁸ Kardavi “Hizbuşşeytan” ve “Nasruşşeytan” Dedi, İslah Haber Ajansı, Haziran 2013.

<http://www.islahhaber.net/haber/35662-> (Erişim Tarihi : 22.07.2016)

¹⁹⁹ Mısır'dan Hizbullah Kanalına Yasak, Dünya Bülteni Haber Merkezi, Nisan 2016.

<http://www.dunyabulteni.net/haber/360265/misirdan-hizbullah-kanalina-yasak> (Erişim Tarihi : 22.07.2016)

edebiliriz. Lübnan'daki Hizbullah oluşumu ile Türkiye'deki Hizbullah oluşumunun bir bağının olup olmadığı veya ortak noktalarının neler olduğu izahı gerekli bir husustur.

14.2.1. Türk Hizbullah'ı Nedir ?

Güneydoğu Anadolu şehirlerinden Batman ve Diyarbakır'ı merkez olarak seçen ve örgütlenmesini bu şehirlerde başlatan Hizbullah'ın temellerinin 1980'li yıllarda atıldığı iddia edilmektedir. 1980 askeri darbesinin akabinde yapılan ve Hüseyin Velioğlu, Fidan Güngör, Ubeydullah Dalar, Abdullah Yiğit, İhsan Yeşilırmak gibi isimlerin katıldığı toplantıda Hizbullah yapılanmasının kararlarının alındığı belirtilmektedir.²⁰⁰ Hizbullah'ın daha sonraki dönemde lideri olacak olan Hüseyin Velioğlu 1952 yılında Batman'da doğmuş, aşiret mensubu bir kişidir. Eğitiminin büyük bir bölümünü Batman'da sürdüren Velioğlu, üniversite tahsilini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde tamamlamıştır. Üniversite dönemlerinde pek çok muhafazakar öğrencinin yer aldığı Milli Türk Talebe Birliği'ne (MTTB) üye olmuştur. Hizbullah yapılanması ile ilgili çalışmalar Hüseyin Velioğlu'nun 1980'den itibaren Diyarbakır'da tuttuğu bir evde gerçekleştirilen gizli toplantılar ile oluşturulmaya başlandı. Uzun bir süre devam eden toplantılar neticesinde 1987 yılında Hizbullah yapısı deşifre olmaya başlamıştır.

Hüseyin Velioğlu 1990'lı yılların başında Batman'da "İlim Kitabevini" kurdu ki bu dönemler Hizbullah içerisinde aynı zamanda bir kırılmanın yaşandığı dönemlerdir. İlim kitabevini kuranlar kendisini ilimciler olarak isimlendirmiş ve Hüseyin Velioğlu önderliğinde hareket etmeye başlamışlardır. Bir diğer grup ise Diyarbakır'da "Menzil Kitabevini" kurmuş, kendisini menzilciler olarak adlandırmış ve Fidan Güngör liderliğinde hareket etmeye başlamışlardır. İlimciler ve Menzilcileri ayıran en temel fark şiddet eylemlerine bakış açılarıydı. İlimciler grubu, halkı ikna yöntemi ile başarıya ulaşılamayacağını düşünüp sahada şiddet döneminin başlatılmasına ve PKK ile silahlı mücadele verilmesinin gerekliliğine inanıyor ancak bu yaklaşım menzilciler grubu

²⁰⁰ Kurt, Mehmet, Türkiye'de Hizbullah, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2015.

tarafından kabul görmüyordu. Bu görüş ayrılıkları zamanla çatışmaya dönüşmüş ve örgüt iki kola ayrılmıştır.

Hizbullah'ın silahlı kanadı olarak faaliyetlerine başlayan "İlimciler" grubu 1990'lı yılların başından itibaren Partiya Karkeren Kürdistane (PKK) ile sahada mücadele vermeye başlamış ve bu sayede Güneydoğu'da dindar halktan önemli oranda destek görmüşlerdir. Hizbullah kendini tanıtırken ülkedeki mevcut rejimden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş, Kemalizm'i eleştirmiş ve tüm ülkeyi kapsayacak bir İslam devrimini hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda önce Güneydoğu'dan hareket edilerek yerelden genele doğru bir kurtuluş mücadelesi verilmesi düşünülmüştür. Mart 1993'te PKK, Hizbullah'a bir çağrı yaparak "Kürt halkının birbirine kırdırılmak istendiği ve bu bağlamda PKK ile Hizbullah'ın işbirliği yapmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Yapılan bu çağrı neticesinde bir süre Hizbullah ve PKK arasında ateşkes sağlanmıştır. Hizbullah'ın ilimciler kanadı PKK'yı kontrol etmenin yanında kendisine rakip olarak gördükleri eski yol arkadaşları olan Menzilciler grubunu da tasfiye etmek için planlar yapmaya başlamışlardır.²⁰¹ İlimciler, Menzilciler grubunu PKK ile işbirliği yapmakla suçlayarak kendi militanlarını onlara yönelik eylemlerde bulunmaları için kışkırtmaya başlamıştır. Menzilciler grubu Müslümanlar için birlik olmanın önemini vurguluyor ve mezhepsel ayrılıkları önemsemiyorlardı. Bu bağlamda Menzilciler için İran İslam Cumhuriyeti de ilişkilerin geliştirilebileceği bir devlet konumundaydı. Menzilciler grubu, İslam birliğinin oluşturulamamasının Müslümanlar için en önemli sorun olduğunu düşünmekteydiler. İlimciler grubu ise Menzilcilerin daha etkin olmasının önüne geçmek ve rakipsiz olabilmek adına bu grubun öncülerine yönelik eylemler düzenlemeye başlamıştır.

Menzilciler grubu silahlı bir grup olmadıkları ve halk nezdinde ilimciler kadar popülerlikleri bulunmadığı için çok fazla direniş gösterememişlerdir. Menzilcilerin çoğunluğu baskı karşısında direnemeyerek Güneydoğu'dan İstanbul'a ya da diğer büyük kentlere göç etmişlerdir. Grubun lideri Fidan Güngör'de İstanbul'da kendisine

²⁰¹ Çakır, Ruşen, Derin Hizbullah : İslamcı Şiddetin Geleceği, Metis Yayınları, İkinci Baskı, s.30-77, İstanbul 2011.

karşı yapılan bir saldırı sonucu öldürülmüştür. Akabinde Menzilciler grubu gittikçe zayıflamış ve etkinliğini büyük oranda kaybetmiştir.²⁰²

Hizbullah'ın Güneydoğu'da PKK ile verdiği mücadele devlet tarafından olumlu karşılanmış ve bir süre faaliyetlerine dokunulmamıştır. Hizbullah'ın 90'lı yıllar boyunca yapmış olduğu eylemlerin sayısı ve bu eylemlerin yoğunlaştığı dönemler, devletin bu örgüte karşı yaklaşımı hakkında da ipuçları vermektedir. Anadolu ajansının istatistiklerine göre 1991-1996 yılları arasında örgütün eylemleri en fazla iken, 1996-1999 arası faaliyetlerinde ise belirgin bir azalma görülmektedir. Aynı şekilde devletin Hizbullah'a karşı 1992-1996 yılları arasında gerçekleştirdiği operasyonların sayısı az iken, 1998-1999 yıllarında operasyon sayıları hızla artmış ve 2000 yılında adeta zirveye ulaşmıştır. 2001 yılı itibarıyla gözaltına alınan Hizbullah üyesi 3000'nin üzerindedir. Bu durumdan da açık bir şekilde görüldüğü üzere devlet, Hizbullah'ın PKK ile mücadele ettikten sonra bölgede kendi otoritesini tesis etmesini tehdit olarak görmüş ve o noktadan itibaren Hizbullah ile ilgili operasyonlar yapmaya başlamıştır. 17 Ocak 2000'de İstanbul Beykoz'da Hizbullah'a yönelik düzenlenen operasyonda örgütün lideri Hüseyin Velioğlu öldürülmüş, pek çok gizli noktaları açığa çıkarılmış ve neticede Hizbullah'a ağır bir darbe vurulmuştur.²⁰³

İran devriminin yapıldığı 1979 yılından kısa bir süre sonra filizlenmeye başlayan Lübnan Hizbullah'ı gibi Türkiye'deki Hizbullah'ın da 80'li yıllardan itibaren fikri olarak oluştuğu kabul edildiğinde, İran ile olan bağlantısı göz önünde bulundurulabilir. İran'ın devrim ihracı söylemi, Türkiye'deki Hizbullah'ın kurucuları tarafından dikkate alınmış olup İran rol model olarak seçilmiş olabilir. Örgütün lideri Hüseyin Velioğlu ve arkadaşlarının 1980'li yıllarda defalarca İran'a gittiği ve burada Devrim Muhafızlarından askeri ve siyasi eğitim aldıkları Hizbullah üyeleri tarafından ifade edilmektedir. Ancak bir husus önemli ki İran ve Lübnan Hizbullah'ının Şii bir grup, Türk Hizbullah'ının ise Sünni bir grup olduğu unutulmamalıdır.

14.2.2.Lübnan Hizbullah'ı İle İlişkiler

²⁰² Erdin, Murat, Hizbullah ve Hamas, Kastaş Yayınevi, İkinci Baskı, s.49-56, İstanbul 2002.

²⁰³ Çakır, Ruşen, a.g.e., s.86-90.

Türkiye ile Lübnan devletleri arasında geçmişten gelen güçlü bir ilişkiler ağı bulunmamaktaydı. Lübnan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 1943 yılından itibaren yaşadığı iç problemler 1990'lı yıllara kadar devam etmiş ve Türkiye ile ilişkileri geliştirecek aktif bir dış politikaya yönelememiştir. Aynı şekilde Türkiye'nin de içeride yaşadığı toplumsal, siyasi ya da ekonomik problemler istikrarlı bir dış politika izlemesinin önüne geçmiştir. Lübnan'ın 1990'dan itibaren iç savaşını sona erdirmesine rağmen, Türkiye'nin 1990-2000 yılları arasındaki istikrarsız yönetimleri Ortadoğu'da pek çok ülkede olduğu gibi Lübnan ile de 2000'li yıllara kadar iyi ilişkiler geliştirememesine neden olmuştur. 2000'li yıllarla beraber değişen dış politika doğrultusunda Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine bakışı değişmiş ve Lübnan ile ilişkiler de gelişmeye başlamıştır. Lübnan'ın sahip olduğu etnik ve mezhepsel çeşitlilik doğrultusunda Şii'leri kontrol eden İran ve Sünnileri gözeten Suudi Arabistan'ın varlığının yanında bölge için arabulucu ve istikrar arayıcı bir Türkiye'nin varlığı önemli bir vazife olarak görülmüştür. Ayrıca Lübnan için birinci sorun olan İsrail ile mücadele Lübnan halkını kenetleyen ana faktör olarak bilinmektedir. Türkiye'nin İsrail ile verilen mücadele de Lübnan'ın yanında durması da ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin takip ettiği diplomasi kanalı Lübnan tarafından olumlu karşılanmakta ve Türkiye sert bir güç olarak görülmemektedir. 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ile birlikte ilişkiler ilerlemiş ve gerek Türkiye'den gerekse Lübnan'dan bakan ve başbakan düzeyinde karşılıklı ziyaretler yapılmıştır.²⁰⁴ Diğer taraftan Türkiye'nin Lübnan ile ilişkileri gelişirken Lübnan siyasetinde etkili olan Hizbullah örgütü ile ilişkisi de ülke ve bölge siyaseti için ayrı bir öneme sahip olmuştur. Bakıldığında Osmanlı'dan günümüze Türkiye'nin Şii gruplardan ziyade Sünni gruplarla daha iyi bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Şii'lerde 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı'ya ya da onun devamı konumundaki Türkiye'ye karşı olumsuz bir imaj beslemektedirler. Ancak uzun süre devam eden kopuk ve olumsuz ilişkiler İsrail ile girişilen mücadelede Türkiye'nin Lübnan'a verdiği destek neticesinde değişmiş, gerek Şii toplum gerekse Hizbullah örgütü Türkiye'ye karşı olumlu bir bakış açısına sahip olmaya başlamıştır.

Türkiye'nin İsrail'e yönelik tepkileri, düzenlenen protesto yürüyüşleri, yapılan yardım kampanyaları Lübnan ve Hizbullah nezdinde Türkiye'ye olan sempatiyi ve

²⁰⁴ Türkiye-Lübnan İlişkileri, Ortadoğu Analiz, Cilt 2, Sayı 24, s.9-13, Aralık 2010.

sevgiyi artırmıştır. 2006 Lübnan-İsrail savaşı sonrası Lübnan'a İnsan Hak ve Hürriyetleri (IHH) destekli pek çok yardımın götürülmesi ilişkilere pozitif katkı sağlamıştır. Geliştirilen iyi ilişkiler sonucu Türkiye bir grup askerini de Uluslar arası Barış Gücü kapsamında Lübnan'a göndermiş ve bu durum Hizbullah tarafından olumlu karşılanmıştır. Hizbullah, Türkiye'yi dost bir ülke olarak gördüklerini ifade ederek, kendileri için bir risk unsuru olmadığını belirtmiştir. Türkiye ile Hizbullah ilişkilerinin Lübnan dışındaki önemli bir belirleyici ayağı ise Filistin meselesidir. Türkiye'nin Filistin'e yönelik destekleyici tutumu ve Hamas ile yakın diyalogu da Hizbullah tarafından özenle takip edilmektedir. Türkiye, Hizbullah'ın yayın organı olan El-Menar televizyonunun Türkiye'de temsilciliğinin bulundurmasına da müsaade etmektedir. Ayrıca Türkiye, Lübnan'a barış gücü olarak gönderdiği askerlerinin Hizbullah'a yönelik bir faaliyet doğrultusunda kullanılmasına müsaade etmeyeceğini ifade etmiştir. Lübnan'da bulunan Türk askerleri de ülkedeki Şii halkla iyi diyaloglar kurarak, onların sempatisini kazanmaya çalışmışlardır.²⁰⁵ Türkiye'nin Hizbullah ile olumlu devam eden ilişkilerinde önemli kırılma noktalarından birisi 2011 yılında patlak veren Suriye krizidir. Suriye'de Beşar Esad'ın gitmesinden yana kesin tavır koyan ve rejim karşıtı muhalifleri destekleyen Türkiye'ye karşılık, Esad'ın yanında savaşa dahil olan ve pek çok Müslüman'ın öldürülmesinde payı olan Hizbullah ayrı saflarda yer almaktadırlar. Ancak konu ile ilgili Türkiye'nin Beyrut Büyükelçisinin sözleri, zıt pozisyonlara rağmen Türkiye ile Hizbullah'ın ilişkilerinin kesilmediğine işaret etmektedir. Büyükelçi İnan Özyıldız Lübnan Gazetesi Es-Safir'e verdiği röportajda : "Türkiye ile Hizbullah, Suriye meselesinde ayrı görüşlere sahip olsalar da ikili ilişkilerini sürdürmeye devam etmektedirler diyerek, Hizbullah'ın Lübnan parlamentosunda bir siyasi hareket olduğuna dikkat çekmiş ve ilişkilerin sürdürüldüğünü, Lübnan ile ilgili pek çok konuda ortak görüşlere sahip olduklarını sözlerine eklemiştir."²⁰⁶ Son dönemlerde başta Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) olmak üzere pek çok Sünni ülke Hizbullah'a yönelik tedbirler almakta ve ortak mücadele kararları benimsemektedirler. Suudi Arabistan'ın organize

²⁰⁵ Ayhan, Veysel, Türkiye-Lübnan İlişkileri : Lübnanlı Dinsel ve Mezhepsel Grupların Türkiye Algılaması, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No : 5, s.7-9, Ağustos 2009.

²⁰⁶ Türkiye Hizbullah ile Sürekli Görüşüyor, Haber Turk, Aralık 2013.

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/904049-turkiye-hizbullahla-surekli-gorusuyor>

(Erişim Tarihi : 25.07.2016)

ettiği ve Hizbullah üzerinden İran'a da mesaj vermeyi amaçlayan mücadele planlarına Türkiye'nin nasıl yaklaşacağı dikkatle izlenmektedir. 10 Mart 2016'da düzenlenen Arap Dışişleri Bakanları toplantısında Hizbullah terörizmle suçlanmış ve bundan kısa bir süre önce de Körfez İşbirliği Konseyi tarafından terörist bir grup olarak ilan edilmiştir. Suudi Arabistan'ın yanında pek çok ülkenin bu karara destek vermesi Türkiye'nin de tavrını değiştirmesine neden olabilmektedir.²⁰⁷ 10-15 Nisan 2016 tarihleri arasında Türkiye'nin ev sahipliğinde İstanbul'da düzenlenen 13.İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) zirvesinde alınan kararlar doğrultusunda İran ve Hizbullah, bölge ülkelerinin iç işlerine karışmak, terörizmi desteklemek ve mezhepsel çatışmaları körüklemekle suçlanmış ve bu doğrultuda sert bir dille eleştirilmişlerdir. İslam İşbirliği Teşkilatı, Hizbullah'ı özellikle Suriye, Bahreyn, Yemen gibi ülkelerde gerçekleştirilen terörist eylemlere desteğinden ve ülkelerin istikrarına ve güvenliğine yönelik tehditlerden dolayı kınamıştır.²⁰⁸

14.3.Filistin'in (Hamas) Hizbullah'a Bakışı

Ortadoğu coğrafyasında hiç şüphesiz en tartışmalı konuların başında gelen Filistin, İsrail'in 1948 yılında kurulmasıyla bölge ve dünya siyasetinde daha fazla konuşulur hale gelmiştir. İsrail'in kuruluşu ile beraber Filistin topraklarına yönelik işgal faaliyetleri başlatması, bir taraftan bölgedeki diğer Arap ülkelerinin tepkisini çekerken, diğer taraftan da Filistin halkı arasından bazı direniş örgütlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Arap ülkelerinin İsrail ile verdikleri uzun soluklu mücadele sonucunda 1978 yılında Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David Sözleşmesi* ile barış sağlanmış ve çatışma bitirilmiştir. Buna karşın İsrail'in Filistin topraklarında işgalci faaliyetlerine devam etmesi neticesinde 1987 yılında Hamas adı altında Gazze merkezli bir direniş örgütü kurulmuştur. Bu örgütün bağları 1928 yılında Mısır'da kurulan İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) hareketine kadar dayanmaktadır. Hamas hareketi bölgede İsrail'in varlığını reddederek, buldukları toprakların kendilerine ait olduğunu ifade etmektedir. Yahudi'lerin Filistin topraklarında hiçbir haklarının olmadığını

²⁰⁷ Al-Hatlani, İbrahim, Türkiye Hizbullah'a Karşı Suudilere Destek Verecek Mi ? , Al-Monitor The Pulse Of The Middle East, Mart 2016.

²⁰⁸ Göksedef, Ece, Zirvede İran'a Ağır Eleştiri, Al-Jazeera Turk, Nisan 2016.

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/zirvede-irana-agir-elestiri> (Erişim Tarihi : 26.07.2016)

*Camp David Sözleşmesi için bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Camp_David_S%C3%B6zle%C5%9Fmesi

savunarak, İsrail'i siyonist bir proje olarak değerlendirmektedirler. Hamas hareketi Müslüman kardeşler hareketinin Filistin'de kurulmuş bir ayağı olarak kabul edilmekte ve kurucuları arasında Şeyh Ahmet Yasin, Abdülaziz er-Rantisi, Mahmut ez-Zehhar gibi İhvan üyeleri de bulunmaktadır. Şeyh Ahmed Yasin hareketin uzun süre liderliğini yürütmüş ancak 2004 yılında İsrail'in düzenlediği bir saldırıda hayatını kaybetmiştir.²⁰⁹

Filistin'de kısa sürede önemli bir aktör haline gelen Hamas ile Hizbullah arasındaki ilk sıcak temaslar 1990'lı yılların başında ortaya çıkmaya başlamıştır. 1992 yılında İsrail'in bir grup Hamas mensubunu Batı Şeria bölgesinden Lübnan'a sürmesi Hizbullah ve Hamas'ı ilk kez yan yana getirmiştir. Hizbullah ve Hamas ilişkilerinin bölgede uyum içerisinde sürdürülmeye başlandığı ve Hizbullah'ın bu süreçte Hamas'a askeri eğitim verip, silah teminatı konusunda yardımcı olduğu bilinmektedir. Hizbullah hareketi kuruluşundan beri Filistin meselesi ile yakından ilgilenmiş ve Hamas gibi direniş örgütlerine de destek vermiştir. Hizbullah'ın İsrail'i Lübnan topraklarından çıkardıktan sonra da onunla mücadelesine devam ettiği ve bunu Filistin'deki İsrail varlığını sonlandırmak için yaptığı ifade edilmektedir. Hizbullah ve Hamas arasındaki ilişkilerin bozulmaya başlamasının en önemli nedeni Suriye krizi konusunda iki örgütün de farklı saflarda durmayı tercih etmesidir. Sünni bir örgüt olan Hamas Suriye konusunda muhalif Özgür Suriye grubu yanında yer alırken, Hizbullah ise Şii'leri ve Esad'ı desteklemekten yana bir tavır almıştır. Hizbullah'ın tutumu nedeniyle Hamas Haziran 2013'te Hizbullah'a sert bir mesaj göndererek, Suriye'den bir an önce çekilmesini ve Müslümanlarla savaşmak yerine Siyonistlerle mücadele vermesini istemiştir. Hamas ayrıca Suriye'de yaşanan savaşın bölgede mezhepsel kutuplaşmayı artırdığına dikkat çekerek Hizbullah'ın bu olayların içerisinde olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Hizbullah yönetimi Hamas'ın bu ağır eleştirileri karşısında medya üzerinden bir karşılık vermeyerek, süreci kendi aralarında çözüme yoluna başvurmuştur. Hizbullah yetkilileri Hamas ile ilişkilerin iyi düzeyde sürdürüldüğünü ifade etse de Hamas'ın Suriye konusunda İran, Hizbullah ve Esad ittifakının değil, Suudi Arabistan

²⁰⁹ İslami Direniş Hareketi Hamas, Al-Jazeera Turk, Nisan 2014.

<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/islami-direnis-hareketi-hamas> (Erişim Tarihi :30.07.2016)

ve Türkiye'nin başını çektiği yeni bir ittifakın yanında olduğu düşünülmektedir.²¹⁰ Buna karşın Hamas'ın Suriye konusunda Hizbullah ile ters cephelerde yer almasının tahrip ettiği ilişkileri düzeltmek adına son dönemlerde girişimlerini artırdığı görülmüştür. Hamas Siyasi Bürosu yetkilerinden Sami Hatır konu ile ilgili yaptığı değerlendirme de Hamas'ın hem Hizbullah hem de İran'la iyi ilişkilerini sürdürmek istediğini ifade etmiştir. Ayrıca Hamas lideri Halid Meşal'ın Suriye'deki muhalefet ile ilgili çelişkili beyanlarda bulunduğu ve İran eksenine doğru kaydığı iddia edilmektedir. Hamas'ın Dış İlişkiler Sorumlusu Besim Naim yaptığı açıklama da, İsrail ile mücadele konusunda kendi yanlarında kim olursa onunla ittifak içerisinde olunabileceğini ve esas olanın İsrail ile mücadele olduğunu vurgulamıştır.²¹¹ Tartışmalardan anlaşılıyor ki Hamas içerisinde Hizbullah-İran eksenini veya Türkiye-Suudi Arabistan eksenini arasında tercih noktasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

²¹⁰ Mouzahem, Haytham, Hizbullah Hamas'la İttifakını Korumak İstiyor, Al-Monitor the Pulse of the Middle East, Haziran 2013.

²¹¹ Abu Amer, Adnan, Hamas Hizbullah ve İran ile Uzlaşmaya Başladı, Al-Monitor the Pulse of the Middle East, Ocak 2015.

SONUÇ

Bu çalışmanın başından itibaren ifade ettiğimiz üzere Ortadoğu'da İran-Suud rekabetinin meydana getirdiği çatışma hatlarını ve bunun üzerinden Hizbullah'ın bu bölgelerde oluşturmaya çalıştığı kalıcı varlığını analiz edici bir çalışmayı farklı pek çok başlık altında tartıştık. Bir taraftan İran'ın bölgesel amaçlarını ve kullandığı araçları ele alırken, diğer taraftan Suudi Arabistan'ın verdiği refleksleri ve kurguladığı ittifakları incelemeye çalıştık. Şiiliğin temel prensiplerinin İran'ın devlet ve toplum yapısında ne kadar önem arz ettiği ve dini liderin devletin içerisinde çok güçlü bir konuma sahip olduğunu gördük. İran'ın toplumsal yapısının güçlü olduğunu ve ülke içerisinde dini ve siyasi yönetime yönelik önemli bir toplumsal desteğin varlığını algıladık. Velayet-i Fakih uygulaması ile dini liderin ülke içerisinde Cumhurbaşkanının, bakanların ve daha birçok kurumun üzerinde söz sahibi olduğunu gördük. İran'ın devrim sonrası Şiiliği güçlü bir araç olarak kullanarak, öncelikle Şiilerin yoğun olduğu yerlerde İran'a yönelik tam bir bağlılık ve aidiyet oluşturmaya çalıştığını, akabinde de onları siyasi ve askeri olarak yönlendirmeye başladığını gözlemledik. Şiilerin azınlık olduğu bölgelerde ise İran, desteğini ve propagandasını sürdürerek, Şiileri her an o ülkeleri tehdit eder pozisyonda tutmaya çalışmıştır. Suudi Arabistan'ın doğu bölgesinde bulunan Şiiler bunun için güzel bir örnek teşkil etmektedir. İran'ın 1980-2003 arası bölgesinde baskın politikalara maruz kalmasına rağmen, aşama aşama gücünü artırdığını ve elindeki imkanları ölçülü kullanarak büyüdüğünü gördük. Körfez ülkelerinin İran'ın devrim ihracı söylemine yönelik sürekli reaksiyon gösterdiğini ve bu modelin körfez monarşileri için hiçbir zaman uygun görülmediğini anladık. İran'ın Irak, Suriye, Lübnan'daki Şii gücünü kullanarak Körfez ülkeleri ve özellikle Suud'u çevrelemeye çalıştığını ve bakıldığında Şii hilaline benzer bir görüntüyü ortaya çıkardığını gözlemledik. Aynı şekilde Yemen üzerinde kurmaya çalıştığı hakimiyet ile beraber Körfez coğrafyasını kuzeyden ve güneyden kuşattığına şahit olduk. Irak'a özel bir önem atfettiğini ve Şiilerin merkezi olarak görülen başta Necef kenti olmak üzere pek çok Şii şehrinde tam hakimiyet kurmaya ve oralara yönelik tehditlerle mücadele etmeye çalıştığını gözlemledik. İsrail ile Müslümanlar ülkeler Filistin ve Lübnan arasındaki mücadeleyi kendisi için önemli bir malzeme olarak gördüğüne ve İsrail üzerinden Müslüman dünyada sempati ve destek kazanmaya çalıştığı çıkarımında bulunduk.

Diğer taraftan Suudi Arabistan İran'a yönelik tarihi bölgesel rekabetinin yanında, sahip olduğu dini ekol olan Selefilik'in daha katı yorumlanmış biçimi Vehhabilik'in ve Vehhabi ulemanın Şia'ya ve onu resmen benimseyen İran'a yönelik sert bir tutum içerisinde olduğunu anladık. Şiiliği bölge için büyük bir tehdit olarak gören Suudi ulemanın bu tutumu, Suud hanedanlığının da bu durumdan yararlanmasının önünü açmış ve İran'ın kendilerine yönelik tehditleri ile mücadele ederken Sünni dünyanın desteğini yanlarına alabilmek için Ulema'dan istifade ettiklerini gözlemledik. Suud Hanedanlığının bir taraftan iktidarını devam ettirmek için batı dünyası ve özellikle ABD ile çatışmaya girmemeye çalıştığı, bölgedeki müttefik ülke konumunda olmaya çalıştığı ve diğer taraftan da Sünni dünyayı mobilize edebilecek bir liderlik pozisyonuna bürünmeye çalıştığını gördük. İran'ın yayılcı politikalarına yönelik güçlü bir Sünni dünya ile karşılık koyabileceğine ve tek başına İran ile mücadele etmeye cesaret edemediğine algıladık. İran'ın askeri açıdan Suudi Arabistan'dan daha güçlü olduğu için Suud'un bölgesel ittifaklara mecbur bırakıldığı kanaatine vardık. İran'ın bölgesel çıkarları için radikal gruplar ve şiddet eğilimli yapılar ile ilişkiler içerisine girdiğine ancak Suudi Arabistan'ın radikal gruplarla açıktan bir ittifak yapmadığını gözlemledik.

İran'ın sahada en etkin kullandığı yapılardan biri olan Hizbullah'ın kuruluşunda her kesimin ilgisini ve desteğini çekecek amaçları ortaya koyduğuna, insan hakları, hoşgörü, diyalog, barış, adalet gibi kavramları dillendirdiğini ancak bunları sahada uygulamadığını ve şiddete doğru evrildiğini gözlemledik. Kuruluş aşamasında birçok Şii din adamının fikirlerini kendine model olarak seçen Hizbullah, İmam Musa, Hüseyin Fadlallah gibi Lübnan toplumunda karşılığı bulunan insanların desteği ile şekillenmeye başladığı ve iletişim kanallarını güçlü tutarak Lübnan'da ezilmiş, pek çok haktan mahrum bırakılmış Şii'lere yönelik yardım kampanyaları düzenleyerek, kendine toplumsal zemin inşa etmeye çalıştığı kanaatine vardık. Lübnan'da aynı dönemlerde devam eden iç savaşın ve var olan meşruiyet krizinin Hizbullah'ın doğuşunda ve kurumsallaşmasında önemli bir diğer faktör olduğunu da gördük. Hizbullah'ın yerel bir hareketten, İran'ın stratejik adımlarıyla nasıl bölgesel ve küresel aktöre dönüştürüldüğünü analiz ettik. Sünni toplumlar nezdinde bir süre anlayışla karşılandığına ve İsrail'le mücadelesi dolayısıyla hayranlıkla izlendiğine ancak Irak savaşı sonrası bölgesel yayılma faaliyetlerine başlamasıyla beraber bu kanaatin yavaş

yavaş kaybolmaya başladığını gözlemledik. Bölgede ve bölge dışında gerçekleştirdiği bazı terörist eylemlerle, askeri ve siyasi kanatları olan ikili bir yapı olarak değerlendirilmeye başladığını ve batılı ülkelerin ya da ABD'nin terörist bir örgüt olarak nitelendirmesine karşın, Arap ülkelerinin başlangıçta bu kanaati taşımadığına ancak güncel olarak bu dengenin tam tersine dönmeye başladığına şahit olduk. Hizbullah'ın yayılma faaliyetlerinin sadece Körfez ülkelerini değil, bölgedeki Sünni Selefi radikal örgütleri de rahatsız ettiği ve Hizbullah'ın bir tehdit olarak algılanmaya başladığı, bu sebeple bazı zamanlarda Lübnan bölgesinde gruplar arasında sıcak çatışmaya dönüştüğü gözlemlenmektedir. Hizbullah'ın bölgede İran politikaları doğrultusunda Irak, Suriye, Yemen gibi ülkelerdeki çalışmaları, bölgede tarihin her döneminde güçlü konumda olan Sünni devletleri ve toplumları endişeye sevk ettiği görülmüştür. Bu düşünce bölgede Sünni ülkelerin İran ve Hizbullah'a yönelik ortak mücadele grubu oluşturmalarına neden olmakta ve elbette ki Müslümanların birbirleri ile verdikleri mücadele mezhepsel gerilimleri ve çatışma olanaklarını artırmaktadır. Irak'taki Sünni-Şii gerilimi, Suriye'deki Nusayri Esad ve Sünni muhalefetin çatışması, Yemen'de Şii Husiler ile Sünni grubun iktidar mücadelesinde İran ve Hizbullah bir kanadı, Suudi Arabistan ve bazı Sünni ülkeler diğer kanadı oluşturmuştur. Aynı şekilde Mısır, Türkiye gibi Sünni ülkelerde İran ve Hizbullah'ın faaliyetlerini tehdit unsuru olarak görmeye başlamışlar ve Sünni bloğuna destek vermektedirler. Hizbullah'ın Arap baharı sürecinde de halk hareketlerine yönelik destek verdiği ve Sünni monarşik yapıların değişimi noktasında beklenti içerisinde olduğu anlaşılmıştır.

Gelinen noktada şunu ifade etmeliyim ki bölgede her iki devletin de politik hevesleri bulunmakta ve bunları gerçekleştirmek isterken her ikisi de “dini” asıl görevinin dışına çıkartıp, siyasi emeller doğrultusunda meşru bir araç olarak kullanmaya çalışmaktadırlar. İran'da Şiilik modelinin olmaması, İran'ı bölgede yayılabilecek bir araçtan mahrum bırakır ki etnik olarak zaten bu ülkelerle aynı etnisiteye sahip değildir. Ülkelerin ve toplumların birbiri üzerinde hakimiyet kurmasında din, milliyet, kültür, ekonomi gibi sınırlı faktörler bulunmaktadır. İran bakıldığında bu faktörlerden sadece dini kullanılabilir ki milliyet ve kültür farklılıkları herkes için aşikardır. Ekonomik olarak ise bölge ülkelerinin sahip olduğu zengin enerji kaynakları kendilerini İran'a mahkum etmemektedir. Bu açıdan İran elinde iletişim kurabilecek tek kaynağın din olduğunu iyi

özümsemiş ve bu araç üzerinden kendine araç edindiği Hizbullah'ı hedefleri doğrultusunda yönlendirmiştir. Ancak bu durum Hizbullah'ın kendi adına yaptığı hiçbir faaliyetin olmadığı anlamına gelmemelidir. Hizbullah'ın zaman zaman İran'dan bağımsız faaliyetleri de bulunmaktadır. Öte yandan Suudi Arabistan'daki hanedanlık yönetimi de güçlü bir askeri yapıya sahip olmaması, zengin kaynakları, önemli merkezleri hasebiyle ülkenin sürekli tehdit altında olduğunu bilmektedir. Bu sebeple Ulema ile çatışmaya girmeyen, ulemayı ve dini önemli bir meşruiyet aracı olarak gören ve içerde güçlü bir toplum tutmaya çalışan Suud hanedanlığını gördük. Aslında titiz bir dini yaşantının olmadığı, israfın bol olduğu, kaynakları ölçsüz kullanan, Müslümanların dertleri ile yeterince ilgilenmeyen, ülkedeki dini mirasa gereğince sahip çıkmayan bir Suud yönetimi herkes tarafından bilinmektedir.

KAYNAKÇA

*Abouzeid, Nahed, Lübnan : Suriye Savaşının Sıçradığı Ülke, BBC Türkçe News, Temmuz 2013.

*Abu Amer, Adnan, Hamas Hizbullah ve İran ile Uzlaşmaya Başladı, Al-Monitor the Pulse of the Middle East, Ocak 2015.

*Ahin, Tahereh, İran İslam Cumhuriyetinde Devlet Yapısı, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 43, Sayı 2, s.83-85, Haziran 2010.

*Akdoğan, İsmail, Kalaycı, Rıdvan, Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Mayıs 2014.

*Alagha, Joseph, Hezbollah's Documents : From the 1985 Open Letter to the 2009 Manifesto, Amsterdam University Press, s.56-58, Amsterdam 2011.

*Alagha, Joseph, Hizballah's Resilience During the Arab Uprisings, Ortadoğu Etüdleri, Volume 6, No.2, s.17-21, January 2015.

* Al-Hatlani, İbrahim, Türkiye Hizbullah'a Karşı Suudilere Destek Verecek Mi ? , Al-Monitor The Pulse Of The Middle East, Mart 2016.

* Altunışık, Meliha Benli, Ortadoğu'da Bölgesel Düzen ve Arap Baharı, ORSAM Ortadoğu Analiz, Cilt 5, Sayı 53, s.76, Mayıs 2013.

*Altunışık, Meliha Benli, Lübnan Krizi : Nedenleri ve Sonuçları, Tesev Yayınları, Nisan 2007.

*Asaf Hüseyin, İran'da Devrim ve Karşı Devrim, Pınar Yayınları, s. 215-227, Ekim 2011.

* Atacan, Fulya, Radikal İslam'ın Küresel Bir Tehdide Dönüşüm Süreci : Afganistan Deneyimi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s.32-34, Nisan 2008.

*Atawneh, Muhammed Al, Wahhabi Islam Facing the Challenges of Modernity, Brill Publisher, s.35-37, Boston 2010.

*Ataman Muhittin, Kuşçu, Yurdanur, Suudi Arabistan'da Siyasal ve Toplumsal Olayların Gelişimini Etkileyen Faktörler, Alternatif Politika, Cilt 4, Sayı 1, s.3-6, Şubat 2012.

*Aydın, Fuat, Ortadoğu Ülkelerinin Dinsel Yapısı, Ortadoğu Yıllığı, s. 531, 2011.

*Ayhan, Veysel, Türkiye-Lübnan İlişkileri : Lübnanlı Dinsel ve Mezhepsel Grupların Türkiye Algılaması, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No : 5, s.7-9, Ağustos 2009.

*Ayhan, Veysel, Oman Sultanlığı : Arap Yarımadasında Geleneksel ile Modernite Arasında Bir Ülke, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt 2, s. 26,41-42, Ankara 2010.

*Azani, Eıtan, Hezbollah : The Story of the Party of God : from Revolution to Institutionalization , Palgrave Macmillan Publisher , s.137-141, New York 2009.

*Bahout, Joseph (çev.Mehmet Şehyoğlu), Lübnan ve Suriye'de Mezhepçilik, Dünya Bülteni Araştırma Masası, s. 9-12, Aralık 2013.

*Bakeer, Ali Hussein, Hizbullah'ın Suriye'deki Askeri Operasyonları ve Olası Yansımaları, USAK Analiz, No.22, s.3-28, Temmuz 2013.

*Bakir, Ali Huseyin, Kral Selman'ın Dış Politikası : Değişimin Boyutu ve Fırsatlar, Al-Jazeera Turk, Şubat 2015.

*Bodur, H.Ezber, Vahhabi Hareketi ve Terör, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 2, s.7-8, Kilis 2003.

*Bodur, H.Ezber, Orta Asya'da Militan İslamcı Hareketler ve Vehhabilik, Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 20, s.201.

*Bostan, İdris, TDV İslam Ansiklopedisi “Mezhep” maddesi, Cilt 29, s.526, İstanbul 2010.

*Bowen, Jeremy, Ortadoğu’da Şii-Sünni Fay Hattı, BBC Türkçe News , Aralık 2013.

*Büyükkara, Mehmet Ali, Suudi Arabistan ve Vehhabilik, Rağbet Yayınları, s.21-24, İstanbul 2003.

*Büyükkara, Mehmet Ali, Çağdaş İslami Akımlar, Klasik Yayınları, 3.Baskı, Mart 2016.

* Chubin, Shahram, Trip, Charles, Iran-Saudi Relations and Regional Order, Oxford University Press, s.28-46, London 1996.

*Cohn-Sherbok, Dan&Lavinia (çev.Bilal Baş), Yahudiliğin Kısa Tarihi, İz Yayıncılık, s.135-149, İstanbul 2011.

*Cook, David, Understanding Jihad, California University Press, s. 106-136, California 2005.

*Cragın, R. Kim, Early History of Al-Qa’ida, Cambridge University Press, s.2-22, December 2008.

*Çakır, Ruşen, Derin Hizbullah : İslamcı Şiddetin Geleceği, Metis Yayınları, İkinci Baskı, s.30-77, İstanbul 2011.

*Çev. Ömer Okumuş, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, Kayıhan Yayınevi, İstanbul 1980.

*Dağ, Ahmet Emin, Şii-Sünni İlişkileri Nereye Varacak, ORDAF, Mayıs 2012.

*Dağı, İhsan, Ortadoğu’da İslam ve Siyaset, Boyut Kitapları, s.60-61, Ekim 2002.

* Dalacoura, Katerina, Islamist Terrorism and Democracy in the Middle East, Cambridge University Press, s.81-93, New York 2011.

*Davidson, Lawrence, Islamic Fundamentalism, Green Wood Press, s.80-81, London 2003.

*DeLong, Natana J., Wahhabi Islam From Revival and Reform to Global Jihad, Oxford University Press, s.7-8, Oxford 2004.

* Demir, Habip, Twelver Shısm : Unity and Diversity in the life of İslam, E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi, Sayı VII/2, s. 175, 2014.

*Demir, Hilmi, Radikal Selefi Hareketler ve Terör Örgütleri : Kavram ve Teorik Çerçeve, TEPAV, s.3-7, Şubat 2016.

*Dionigi, Flippo, Hezbollah, Islamist Politics and International Society, Palgrave Macmillan, 161-162, New York 2014.

*Duran, Burhanettin, Yılmaz, Nuh, Ortadoğu'da Modellerin Rekabeti : Arap Baharından Sonra Yeni Güç Dengeleri, SETA Türk Dış Politikası Yıllığı, s.40-47, Ankara 2011.

*Dr.Zayar, The Iranian Revolution Past, Present and Future, Chapter 1, s.3.

*Early, Bryan R., Larger than a Party, yet Smaller than a State : Locating Hezbollah's Place within Lebanon State and Society, World Affairs Institute, Vol. 168, No 3, s.115-124, Winter 2006.

*Ebuzeri, Abdurrahim (çev.Sedat Baran), Lübnan'da Direnişin Mimarı İmam Musa Sadr, Feta Yayıncılık, İstanbul 2012.

* Edit. Aldis, Anne, Herd, Graeme P., The Ideological War on Terror, Routledge Publisher, s.55-57, New York 2007.

*Edit. Ansari, Ali M., Politics of Modern Iran, Routledge Publisher, s.32-44, New York 2011.

* Edit. Frisch, Hillel, Inbar, Efraim, Radical Islam and International Security, Routledge Publisher, s. 11-13, New York 2008.

*Edit. Weitzman, Bruce Waddy, Inbar, Efraim, Religious Radicalism in the Greater Middle East, Frank Cass Publisher, s.99-101, London 1997.

* Edit. Marechal, Brigitte, Zemni, Sami, The Dynamics of Sunni-Shia Relationships, Hurst Publisher, s.12, London 2013.

*Edit. Mervin, Sabrina, The Shi'a Worlds and Iran, SAQI Publisher, s.29-41, London 2010.

*Edit. Noe, Nicholas, Voice of Hezbollah The Statements of Sayyed Hassan Nasrallah, Verso Publisher, s. 116-118, New York 2007.

*Edit. Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Ortadoğu Siyasetinde İran, İkinci Bölüm : İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler :Bir İranlı Görüşü (Nasır K. Asl),Barış Yay., s.144-145, Ankara 2011.

*Efegil, Ertan, İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Faktörler, ORSAM Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 48, s.57-60, Aralık 2012.

*Ekşi, Muharrem, Körfez'de Güvenlik : Güvenlik Sistemleri, Güvenlik Sorunları, Güvenlik Yapıları, Akademik Ortadoğu Dergisi, cilt 3, sayı 2, s.115-116, Ankara 2009.

*El-Benna, Hasan (Çev. Akif Nuri Karcıoğlu), Müslüman Kardeşler Teşkilatı, Dava Yayınları, İstanbul 1949.

*El-Hattap, Faris, İran Yayılımcılığı ve Körfez Ülkeleri, Al-Jazeera Turk, Mart 2015.

*El-Katip, Ahmet, Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik-Şiiilik, Mana Yayınları, s.15-21, 86-89, Temmuz 2013.

*El-Maraşı, İbrahim, Suudi Arabistan'ın Cesur Siyasi Hamlesi, Al-Jazeera Turk, Ocak 2015.

* Erdin, Murat, Hizbullah ve Hamas, Kastaş Yayınevi, İkinci Baskı, s.49-56, İstanbul 2002.

*Erkmen, Serhat, Irak'ta İşgal Sonrası Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri, Ortadoğu Etütleri, Cilt 2, Sayı 2, s.109-121, Ankara 2010.

* Esposito, John L., The Islamic Threat : Myth or Reality ? , Oxford University Press, s. 158-159, Oxford 1999.

*Fırlalı, Ethem Ruhi, İmamiye Şiası, Selçuk Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1999.

*Gölpınarlı, Abdulkaki , Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, 1. Baskı , DER Yayınları, İstanbul 2003.

*Güler, Zeynep, Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği, Mısır ve Nasırcılık, Yeni Hayat Kütüphanesi, 1.Baskı, İstanbul 2004.

*Hamid, Saleh, Yemen's Houthis 'similar' to Lebanon's Hezbollah : Iran Official, Al-Arabiyya English, Ocak 2015.

*Hamzeh, Ahmad Nizar, In the Path of Hizbullah, Syracuse University Press, s. 25-26, New York 2004.

* Harik, Judith Palmer, Hezbollah : The Changing Face of Terrorism, I.B.TAURIS Publisher, s.64-66, 125-145, 169-175, London 2004.

*Harrison, Martin, Saudi Arabia's Foreign Policy : Relations with the Superpowers, Center for Middle Eastern and Islamic Studies, University of Durham, s.18-30, February 1995.

*Hashem, Ali, Hizbullah Irak'ta, Al-Monitor The Pulse of the Middle East, Kasım 2014.

*Huri, Rami G., Suudilerin Sünni Koalisyon Çabaları, Al-Jazeera Turk, Mart 2015.

*Hazleton, Lesley, Peygamberden Sonra, Kitabix Yayınları, İstanbul 2013.

*Kamalı, Masoud, Revolutionary Iran, Ashgate Publisher, s.156-160, England 1998.

*Khajehpour, Bijan, İran-Rusya ile İlişkilerinde Yeni Bir Sayfa Açıyor, Al-Monitor the Pulse of the Middle East, Şubat 2014.

* Khatib, Lina, Matar, Dina, Alshaer, Atef, The Hezbollah Phenomenon : Politics and Communication, Hurst Publisher, s. 8-10, London 2014.

*Karaman, Hayrettin, TDV İslam Ansiklopedisi “Fakih” maddesi , Cilt 12, s. 126, İstanbul 1995.

*Karmon, Ely, Iran’s Role in the Radicalization of the Sunni-Shia Divide, GA Shia Power, s.274-283, January 2007.

*Kışlakçı, Turan, Arap Baharı, Mana Yayınları, s.94-111, İstanbul 2011.

*Kramer, Martin (çev.İbrahim Turhan), Hizbullah’ın Moral Mantiğı, Dünya ve İslam Dergisi, Sayı 11, Haziran 1992.

* Koca, Ferhat, İslam Düşünce Tarihinde Selefilik : Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiğı, İlahiyat Akademi Dergisi, s.20-22.

*Koçgündüz, Leyla Melike, Basra Körfezinin Parlayan İncisi : Katar, Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 26, s.72-73, Ankara 2011.

* Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Merkezi, Suudi Arabistan Ülke Raporu, s.1-2, Şubat 2008.

* Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Merkezi, Kuveyt Ülke Raporu, s.3-10, Konya 2010.

- *Köse, Talha, Lübnan Raporu, SETA Yayınları, s.26-35, Aralık 2006.
- *Kurt, Mehmet, Türkiye’de Hizbullah, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2015.
- * Kurşun, Zekeriya, Arap Baharı Sonrası Yemen’in Çıkmazları, Al-Jazeera Turk, Ocak 2014.
- *Kurşun, Zekeriya, Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti : Vehhabi Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı, 1.Baskı, Ankara 1998.
- *Kutluer, İlhan , TDV İslam Ansiklopedisi “İslamcılık” maddesi, Cilt 23, İstanbul 2001.
- *Lewis, Bernard, İnanç ve İktidar : Ortadoğu’da Din ve Siyaset, Oxford University Press, s.23, Oxford 2010.
- *Levitt, Matthew, Hezbollah :The Global Footprint of Lebanon’s Party of God, Georgetown University Press, s. 11-12, Washington 2013.
- * Mamouri, Ali, Why Salafists see Shiites as their greatest Enemy, Al-Monitor The Pulse of the Middle East, Şubat 2015.
- *Marschall, Christin, Iran’s Persian Gulf Policy, Routledge Curzon Publisher, s.3-5, London 2003.
- *Meri Report Saudi Arabia, Middle East Research Institute, University of Pennsylvania, Croom Helm Publisher, s.33-40, Australia 2001.
- *Mohajir, Mahdi, Fadlollah, Islamic Propagation Center Publications, s.13-15, London 2003.
- *Moghadam, Assaf, The Globalization of Martyrdom, John Hopkins University Press, s.99-140, Maryland 2008.

*Moin, Baqer, Khomeini Life of the Ayatollah, I.B. Tauris Publisher, 1-39, London 1999.

*Mouzahem, Haytham, Lebanese Hezbollah Unlikely to intervene in Iraq Crisis, Al- Monitor the Pulse of the Middle East, July 2014.

*Mouzahem, Haytham, Hizbullah Hamas'la İttifakını Korumak İstiyor, Al-Monitor the Pulse of the Middle East, Haziran 2013.

* Nader, Sami, Saudi Anti-Terrorism Coalition Raises Eyebrows in Lebanon, Al-Monitor The Pulse of The Middle East, December 2015.

*Nasr, Sayyid Husayn, Shi'a, Ansariyan Publications, s.39-42, Tahran 1971.

*Nomani, Mohammad Manzoor, Khomeini, Iranian Revolution and the Shi'ite Faiths, Chapter I The Nature of Iranian Revolution and Its Foundation, Furqan Publications, s.17, Ocak 1988.

*Issawi, Charles, Egypt at Mid-Century, Oxford University Press, London 1954.

*İşcan, Mehmet Zeki, Tarih Boyunca Selefi Söylem, İlahiyat Akademi Dergisi, s.8, Gaziantep 2015.

*Odeh, B. J. (çev. Yavuz Alogan), Lübnan'da İç Savaş: Çağdaş Bir Siyasal Tarih, Belge Yayınları, İstanbul 1985.

*Oğuzlu, Tarık, Arap Baharı ve Yansımaları, ORSAM Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 36, s.2-9, Aralık 2011.

*Onat, Hasan, Şiiliğin Doğuşu Meselesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.79-82, Ankara.

*Onat, Hasan, İran İslam Devrimi ve Şiilik, e-Makalat Dergisi, s.1-34, Güz 2013.

* Onat, Hasan, Şii İmamet Nazariyesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 32, Ankara 1985.

*Onur, Gülsevin, Birleşik Arap Emirlikleri Raporu, T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, s.2-6, Ankara 2011.

*Özcan, Mesut, Devrimden Günümüze İran Dış Politikası, Anlayış Dergisi, Eylül 2004.

*Özey, Ramazan, Ortadoğu Coğrafyası, Aktif Yayınevi, 5.Baskı, İstanbul 2012.

* Özkan, Yunus Emre, Arap Baharının Fitilinin Ateşlendiği Ülke Tunus, Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, Ocak 2014.

* Paksoy, Mustafa, Paksoy Sadettin, Memiş, Hasan, Özçalıcı, Mehmet, Arap Baharının Sosyo-Ekonomik Etkileri : Türkiye-Suriye Karşılaştırması,II.Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, K. Maraş 1-2 Ekim 2012.

*Piscatori, James P. (çev.Haluk Ersoy), Suudi Arabistan'da İdeolojik Siyaset, İslam Düşüncesi Araştırma Merkezi, Ağustos 2014.

*Qassem, Naim (çev.Dalia Khalil), Hizbullah ; The Story from Within, SAQI Yayınları,s.13-17, London 2005.

*Rakel, Eva Patricia, Power, Islam and Political Elite in Iran: A Study on the Iranian Political Elite from Khomeini to Ahmadinejad, Brill Publisher, Chapter Five, s.147-199, Boston 2009.

* Reese, Aaron, Sectarian and Regional Conflict in the Middle East, Middle East Security Report 13, Institute for the Study of War, s.10-17, July 2013.

* Riedel, Bruce, Suudi Arabistan'ın Lübnan'daki Nihai Hedefi Ne ?, Al-Monitor The Pulse of The Middle East, Şubat 2016.

*Sageman, Marc, Understanding Terror Networks, Pennsylvania University Press, s.1-50, Pennsylvania 2004.

*Salisbury, Peter, Yemen and Saudi-Iranian “Cold War”, Middle East and North Africa Programme, Chatham House, s. 6-10, Şubat 2015.

* Samaha, Nour, Lebanese Factions Battle to Control Yemen Narrative, Al-Jazeera English, April 2015.

*Saudi Arabia Backgrounder : Who Are the Islamists ? , ICG Middle East Report N31 , s.1-4, Eylül 2004.

*Shanahan, Rodger, The Shi'a of Lebanon, Tauris Academic Studies Publisher, s.113-115, New York 2005.

* Smyth, Phillip, The Shiite Jihad in Syria and Its Regional Effects, The Washington Institute for Near East Policy, Chapter 5-6, s.37-54, Washington 2015.

*Sinkaya, Bayram, Şii Ekseni Tartışmaları ve İran, Avrasya Dosyası, Cilt 13, Sayı 3, s.39-58, Ankara 2007.

*Şahin, Mehmet, İran İçin Fırsatlar ve Engeller, Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s.39, Ankara 2006.

*Şahin, İsmail, Şahin, Cemile, Şükür, İsmail, Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu : Sykes-Picot Antlaşması, The Journal of Academic Social Science Studies, No : 38, Ekim 2015.

*Şen, Samet, Lübnan ve İran Arasındaki İdeolojik Yakınlaşmanın Tarihsel Kökeni, TUİÇ Akademi, Eylül 2016.

*Taflioğlu, Serkan, Bir Direnişin Tarihiçesi, Hizbullah'ın Doğuşu, Felsefesi ve Mücadelesi, Ortadoğu İncelemeleri, 21.Yüzyıl Dergisi, s.105, Ağustos 2008.

*T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ortadoğu'da Artan Kutuplaşma Tehlikesi ve Türkiye , Dış Politika Toplantıları-2 Raporu , s.11-12, Nisan 2015.

- * Torbey, Carine, Hizbullah Bölgeleri İran Yardımıyla Kalkınıyor, BBC Turkçe News, Haziran 2013.
- *Türkel, Rifat, Etkileri Açısından Vehhabilik, The Journal of Academic Social Science, s.711-712, Ekim 2013.
- * Türkiye-Lübnan İlişkileri, Ortadoğu Analiz, Cilt 2, Sayı 24, s.9-13, Aralık 2010.
- *Uludağ, Süleyman, TDV İslam Ansiklopedisi “Hizbullah” maddesi, Cilt 18, s.183.
- *Üzüm, İlyas, TDV İslam Ansiklopedisi “Şia” maddesi, Cilt 39, s. 112, İstanbul 2010.
- *Vas, Luis S.R., Osama bin Laden : King of Terror, Pustak Mahal Publisher, s.10-13, October 2001.
- *Yavuz, Yusuf Şevki, TDV İslam Ansiklopedisi ”Ehl-i Sünnet” maddesi, Cilt 10, s. 525-530, İstanbul 1994.
- *Yavuz, Celalettin, Erdurmaz, Serdar, Arap Baharı ve Türkiye, Berikan Yayınları, s.1-8 , Ankara 2012.
- * Yayla, Atilla, Terörizm : Kavramsal Bir Çerçeve, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, s.1-27. Ankara 1990.
- *Yazıcı, Hüseyin, Bahreyn’de Kısa Öykü, s.139-140.
- *Yeğin, Abdullah, İran Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA Yayınları , s.52, Haziran 2013.
- *Yetim, Mustafa, Şiddet Eğilimli ve Direniş Temelli Şii Aktivizmi : Hizbullah’ın Fikirsal ve Örgütsel Zemini, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2015.

*Yıldırım, Ramazan, Abdulcelil, Tarık, Mısır’da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya, Seta Yayınları, S.2, s.64, Ocak 2012.

*Yıldırım, Yusuf, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İran’ın Silahsızlanmasının Ortadoğu Bölgesi Üzerindeki Etkileri, International Journal of Social Science and Education Research, s.420-425, Kasım 2015.

*Yılmaz, Muzaffer Ercan, Kaddafi Sonrası Libya’da Siyasi Dönüşüm, Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 2012.

*Zabih, Sepehr, Iran Since the Revolution, Croom Hell Publisher, s.168-176, London 1982.

* Ze’evi, Dror, The Present Shia-Sunni Divide : Remarking Historical Memory, Center for Middle East Studies, Brandeis University, No.19, s.3-6, April 2007.

* Zuveyri, Mahcub, İran ve Hizbullah’ın Terör Listesinden Çıkarılmasının Yansımaları, Al-Jazeera Turk, Mart 2015.